

Правові засоби стимулювання інноваційного розвитку України в умовах євроінтеграції

Монографія

За загальною редакцією
д.ю.н., проф., академіка
Національної академії правових наук України
С.В. Ківалова,

д.ю.н., проф., член-кореспондента
Національної академії правових наук України
О.П. Подцерковного

Одеса
Фенікс
2015

УДК 346.5:330.341.1(477)

ББК 67.404:65.011(4Укр)

П 685

Авторський колектив:

д.ю.н., професор Олег Петрович Подцерковний,

д.ю.н., професор Микола Дмитрович Василенко,

к.ю.н., доцент Луїза Джумберовна Романадзе,

к.ю.н., доцент Діна Володимирівна Зятіна,

ас. Олена Савівна Ліпська,

асп. Роман Віталійович Тарнавський,

асп. Ірина Миколаївна Алексеева.

П 685 **Правові засоби** стимулювання інноваційного розвитку України в умовах євроінтеграції : монографія / [О.П. Подцерковний, М.Д. Василенко, Д.В. Зятіна, Л.Д. Романадзе та ін.] ; за заг. ред. С.В. Ківалова, О.П. Подцерковного. – Одеса : Фенікс, 2015. – 270 с.

ISBN 978-966-438-985-0

Монографію присвячено ключовим проблемам удосконалення правових засобів державної інноваційної політики в умовах підписання Угоди про асоціацію з ЄС та проведення в Україні економіко-правових реформ. Передбачається розглянути стан та правові проблеми в інноваційній сфері, що потребують першочергового вирішення. В основу роботи покладено аналіз правового механізму функціонування інновацій в Україні, намічено напрями вдосконалення господарської компетенції державних органів влади, вищів та наукових установ в інноваційній сфері.

Важливе місце в монографії займає встановлення правового режиму діяльності інноваційних структур, розгляд правових особливостей розробки та реалізації інноваційних проєктів, залучення венчурного капіталу в економіку України та стимулювання її промислових та транспортних підприємств до впровадження інновацій. Запропоновано шляхи вдосконалення законодавчого забезпечення інноваційної політики держави.

Книга адресована науковим співробітникам, законодавцям, аспірантам, студентам вищих юридичних навчальних закладів, юристам-практикам, управлінцям, а також усім, хто цікавиться проблемами здійснення інноваційної діяльності та формування інноваційної моделі національної економіки з урахуванням досвіду ЄС.

Монографію підготовлено в рамках програми TEMPUS «Підтримка інновацій шляхом покращення нормативних та законодавчих рамок для вищої освіти в Україні» (SpinOff: 530158-TEMPUS-1-2012-1-SE-TEMPUS-SMHES).

УДК 346.5:330.341.1(477)

ББК 67.404:65.011(4Укр)

ISBN 978-966-438-985-0

© Авт. кол., 2015

ВСТУП

Останні декілька десятиліть у світі відбувається поступовий перехід від індустріального суспільства, яке в значній мірі вичерпало свій потенціал економічного зростання, до суспільства інформаційного, заснованого на використанні знань, інформації та нових технологій. Це свідчить про формування інноваційної моделі економічного розвитку, що зумовлює необхідність приведення всіх форм та методів управління макро- та мікроекономічними процесами, у тому числі правових, до відповідних умов постіндустріального (інформаційного) суспільства.

За оцінками західних експертів, глобальне економічне зростання більш ніж на 75 відсотків ґрунтується на досягненнях науково-технічного прогресу, більше половини прибутків, що отримуються суб'єктами господарювання, генеруються в результаті впровадження нових товарів та послуг на ринку, а частка нематеріальних активів у вартості довгострокових активів підприємств західної Європи наближається до 50 відсотків, у США – до 70 відсотків, демонструючи високі темпи зростання, які в значній мірі перевищують темпи зростання інших активів підприємств. Також необхідність інноваційного розвитку зумовлюється вичерпним характером традиційних, особливо сировинних, ресурсів. На противагу ним інновації, як результати творчої та інтелектуальної діяльності, практично не вичерпні.

В Україні існує широкий перелік нормативно-правових актів, що присвячені питанням регулювання інноваційної діяльності. Водночас практика свідчить, що відсоток інноваційного продукту залишається низьким, багато наукових розробок, у тому числі, розробок вищих навчальних закладів, так і не знаходять практичного застосування. Це пов'язано із браком інвестиційних коштів, адже інвестиції в інновації завжди пов'язані із великим ризиком, а також із відсутністю дієвих законодавчих механізмів комерціалізації інновацій.

Розроблення інноваційного продукту не є заключною стадією економічного циклу «життя» такого продукту. Без подальшої комерціалізації результатів проведених досліджень розроблена інновація не принесе жодної практичної користі ні вищим навчальним закладам (далі – ВНЗ), що її

розробили, ні державі, яка надала фінансування, ні суб'єкту господарювання (за умови участі такого суб'єкта господарювання в фінансуванні проведення досліджень). Тому важливою складовою інноваційної діяльності ВНЗ повинна бути подальша комерціалізація розроблених інновацій – власними силами або за участі суб'єктів господарювання, компетентних державних органів, що замовляли дослідження. У силу цього потрібен законодавчий механізм визначення порядку комерціалізації інновацій. Цей механізм може передбачати порядок оцінки ризиків, вірогідності окупності витрат, пов'язаних з комерціалізацією, порядок вибору партнера у випадку недостатності власних коштів ВНЗ тощо.

Ураховуючи викладене, метою монографії є розробка пропозицій щодо формування ефективної правової бази, яка б забезпечила можливість належного використання та комерціалізації наукових та науково-технічних розробок ВНЗ.

Завдання роботи – виробити на науковому рівні сучасну правову концепцію розвитку ВНЗ України та їх науководослідних структур у системі інноваційних правовідносин із позиції економіко-правового стимулювання їх продуктивності, утворення сприятливого режиму комерціалізації результатів їх діяльності, узгодження приватних та публічних інтересів у правовому забезпеченні їх статусу, поєднання правових та економічних засад правового здійснення господарських відносин за участі відповідних інноваційних структур.

Хочеться сподіватися, що книга сприятиме формуванню суспільного розуміння необхідності вжиття дієвих кроків для подальшого системного вдосконалення вітчизняної державної інноваційної політики та налагодження функціонування як інноваційних структур підприємницького характеру, так і тих, що утворюються вищими навчальними закладами та науковими установами в Україні.

Доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України,
президент Національного університету
«Одеська юридична академія»
С.В. Ківалов

РОЗДІЛ 1

Економіко-правові засади інноваційного розвитку України

1.1. Інноваційна система та інноваційні структури на сучасному етапі економічного розвитку України та країн світу

(О.П. Подцерковний, М.Д. Василенко)

Господарсько-правові проблеми інноваційної діяльності та інноваційних структур розглядалися у працях багатьох юристів-науковців (див. роботи В. К. Мамутова, С. М. Смеричевського, Д.В. Задихайла, Д. Е. Висоцького, Е. Р. Зельдіної, Ю. Є. Атаманової, О. П. Подцерковного, Д.В. Зятіної, Н.І. Седоволосої та інших).

Попри закріплення положень щодо інноваційної діяльності у ГК України, спеціальному законі про інноваційну діяльність, численні наукові роботи говорити про належне законодавче забезпечення інноваційної діяльності та інноваційного розвитку, наявність вагомих стимулів для інноваційної діяльності в промисловості, у вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ) та наукових установах, на жаль, поки що не доводиться.

Інноваційне законодавство становить сукупність нормативних актів, що регулюють відносини, які виникають у процесі інноваційної діяльності – практичних дій щодо реалізації інноваційних програм, проектів та розробок.

За українським законодавством поняття «інновація» може мати широке застосування, тому що об'єктом інновацій за законом можуть бути технологія, продукція, послуги, організаційно-технічне рішення. Інноваційна діяльність виступає базовою категорією інновації і також не має однозначного визначення ані в законодавстві, ані серед фахівців. Зокрема, визначення інноваційної діяльності в законодавстві України не узгоджені між собою, що дає підстави для різ-

ного трактування. Законом України «Про інноваційну діяльність» визначено, що інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень, розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. ГК України визначає інноваційну діяльність як діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя. При цьому звертає на себе увагу, щ з усіх чинних кодексів тільки в ГК України (див. Глава 34) систематизовано правове регулювання інноваційної діяльності. У цілих положеннях інноваційна діяльність характеризується з точки зору більш вузької сфери – сфери господарювання.

У цьому разі не варто говорити про протиріччя між тим, що прописано в ГК України, і тим, що прописано в Законі України «Про інноваційну діяльність».

На нашу думку, визначення інноваційної діяльності у ГК України розглядає інноваційну діяльність із макроекономічного погляду, на відміну від визначення, яке запропоновано в Законі України «Про інноваційну діяльність». Отже, дане визначення доповнює інше. При цьому важко погодитися з позицією Закону про те, що інноваційний проект – це документовані результати досліджень та розробок, скоріше – це й спеціальні заходи, пов’язані з розробкою, виготовленням і комерціалізацією інноваційної продукції.

Водночас, національним стандартом «Інноваційна діяльність» термін інноваційна діяльність визначається як діяльність, що «забезпечує створення і реалізацію інновацій»¹. Таке стисле визначення в жодному разі не може представляти понятійно-категоріальний апарат і потребує відповідного розкриття з позицій господарського права. Інноваційна

¹ Національний стандарт України: Інноваційна діяльність // Терміни та визначення понять (ГОСТ 31279-2004): ДСТУ ГОСТ 31279: 2005. – К.: Держспоживстандарт України, 2005.

діяльність є одним із видів господарської діяльності, яка підлягає правовому регулюванню, з якого випливають не лише майново-господарські, але й господарсько-управлінські (організаційно-господарські) зобов'язання. Вони виникають у результаті актів між державою та субпідрядними ланками, включаючи різні складні утворення. Ці зобов'язання пов'язані з законами, що встановлюють державне керівництво і контроль за діяльністю підприємства і можливість застосування заходів для забезпечення публічного інтересу².

Характерно, що слово «інновація» є синонімом до слова «нововведення» і може використовуватися поряд з ним (див. англійські термінологічні словники). Зустрічається кілька підходів до визначення сутності інновації. Методологія системного опису інновацій в умовах ринкової економіки базується на міжнародних стандартах, рекомендації з яких прийняті в м. Осло в 1992 р. і одержали назву «Керівництво Осло». Ці стандарти і рекомендації розроблені тільки щодо технологічних інновацій і охоплюють нові продукти і процеси, а також їх значні технологічні зміни. Інновація вважається здійсненою в тому випадку, якщо вона впроваджена на ринку чи у виробничому процесі. У 2005 р. Керівництво Осло³ було уточнено в частині впровадження застарілих техніко-економічних парадигм. Відзначено, що масштабні заходи і програми державної науково-технічної політики впливають на інноваційну активність сильніше, ніж ініціатива і стратегії приватних підприємств. До проблем інноваційного розвитку Керівництво також відносить слабкість ринку у сфері інновацій, переважання державних наукових установ і організацій, недостатній рівень конкуренції в таких високотехнологічних галузях, як енергетика, аерокосмічна галузь, телекомунікації. Керівництво також указує на небезпеку «неформальності», «неформальної практики» в інноваційній діяльності, коли проблеми інноваційної сфери не ма-

² Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини: загальне та особливе / О. П. Віхров // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9. – С. 100-103.

³ Oslo Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data. – A joint publication of OECD and Evrostat, 2005. – P. 160-163.

ють системного рішення в законодавстві і не дають можливості економіці встати на шлях інноваційного розвитку.

Найпоширенішими стали дві точки зору щодо інновацій, коли в одному випадку нововведення розглядається як результат творчого процесу у вигляді нової продукції (техніки), технології, методу тощо; в іншому – як процес введення нових виробів, елементів, підходів та принципів замість діючих. Авторам цієї роботи більше імпонує визначення інновації як результату творчого процесу у вигляді створених (або впроваджених) нових споживчих властивостей, застосування яких вимагає того, аби особи чи організації, що їх використовують, змінили звичні стереотипи діяльності, свої навички. При цьому найважливішою ознакою інновації в умовах ринкового господарювання повинна виступати новизна його споживчих властивостей і реалізація на ринку виробленого нового продукту. Технічна ж новизна відіграє при цьому другорядну роль.

Таким чином, поняття «інновації» поширюється на новий продукт чи послугу, спосіб їхнього виробництва, нововведення в організаційній, науково-дослідній, правовій та інших сферах, будь-яке вдосконалення, що забезпечує економію чи створює умови для такої економії витрат при реалізації його на ринку.

У Законі України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій»⁴ визначено терміни щодо високих технологій. Зокрема, високі наукоємні технології визначаються як «технології, що створюються на підставі результатів наукових досліджень та науково-технічних розробок, забезпечують виготовлення високо-технологічної продукції, сприяють запровадженню високотехнологічного виробництва на підприємствах базових галузей промисловості; проекти з розроблення наукоємних технологій – проекти на виконання наукових досліджень та/або науково-дослідних і дослідно-конструктор-

⁴ Закон «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» від 9 квіт. 2004 р. № 1676-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 32. – Ст. 384.

ських робіт, спрямованих на створення нових наукоємних технологій»⁵.

Таким чином, високі наукоємні технології є такими, які перехреснюються з інноваційними технологіями, однак вони можуть не бути завершеними в повному інноваційному циклі, а тому їх практично не можна називати інноваціями в правовому розумінні. Реально інновація є кінцевим результатом інноваційної діяльності, що одержала реалізацію у вигляді нового чи вдосконаленого продукту, реалізованого на ринку, нового чи вдосконаленого технологічного процесу, що був використаний у практичній діяльності.

О. А. Мазур й І. Б. Гагауз⁶ під інноваційною інфраструктурою розуміють організації, які сприяють здійсненню інноваційної діяльності (інноваційно-технологічні центри, технопарки, технологічні інкубатори та інші спеціалізовані організації).

У ст. 325 ГК України інноваційний процес визначено як сукупність безперервно виконуваних у часі і просторі прогресивних, якісно нових змін, що відбуваються в будь-якій складній виробничо-господарській системі; процес створення, поширення та втілення новизни, яка задовольняє нові суспільні потреби. У той же час відомо, що інноваційний процес складається з окремих стадій, що відрізняються організацією праці, управлінням, фінансуванням. Отже, у ній нічого не говориться про реалізацію продукції на ринку. Тому варто вважати, що таке визначення інноваційного процесу є не досить повним.

Згідно з ст. 328 ГК України, держава регулює інноваційну діяльність шляхом:

- визначення інноваційної діяльності як необхідної складової інвестиційної та структурно-галузевої політики; формування і забезпечення реалізації інноваційних програм та цільових проектів;

⁵ Там саме.

⁶ Мазур А. А. Современные инновационные структуры : монография / А. А. Мазур, И. Б. Гагауз ; под общ. ред. А. А. Мазура. – К. ; Х : СПД Либуркина Л.М, 2005. – 348 с.

– створення економічних, правових та організаційних умов для забезпечення державного регулювання інноваційної діяльності.

Визначення інноваційної діяльності у ст. 328 ГК України, коли йдеться про інвестиції, також не є достатньо коректним, виглядає не повним щодо співвідношення інноваційної та інвестиційної діяльності. Зазвичай інвестиційна діяльність зовсім не має ніякої інноваційної складової. Такими є більшість іноземних інвестицій в Україну.

Відомо, що принципами господарського права є керівні установки, які визначають характер правового регулювання відповідних відносин⁷. Використання правових принципів може бути достатньо корисним для подолання прогалин і колізій законодавства, яке постійно зростає. При цьому до основних принципів господарського права, зокрема, відносять⁸ забезпечення національних інтересів шляхом державної підтримки науково-технічного прогресу з дотриманням забезпечення правопорядку та законності в господарській діяльності. Специфіка господарських відносин, що виникають у певних галузях економіки, за участю певних суб'єктів, у процесі здійснення певних видів господарської діяльності, на певних територіях або в незвичайних умовах, потребує спеціального правового регулювання. Пільговий правовий режим господарювання реалізується в різноманітних організаційно-правових формах, серед яких відзначають вільні економічні зони (ст. 401 ГК), окремі галузі народного господарства (ст. 414 ГК), території пріоритетного розвитку (ст. 415 ГК) та ін. Говорячи про спеціальні режими господарювання, слід, насамперед, відрізнити територіальну ознаку відповідного регулювання, яка передбачає розповсюдження такого режиму на всіх суб'єктів господарювання, що діють на відповідній території, від організаційно-суб'єктної озна-

⁷ Мамутов В. К. Совершенствование правового регулирования хозяйственной деятельности (методология, приложения) / В. К. Мамутов. – К.: Наук. думка, 1982. – 237 с.

⁸ Хозяйственное право : учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.; под ред. В. К. Мамутова. – К. : Юринком Интер, 2002. – 912 с.

ки регулювання, яка передбачає введення особливого режиму для суб'єктів⁹.

Спеціальне правове регулювання (спеціальний режим, у тому числі й інноваційний) здійснюється з:

- урахуванням загальних засад господарювання, визначених у першому розділі ГК України;
- визначенням особливостей установлення господарських відносин певного виду; правового становища їх суб'єктів;
- установленням договірних відносин між ними;
- відповідальністю за порушення вимог спеціального законодавства;
- визначенням спеціально уповноваженого органу, що здійснює державне регулювання у певній сфері господарювання, на відповідній території та/або в незвичайних умовах, а також повноважень цього органу;
- установленням спеціальних умов господарювання шляхом надання певних пільг та гарантій суб'єктам господарювання (зокрема, щодо дотримання їх майнових прав) та покладання на них (суб'єктів) додаткових обтяжень (наприклад, щодо підтримання майнової бази на певному рівні або заборони здійснювати інші види діяльності, крім основної).

Авторам цієї роботи найбільш близьким є погляд на інноваційну діяльність як сукупність чотирьох частин, пов'язаних між собою юридично і фінансово-економічно. До них відносять: 1) науково-дослідні роботи; 2) розробки технологій на стадії дослідно-конструкторських робіт; 3) виробництво інновацій як продукту діяльності; 4) реалізацію інноваційної продукції на ринку та споживання. Перші дві частини можна об'єднати як науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР). Ці особливості неодноразово відзначалися в літературі¹⁰.

⁹ Господарське право : підручник / О. П. Подцерковний, О. О. Квасніцька, А. В. Смітюх та ін.; за ред. О. П. Подцерковного. – Х. : Одиссей, 2010. – С. 588-601.

¹⁰ Див., наприклад: Василенко М. Д. Державна інноваційна діяльність у розумінні аксіології права / М. Д. Василенко // Актуальні пробле-

Таким чином, інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок для розширення та оновлення номенклатури і покращення якості виготовленої продукції (товарів, послуг), удосконалення технології їх виготовлення з наступним упровадженням та ефективною реалізацією на внутрішньому і зовнішньому ринках. Така діяльність у світі реалізується, у тому числі, через діяльність технологічних (наукових) парків.

Виготовлення інноваційного продукту включає повний інноваційний цикл. Однак продавати на ринку фактично можна вже і НДДКР при наявності дослідних зразків і відповідної документації.

Специфіка законодавства у галузі інновацій розкрита в науковій літературі, передусім, Ю. Є. Атамановою в монографії «Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України», де науковець торкається питань загального та макроекономічного характеру¹¹. На розвиток запровадженого підходу в цій роботі розглядаються, у першу чергу, питання щодо інноваційного законодавства у зв'язку із спеціальним режимом господарювання інноваційних структур (зокрема, технологічних парків) та вищих навчальних закладів й наукових установ через призму такого спеціального режиму. Фактично йдеться про переосмислення всього розмаїття інноваційного законодавства саме з погляду найефективніших структур, ураховуючи науковий висновок про те, що сьогодні держава не в змозі повною мірою на всіх рівнях господарської системи забезпечити підтримку інноваційної діяльності. Перспективний рух у відповідному напрямку саме й обумовлюється успіхами, що можуть бути досягнуті спочатку на найбільш ефективних ланках інноваційної сфери.

Методи господарсько-правового регулювання, що при-
таманні впливу на інноваційні відносини загалом, багато в
чому проявляються й щодо регулювання діяльності техно-

ми держави і права : зб. наук. пр. – О., Юрид. л-ра. – 2008. – Вип. 40. – С. 215 -220.

¹¹ Атаманова Ю. Є. Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України: монографія / Ю. Є. Атаманова. – Х.: Факт, 2006. – 256 с.

парків та технополісів. Зазначимо, що законодавство України у сфері інноваційної діяльності базується на Конституції України і складається з низки законів України, таких, як «Про інвестиційну діяльність»¹², «Про інноваційну діяльність»¹³, «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»¹⁴, «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»¹⁵, «Про наукову і науково-технічну експертизу»¹⁶ та інших законодавчих актів, що регулюють суспільні відносини в цій сфері, наприклад, у Бюджетному та Податковому кодексах. Основна частина зазначених законів від часів їх прийняття зазнала суттєвих змін. Ці законодавчі акти визначають правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, установлюють пріоритетні напрями інноваційної діяльності, форми стимулювання державою інноваційних процесів, спрямованих на підтримку розвитку України інноваційним шляхом.

На жаль, існуюча нормативно-правова база не сприяє вирішенню проблем фінансування інноваційних проектів, а виконання інноваційних проектів штучно гальмується через внутрішню неузгодженість законодавства щодо інноваційної діяльності та безсистемності механізмів її фінансування (зокрема, проектів технологічних парків).

¹² Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 верес. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

¹³ Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04 лип. 2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.

¹⁴ Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка», «Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона», «Інститут монокристалів» від 16 лип. 1999 р. № 991-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 363.

¹⁵ Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 8 верес. 2011 р. № 3715-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 77. – Ст. 2841.

¹⁶ Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10 лют. 1995 р. № 51/95-ВР (в ред. Закону від 11 лип. 2001 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 9. – Ст. 56.

Специфіка інноваційної діяльності полягає, насамперед, у тому, що інноваційна діяльність носить інтелектуальний характер. А це в свою чергу визначає порядок застосування тих чи інших методів права у цій сфері.

У господарському праві одним з основних методів вважається метод автономних рішень, коли суб'єкти господарювання у межах законодавства вільно обирають предмети господарських договорів, визначають зобов'язання в них та всі необхідні умови господарських взаємовідносин.

До ефективних методів господарського права в цій сфері можна віднести метод владних приписів, коли поведінка суб'єктів підпорядковується обов'язковим моделям поведінки, визначених законодавством¹⁷. Не можна виключати й застосування щодо інноваційного розвитку й методу рекомендацій, коли держава регулює поведінку суб'єктів господарських відносин шляхом рекомендованих відповідних правовідносин¹⁸.

Г. Л. Знаменський виділяє єдиний метод господарсько-правового регулювання – рівного підпорядкування суб'єктів суспільного господарського порядку¹⁹. З іншого боку, методи державного впливу на господарську діяльність поділяють на прямі та опосередковані. Інноваційній діяльності притаманні опосередковані методи, такі, як встановлення податкових пільг та преференцій, дотацій та субсидій тощо²⁰.

Водночас, можна говорити про такі методи, як диспозитивний та імперативний методи. Сутність диспозитивного методу регулювання інноваційної діяльності полягає у застосуванні засобів правового регулювання здійснення інноваційної діяльності, які засновані на виборі суб'єктами поведінки. Цей метод не лише обумовлює свободу вибору напрямів діяльності, ініціативність суб'єктів, але й сприяє виник-

¹⁷ Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія / В. С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 206.

¹⁸ Хозяйственное право : учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.; под ред. В. К. Мамутова. – К. : Юринком Интер, 2002. – С. 44.

¹⁹ Там саме. – С. 31.

²⁰ Там саме. – С. 844-852.

ненню різноспрямованих дій учасників цих відносин. Постійний, безперервний рух інновацій вимагає створення належних умов для його практичної та цілеспрямованої реалізації. Проте такий рух має не завжди чітко визначений напрямок, що в свою чергу вимагає створення належних умов для просування інновацій в будь-яких умовах суспільного розвитку.

Забезпечення безперервності інноваційної діяльності можливо лише шляхом створення в державі відповідних умов для цього. Це потребує застосування імперативного методу (як обов'язкового) при здійсненні результативного управління та організації інноваційної діяльності. За допомогою імперативного методу в державі встановлюються чітко визначені межі, в яких взагалі можлива інноваційна діяльність, а способи її практичного здійснення повинні визначатись диспозитивними методами.

Висловлюється думка, що застосування диспозитивних методів більш повно відповідатиме специфіці інновацій, забезпечуватиме реальне досягнення поставлених перед інноваційною діяльністю цілей, створюватиме належні умови практичного втілення інновацій²¹. Повністю погодитися із цим не можна. Господарський правопорядок ґрунтується не лише на ініціативності суб'єктів господарювання, але й, передусім, на вимогах держави, що оберігає суспільні інтереси.

Право щодо інновацій має свої категорії, які можна відокремити як загальні, фундаментальні поняття, що відображають найістотніші, закономірні зв'язки й відносини реальної дійсності та пізнання в суспільному управлінні. Їх специфіка полягає у тому, що вони розкривають різні сторони процесу здійснення влади у суспільстві, зокрема, в його соціально-економічному та правовому розвитку, до яких належить інноваційний суспільний прояв²². Система катего-

²¹ Ніколаєнко С. М. Проблеми практичної реалізації законодавства у науковій та науково-технічній діяльності / С. М. Ніколаєнко // Проблеми науки. – 2003. – № 11. – С. 2-5.

²² Василенко М. Д. Управління соціально-економічними процесами: нові виміри в розвитку українського суспільства / М. Д. Василенко // Людина і політика. – 2003. – № 4. – С. 3-10.

рій передбачає наявність перебування останніх у логічному взаємозв'язку з розташуванням їх у певній послідовності. Такою базовою категорією у суспільному розвитку може бути інноваційна діяльність, яка фактично регулюється через відповідні інноваційні структури, у першу чергу через технопарки²³ та науково-дослідні структури ВНЗ й наукових установ.

У ГК України діяльність технологічних парків законодавець визначає однобічно тільки як один із типів спеціальних економічних зон у рамках конкретної території технопарку. «На території України можуть створюватися спеціальні (вільні) економічні зони різних функціональних типів: вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристично-рекреаційні, страхові, банківські тощо. Окремі економічні зони можуть поєднувати в собі функції, властиві різним типам спеціальних (вільних) економічних зон, зазначених у цій статті» (ст. 403 ГК України). Однак, саме такого типу (форми) територіальної організації технопарків в Україні не існує. Усі сімнадцять технологічних парків, визначених законодавством України, є технологічними парками віртуальними, тобто «без стін»²⁴. Хоча в ГК України говориться про виокремлення території, однак так склалося, що всі технологічні парки в країні є віртуальними, тобто спеціальний режим господарювання розповсюджується лише на конкретні проекти технопарків.

Не менш проблематичним є зв'язок інноваційної діяльності із загалом діяльності ВНЗ та наукових установ. Йдеться про те, що навіть у теорії права інноваційна діяльність цих суб'єктів не виокремлюється у спеціальний режим господа-

²³ Василенко М. Д. Інноваційна діяльність та інноваційні структури як адміністративно-правові категорії / М. Д. Василенко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / ОНЮА. – О. : Юрид. л-ра. – 2007. – Вип. 35. – С. 465- 469.

²⁴ Василенко М. Д. Реалізація інноваційного законодавства: деякі українські реалії в контексті створення ефективної правової бази / М. Д. Василенко // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство : зб. наук. пр. – Чернівці, 2008. – Вип. 435. – С. 66-70.

рування, що не дозволяє цілісно підійти до правового забезпечення їх статусу в стимулюючих межах.

Для більш розширеного і детального розуміння інноваційної діяльності відзначимо, що існують окремі дослідження економічного та управлінського характеру, в яких науковці розглядають питання щодо з'ясування поняття предмета інноваційної діяльності²⁵. Аналогічний зв'язок підкреслюється й в інших джерелах. Зокрема, відзначається, що у всіх розвинених країнах державі належить провідна роль в організації інноваційної діяльності у вигляді комплексу правових, економічних та інших заходів держави, спрямованих на поширення та активізацію відповідних інноваційних процесів²⁶.

У контексті дослідження правової складової інноваційної діяльності також відзначимо те, що вадами інноваційного законодавства залишаються його внутрішня суперечливість, неузгодженість із актами суміжного законодавства.

Першочерговою потребою тут виступає інкорпорація, за умов кваліфікованої її реалізації. На другому етапі систематизації, за умов досягнення повноти та усталеності інноваційного законодавства, доцільно зробити його кодифіка-

²⁵ Василенко М. Д. Визначення інновацій та інноваційної діяльності в стратегії освіти і науки України / М. Д. Василенко // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. / Наук.-метод. центр вищої освіти Міністерства освіти і науки України. – К., 2003. – Вип. 31. – С. 3-11.; Василенко М. Д. Інноваційна діяльність та інноваційні структури як адміністративно-правові категорії / М. Д. Василенко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / ОНЮА. – О. : Юрид. л-ра. – 2007. – Вип. 35. – С. 465-469.

²⁶ Гусев В. О. Інноваційна діяльність в Україні у світових координатах розвитку / В. О. Гусев // Статистика та економіка, аналіз. – 2003. – № 3. – С. 40-45; Гаман М. В. Державне управління інноваціями: Україна та зарубіжний досвід / М. В. Гаман – К. : Вікторія, 2004. – 312 с.; Мазур А. А. Современные инновационные структуры : монография / А. А. Мазур, И. Б. Гагауз. – К ;Х. : СПД Либуркина А. М., 2005. – 348 с.; Смеричевский С. М. Состояние и перспективы законодательного обеспечения инновационной деятельности в Украине: экономико-правовой аспект : монография / С. М.Смеричевский, Д. Е. Высоцкий. – Донецк : ВІК, 2004. – 124 с.

цію. При цьому ступінь розвитку інноваційного законодавства має відповідати певним об'єктивним та суб'єктивним передумовам.

Важливою складовою для інноваційної діяльності виступає контроль, який має проводитися державою, оскільки вона надає як пільги та субсидії, так й інші преференції. Йдеться, зокрема, про включення інноваційного регулювання та контролю діяльності до можливого майбутнього Інноваційного кодексу України, про необхідність створення якого наголошували Д.В. Задихайло²⁷, Ю. Є. Атаманова²⁸ та інші. Розроблено проект цього кодексу²⁹. Інноваційний кодекс України як комплексний нормативно-правовий акт має систематизувати законодавство, виявити та усунути прогалини, дублювання та суперечності між положеннями правових норм різних нормативно-правових актів з питань інноваційної діяльності. Їх зміст, а також термінологія мають піддатися узгодженню, уніфікації та системному викладенню. Проведення систематизації інноваційного законодавства дозволить визначити та забезпечити повноту правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з організацією та здійсненням інноваційної діяльності. Однак Кодекс не враховує зміни, які сьогодні потребують чинні базові Закони «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про вищу освіту» та «Про наукову та науково-технічну діяльність».

На жаль, зміст проекту не прописує конкретні цифри в спеціальних режимах господарювання, обов'язковість їх ви-

²⁷ Задихайло Д. В. Проект Інноваційного кодексу України в контексті інноваційної політики держави / Д. В. Задихайло // Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері. -Х.:ФІНН, 2011.-С.26-30; Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави : монографія / Д. В. Задихайло. – Харків : Юрайт, 2012. – 456 с

²⁸ Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : монографія / Ю. Є. Атаманова. – Х. : Вид-во: ФІНН, 2008. – 424 с.

²⁹ Проект Інноваційного кодексу України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndipzir.org.ua>

конання, а також конкретну підтримку держави за будь-яких умов. Без конкретних значних пільг з боку держави в теперішніх умовах неоліберальних економічних відносин сучасної України інноваційний розвиток господарства в державі залишається досить проблематичним. Державний контроль має базуватися на паритетних гарантіях з боку держави. При цьому важливим є те, що в Інноваційному кодексі має бути прописано шляхи здійснення державою контролю за діяльністю суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин, відповідно до вимог законодавства і державних інноваційних програм. Це стане можливим тільки у разі надання державою суб'єктам господарювання та іншим учасникам господарських відносин пільг або відповідної фінансової допомоги.

Законом можуть бути передбачені галузі або об'єкти інноваційної діяльності, в яких обмежується чи забороняється використання іноземних інвестицій. Такий підхід є повністю виправданим і спрямованим на збереження пріоритетів у деяких важливих галузях промисловості, адже українським винахідникам завжди були притаманні нестандартні технічні рішення.

Згідно зі ст. 329 ГК України, держава надає:

- гарантії суб'єктам інноваційної діяльності;
- підтримку інноваційним програмам і проектам, спрямованим на реалізацію економічної та соціальної політики держави;
- підтримку при створенні та в розвитку суб'єктів інфраструктури інноваційної діяльності;
- охорону та захист прав інтелектуальної власності, захист від недобросовісної конкуренції у сфері інноваційної діяльності;
- вільний доступ до інформації про пріоритети державної економічної та соціальної політики, про інноваційні потреби та результати науково-технічної діяльності, крім випадків, передбачених законом;
- підтримку щодо підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері здійснення інноваційної діяльності.

Аналізуючи характеристики об'єктів гарантій, слід зауважити, що вони надані без зазначення власне гарантійних заходів. Такими є заходи державного регулювання інноваційної діяльності (частина 1 ст. 328 ГК України, ст. 6 Закону України «Про інноваційну діяльність»).

За предметною спрямованістю законодавство щодо галузі інноваційної діяльності з точки зору права цілком природно можна визначити як інноваційне. Розроблення методологічних підходів до вдосконалення чинного інноваційного законодавства, формування його як цілісної системи завжди було актуальними завданням національного господарства з позицій системного підходу. Ще з прийняттям Закону України «Про інноваційну діяльність» набуло законодавчого закріплення положення про перелік об'єктів, які можуть належати до об'єктів інноваційної діяльності, зокрема:

- інноваційні програми та проекти з новими знаннями; виробниче обладнання та процеси;
- інфраструктура виробництва і підприємництва; організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують відповідну структуру і якість виробництва або послуг;
- сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки; товарна продукція; механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції.

На сьогоднішній день до провідних інноваційних тенденцій можна віднести:

1) супровід великомасштабними інвестиціями розробки нових методів виробництва у створенні нових виробів за базовими критичними напрямками;

2) постійне ускладнення механізму здійснення нововведень;

3) оптимізація різних інноваційних господарських схем за стадіями інноваційного циклу;

4) прогресуюча інтернаціоналізація реалізації інноваційних процесів.

У перехідний період розвитку країни регулювання інноваційної діяльності на державному рівні шляхом застосування різних форм є не тільки доцільним, але й необхідним.

Між тим, з причин відсутності контролю і постійних змін у Законах України «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про вищу освіту» та «Про наукову та науково-технічну діяльність» гарантії та пільги для інноваційних структур практично залишилися на папері, окрім певної неістотної для розвитку інноваційної діяльності корекції гарантії для технологічних парків, ВНЗ та наукових установ. Якби контроль та підтримка були дійсно значущими, реальними, а не декларативними, то інноваційна діяльність сьогодні не була би в країні у занепаді. Одним з підтверджень такого занепаду є надзвичайно мала кількість реальних інноваційних проєктів у країні, а також кількість інших проєктів, на які розповсюджуються спеціальні режими інноваційної діяльності. На це вказує принципове зменшення чинних проєктів порівняно з 2004 роком. Зокрема, реальна кількість технопарків суттєво менша за ту, що визначена законодавцем у відповідних спеціальних адресних законах. Займатися інноваційною діяльністю в умовах відсутності необхідних пільг і державних субсидій, а також дефіциту зворотних коштів, який є скоріше правилом для більшості українських підприємств, ніж виключенням, практично неможливо.

На жаль, склалася така колізія, що в жодній статті ГК України не йдеться про діяльність інноваційних структур та її регулювання, а говориться лише про інноваційну діяльність взагалі (див. ст. ст. 325-332). Ст. 332 свідчить про те, що відносини, які виникають у процесі здійснення інноваційної діяльності, регулюються ГК України та іншими законодавчими актами. До вказаних відносин у частині, що не врегульовано ГК України, застосовуються положення Цивільного кодексу України, але в ЦК нічого не говориться про предмет нашого дослідження – технопарки та технополіси.

Інноваційні структури як категорії права включають у себе парки (технологічні, рекреаційні, наукові); інкубатори (інноваційні, технологічні, бізнесові); центри (технологічні, інноваційні, територіальні); поліси (технополіси, курортно-поліси, рекреаційні зони, адміністративні райони інтенсивного науково-технічного розвитку); фонди (державні, регіо-

нальні, місцеві, галузеві, приватні), науково-дослідні структурні підрозділи ВНЗ та наукових установ.

Ю. Є. Атаманова відзначає, що питання визначення суб'єктів інноваційної діяльності виступає одним із ключових моментів при розробленні механізму правового регулювання відносин в інноваційній сфері³⁰. Визначення суб'єктів інноваційної діяльності має ґрунтуватися на загальнотеоретичних підходах до з'ясування змісту таких суміжних понять, як суб'єкт права, суб'єкт правовідносин, суб'єкт господарювання та суб'єкт певного виду діяльності. При цьому можна зауважити, що наявною є недостатність дослідження особливостей їхнього правового статусу в межах інноваційної діяльності. Ю. Є. Атаманова вважає, що саме інноваційна діяльність має бути одним із основних видів діяльності для осіб, що визнаються суб'єктами інноваційної діяльності³¹. Таку позицію слід підтримати.

Загальноновизнано, що під суб'єктами права, як правило, розуміють осіб, які мають правосуб'єктність, тобто громадян, організації, громадські утворення, які можуть бути носіями прав та обов'язків, брати участь у правових відносинах³². На відміну від суб'єктів права суб'єкти правовідносин є особами, які виступають учасниками певних відносин, що регулюються нормами права, та є носіями відповідних суб'єктивних прав та обов'язків. Як зазначає П. М. Рабінович, суб'єкт правовідносин – це правоздатний суб'єкт суспільного життя, який є носієм юридичних прав та обов'язків³³. Із цих позицій має сприйматися й суб'єктний склад інноваційної діяльності, зокрема, у частині технопарків та технополісів.

³⁰ Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : монографія / Ю. Є. Атаманова. – Х. : Вид-во: ФІНН, 2008. – С. 215.

³¹ Атаманова Ю. До питання про правові режими інноваційної діяльності в Україні Ю. Атаманова // Право України. – 2010. – № 8. – С. 72-79.

³² Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – С. 54.

³³ Рабінович П. М. Основы загальної теорії права та держави: підруч. для студентів спеціальності «Правознавство» / М. П. Рабінович. – Вид. 2-е, змін. та доп. – К., 1994. – С. 28.

Аналізуючи терміни «інновації» та «інноваційний продукт», Ю.Є. Атаманова обґрунтовано довела, що зазначені об'єкти розмежовуються законодавцем за стадією інноваційного процесу, в якій вони мають місце, що фактично виявляється у ступені доведеності ідеї до безпосереднього впровадження. Інновації як уже створені або застосовані нові (удосконалені) технології, продукція, послуги, організаційно-технічні рішення у виробничій або соціальній сфері припускають реалізацію ідеї, тобто мають місце на стадії впровадження відповідної розробки. На відміну від них, інноваційний продукт виникає в результаті проведення комплексу науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт для з'ясування, створення умов та надання необхідної форми для втілення ідеї, яка оформлена та/або містить певний об'єкт інтелектуальної власності. Інноваційний продукт, таким чином, створюється та існує на стадії дослідно-конструкторських робіт, метою якої є доведення розробки до впровадження.

Ст. 4 і 5 Закону «Про інноваційну діяльність»³⁴ визначені об'єкти та суб'єкти інноваційної діяльності. У відповідності з нормами цього Закону об'єктами інноваційної діяльності вважаються інноваційні програми і проекти; нові знання та інтелектуальні продукти; виробниче обладнання та процеси; інфраструктура виробництва і підприємництва; організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери; сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки; товарна продукція; механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції. З правової точки зору об'єкти інноваційної діяльності прописані достатньо повно і в той же час досить жорстко.

У зв'язку з вищезазначеним, необхідно висвітлити питання щодо суб'єктів інноваційної діяльності. За Законом, суб'єктами інноваційної діяльності можуть бути фізичні і

³⁴ Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04 лип. 2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.

(або) юридичні особи України, фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проектів.

Таке визначення суб'єктів інноваційної діяльності більше підходить до інвестиційної діяльності. Іноземні інвестори навряд чи будуть укладати інвестиції у реальні інноваційні проекти. Їх мета – швидше отримати прибуток, тобто скоріше повернути свої інвестиції, щоб знову вкласти в просте виробництво або послуги. Як видно зі ст. 5 Закону «Про інноваційну діяльність», держава не виступає суб'єктом інноваційної діяльності.

Як видається, для одержання помітних позитивних результатів розвитку держави треба, передусім, досягати збільшення кількості суб'єктів інноваційної діяльності, що свідчитиме про зацікавленість суб'єктів господарського права загалом у цьому виді діяльності. Водночас, реалізація потенціалу вказаного Закону широко відома: він «не працював» і «не працює». Закон залишився практично «мертвим», хоча на сьогодні він є чинним і чимало авторів описує преференції, які він ніби надає інноваційним проектам, але ці преференції залишаються лише «на папері». У спеціальному режимі інноваційної діяльності серед інноваційних структур тільки технопарки проводили деяку діяльність у рамках державного регулювання, тому що тільки на них розповсюджується цей спеціальний режим³⁵.

В юридичній літературі³⁶ була здійснена спроба довести, що занепад технопарків почався з приходом до влади в

³⁵ Василенко М. Д. Реалізація інноваційного законодавства: деякі українські реалії в контексті створення ефективної правової бази / М. Д. Василенко // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство : зб. наук. пр. – Чернівці, 2008. – Вип. 435. – С. 66-70.

³⁶ Василенко М. Д. Господарсько-правове «руйнування» технологічних парків в контексті незабезпечення інноваційного законодавства України / М. Д. Василенко // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Одеса : Фенікс, 2012. – Вип. 44. – С. 315-327.

Україні команди ліберально налаштованих керівників, у більшості якої було недостатнє інноваційне мислення. Унаслідок численних бюрократичних перепон з боку виконавчої влади в 2005-2014 рр. практично було загальмовано діяльність усього інноваційного процесу, у тому числі діяльність технологічних парків. Наступна зовнішня агресія та економічна криза посилили ці явища. Сильний негативний вплив тих років, посилений тяжкістю соціальних зобов'язань держави у невиробничій сфері, поки що внаслідок чого внаслідок змін ситуацію на краще сьогодні.

Фактично, не зважаючи на чинне законодавство щодо інноваційної діяльності в цілому, та спеціальних режимів діяльності технопарків, зокрема, в останні роки як сама інноваційна діяльність, так і інноваційне виробництво значно скоротилися: сьогодні вони в країні ледь помітні. Єдиною реально чинною інноваційною структурою в Україні фактично залишалися тільки технопарки: лише вони офіційно реалізовували інноваційні проекти за стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності та мали якусь незначну фінансову підтримку держави. Однак таких проектів усього існує не більше кількох десятків. Станом на 1 березня 2011 р. перелік чинних проектів, що реалізуються за пріоритетними напрямами діяльності технологічних парків і включені до державного реєстру, налічував 17 одиниць при майже такій же кількості технологічних парків, внесених в преамбулу чинного Закону «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків». Ці дані підтверджуються офіційними показниками на сайті Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України. Для об'єктивної оцінки ситуації слід визначитися зі ступенем державної фінансово-правової підтримки технопарків, яка сьогодні практично відсутня, з правовими і спеціальними режимами господарювання, без яких інноваційний розвиток не може практично здійснюватися в реальному часі. Крім того, інноваційна діяльність також містить уже згадану вище «інноваційну культуру» як з боку держави і влади, так

і з боку виконавців і широких верств населення³⁷, що теж повинно бути враховано при аналізі проблеми.

Аналіз інноваційної діяльності на рівні регіонів свідчить, що регіональні інноваційні підприємства (РІП) в Україні не тільки ще не сформувалися в ефективний комплекс, але в більшості регіонів практично відсутні.

Основні причини цього полягають у невідповідності між завданням проведення результативної роботи РІП щодо розвитку регіону за алгоритмом інноваційної моделі розвитку та комплексом визначальних чинників реалізації її ефективності та інституційної спроможності в проведенні активної інноваційної політики на чинній законодавчій та нормативно-правовій інноваційної базі, а також в існуючій конфігурації інституцій, на які покладені завдання забезпечення такої реалізації.

Незважаючи на значні зусилля і на велику кількість теоретичних і практичних розробок, результати з вирішення проблеми управління інноваційними процесами в Україні не можна назвати позитивними, а стан інноваційної діяльності в державі – задовільним.

Одна з головних причин такого стану полягає в недостатньому регулюванні цього процесу і, відповідно, фінансуванні інноваційних структур з боку центральних органів виконавчої влади, тобто практично невиконанні державних гарантій інноваційної діяльності, які закладені в ст. 329 ГК України, тому що всі преференції за Законом «Про інноваційну діяльність» були в 2005 році скасовані й у наступному не поновлені. Іншою важливою причиною є недоліки власно правового регулювання, яке залишає багато невизначеностей щодо порядку реєстрації, участі в державному замовленні, страхуванні, обліку діяльності та впровадженні результатів діяльності інноваційних структур. Лише формується за-

³⁷ Василенко М. Д. Інноваційна культура в контексті господарського права / М. Д. Василенко // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство : зб. наук. пр. – Чернівці, 2008. – Вип. 474. – С. 79-65.

конодавство про розширення самостійності ВНЗ та наукових установ як наукових структур, що здатне реалізувати ідею комерціалізації інновацій.

Механізм правового регулювання інноваційної діяльності має реалізуватися через спеціальні режими господарювання і спеціальне (виняткове) супроводження інноваційних проектів інноваційних структур. Разом з тим, за відсутності дієвих технологічних парків, державного фінансування науково-дослідних робіт ВНЗ та наукових установ, створення цілісної інноваційної системи в межах країни виглядає сьогодні примарно.

Таким чином, в певному наближенні мова може йти про створення української інноваційної системи з урахуванням провідного місця технопарків, технополісів та наукових парків, ВНЗ та наукових установ.

На основі викладеного можна дійти висновку, що можливості для створення національної інноваційної системи в Україні існують як на рівні економіки, так і на законодавчому рівні. Та, на жаль, ці можливості досі залишаються не використаними, а чинних інноваційних проектів (часто в «пасивній» формі) залишилося небагато порівняно з періодом до 2005 року. Майже всі вони виконуються з незначним фінансуванням та без суттєвих пільг. Цього для створення інноваційної системи, очевидно, є замало.

Державна політика високорозвинених країн світу свідчить про необхідність створення національної інноваційної системи. Досвід США показує, що така система розвивається постійно і комплексно: існує кілька десятків законів і указів президента США про визначення трансферу і комерціалізації високих технологій, що стимулюють інновації.

У цьому випадку треба враховувати, думку про створення національної інноваційної системи, висловлену Ю. Є. Атамановою, про те, що національна інноваційна система, з одного боку, є генератором нових знань та виконує трансформаційну функцію – забезпечує їх доведення до стану інноваційних продуктів та інновацій, а з іншого, – нею самостійно визначаються напрями інноваційних процесів, активність і

результативність інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. Автор пише, що «підхід до формування національної інноваційної системи видається таким, що заслуговує на увагу не лише економістів, а й представників юридичної науки, законодавчої та виконавчої гілок влади для обрання його за орієнтир при розробці правового механізму функціонування інноваційної моделі економіки, при формуванні інноваційної політики держави». Дійсно, можна погодитися, що на законодавчому рівні відсутнє системне викладення як засобів державного впливу на діяльність та відносини учасників національної інноваційної системи, так і відповідних їм правових засобів. Їх закріплення та розміщення в законодавстві відбувалося без попереднього обґрунтування та спрямованості на забезпечення функціонування національної інноваційної системи в цілому. Однак законодавчо створена національна інноваційна система не є прийнятною, хоча можна повністю погодитися з авторкою в частині відсутності спрямованості законодавства на забезпечення її функціонування³⁸.

Таким чином, якщо національну інноваційну систему, про створення якої багато говориться на законодавчому рівні, розглядати як сукупність взаємопов'язаних елементів, здатних у сукупності організувати та підтримати необхідний стан інноваційного процесу, то стає зрозумілим, що використання системного аналізу в дослідженні як інноваційного процесу в цілому, так і технопарків та їх діяльності, зокрема, має вплинути на усунення протиріч і на уточнення понятійно-категоріального апарату в цій сфері, сприяти створенню дієвої моралі інноваційного законодавства загалом і законодавства про певні інноваційні структури, зокрема.

³⁸ Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : монографія / Ю. Є. Атаманова. – Х. : Вид-во: ФІНН, 2008. – С. 89.

1.2. Теоретичні питання структури інноваційної системи в українському та європейському правовому середовищі

(О.С.Ліпська)

Розуміння процесів, явищ, закономірностей та тенденцій, що виникають під здійснення інноваційної діяльності, надасть можливість виявити найпроблемніші питання та перепони при реалізації інноваційних проектів, дозволить виявити складності у взаємодії елементів системи при їх реалізації, а також забезпечить технологічні зміни та підвищення конкурентоспроможності як суб'єктів господарювання, так і національної економіки в цілому.

У зв'язку із складністю та багатоаспектністю процесів, що виникають під час розробки та комерціалізації інноваційних проектів, для надання конкретних пропозицій удосконалення правових умов та впровадження господарсько-правових механізмів, потребують розкриття сутності національної інноваційної системи. Це зумовлено потребою вироблення дієвих механізмів реалізації інноваційних проектів, що забезпечують конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізаційних процесів. *Розуміння процесів, явищ, закономірностей та тенденцій, що властиві інноваційній системі, надасть можливість виявити найпроблемніші питання та перепони при реалізації інноваційних проектів, дозволить виявити складності у взаємодії елементів системи при їх реалізації, а також забезпечить технологічні зміни, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та національної економіки в цілому.*

Підтримує необхідність дослідження даного питання М. Л. Маренко. Автор зазначає, що аналіз національної системи має важливе значення для розробки інноваційної та промислової політики. Розуміння процесів, що відбуваються в національній інноваційній системі, дасть можливість виявити ті сфери, розвиток або стимулювання яких найдієвішим чином буде сприяти технологічній динаміці та конку-

рентоспроможності³⁹. Таке розуміння також дозволяє виявити розходження всередині системи, які перешкоджають технологічному розвитку та інноваціям. У цьому контексті найціннішими є ті види державної політики, які намагаються поліпшити взаємодію між різними учасниками та інститутами національної інноваційної системи і підвищення інноваційної активності, зокрема, до впровадження нових технологій.

Дослідження сутності поняття «національна інноваційна система» є досить актуальним, оскільки питання формування національної інноваційної системи на сьогодні не вирішене.

Історичний огляд природи інноваційного процесу, здійснений відомим науковцем Р. Росвеллом, засвідчує, що розвиток ішов від простих лінійних до складніших нелінійних моделей інноваційного процесу⁴⁰. При цьому, сучасна модель інноваційної діяльності є нелінійною та базується на складній системі взаємозв'язку між суб'єктами інноваційної діяльності, що вимагає дослідження не просто процесу доведення інновації до ринку, а механізмів, які забезпечують його реалізацію, системи, в якій протікає інноваційний процес, та, відповідно, зв'язків, що його забезпечують.

У Проекті ЄС «Удосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні» національна інноваційна система визначена як комплекс економічно, організаційно та юридично взаємодіючих суб'єктів наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, інші підприємства, установи, організації, які здійснюють, забезпечують та/або сприяють проведенню наукових досліджень, розробленню, комерціалізації та практичному застосуванню (у реальному секторі економіки) результатів інтелектуальної діяльності та інноваційних об'єктів у межах національних кордонів⁴¹.

³⁹ Маренков М. Н. Проблемы теории государства и права : учебник / М. Н. Маренко. – М. : ТК Велби, Изд – во Проспект, 2007. – 768 с.

⁴⁰ Rothwell R., Successful industrial innovation: critical success factor for the 1990s // R&D Management. — 1992. — № 22(3). — P. 221—239.

⁴¹ Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства. Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні».- К.:Фенікс, 2011. – 350 с.

При досить комплексному підході не зовсім чітко простежується функціональна складова інноваційної системи, тобто завдяки чому забезпечується ефективна взаємодія між суб'єктами, проте саме вони відіграють визначальну роль в інноваційному процесі, забезпечують його ефективну реалізацію.

Тож, інноваційні процеси та пов'язані з ними трансформації відбуваються завдяки функціонуванню сукупності організацій та інститутів, які здійснюють розробку, впровадження чи використання і комерціалізацію інноваційних продуктів та забезпечують успішну реалізацію інноваційних проектів на кожній їх стадії.

Натомість незрозумілою та непослідовною залишається позиція законодавця відносно визначення національної інноваційної системи, її структурних та функціональних елементів.

Аналіз національного законодавства вказує на відсутність визначення національної інноваційної системи на рівні закону. Визначення НІС, яке в цілому можна вважати легальним, міститься на рівні підзаконних актів. У положеннях Концепції розвитку національної інноваційної системи, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р., національна інноваційна система визнається сукупністю законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні в процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу. Слід відзначити, що поняття «національна інноваційна система» іншими законодавчими та нормативно-правовими актами України не визначено.

Концепцією розвитку національної інноваційної системи визначено наступні основні складові – підсистеми національної інноваційної системи:

а) державне регулювання, що складається із законодавчих, структурних і функціональних інституцій, які встановлюють та забезпечують дотримання норм, правил, вимог в інноваційній сфері та взаємодію всіх підсистем національної інноваційної системи;

б) освіта, що складається з вищих навчальних закладів, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів

управління освітою, а також навчальних закладів, які проводять підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів;

в) генерація знань, що складається з наукових установ та організацій незалежно від форми власності, які проводять наукові дослідження і розробки та створюють нові наукові знання і технології, державні наукові центри, академічні та галузеві інститути, наукові підрозділи вищих навчальних закладів, наукові та конструкторські підрозділи підприємств;

в) інноваційна інфраструктура, що складається з виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової складової, а також з технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів; інформаційних мереж науково-технічної інформації, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм, інституційних державних та приватних інвесторів;

г) виробництво, що складається з організацій та підприємств, які виробляють інноваційну продукцію і надають послуги та (або) є споживачами технологічних інновацій.

З аналізу Концепції вбачається, що основними елементами структури національної інноваційної політики, визначеними в Концепції розвитку національної інноваційної системи, є: освіта, генерація знань, інноваційна інфраструктура та виробництво. Однак державне регулювання, що складається із законодавчих, структурних та функціональних інституцій, які встановлюють та забезпечують дотримання норм, правил, вимог в інноваційній сфері та взаємодію всіх підсистем національної інноваційної системи, як видається, не можна включити до складу національної інноваційної системи, оскільки остання характеризується автономністю функціонування щодо держави, а тому й зазначений феномен становить суть функціональних зв'язків національної інноваційної системи із зовнішнім щодо неї оточенням – державою.

Крім перелічених недоліків, у наведеному вище нормативному акті не встановлений механізм взаємодії між різни-

ми її підсистемами та не розроблені спеціальні правові засоби державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання у межах кожної з підсистем.

Указана нормативна невизначеність негативно впливає на практичне функціонування та значимість національної інноваційної системи, а формування та реалізація інноваційної політики держава не зорієнована на забезпечення функціонування національної інноваційної системи.

Мінімальний законодавчо закріплений обсяг структури національної інноваційної системи має бути достатнім і необхідним для виникнення її основної інтегративної властивості – інновацій.

У цьому контексті можна зауважити, що така елементарна структура національної інноваційної системи, яку доцільно визначити на законодавчому рівні у ГКУ та ЗУ «Про інноваційну діяльність», складається з:

1) підсистеми науки, у межах якої відбувається генерація нових ідей, розроблення нововведень та до якої входять суб'єкти наукової діяльності (а саме: учені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації, вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, громадські організації в науковій та науково-технічній сфері), а також фізичні особи, що здійснюють інтелектуальну діяльність;

2) підсистеми технічного забезпечення (виробників) інноваційних продуктів, діяльність якої спрямована на доведення розробок до придатного для впровадження і комерціалізації стану, тобто їх трансформацію в інноваційні продукти;

3) підсистема споживання інноваційних продуктів, яку утворюють споживачі або реципієнти інноваційних продуктів та об'єктів інтелектуальної власності – суб'єкти господарювання, що використовують (упроваджують) інноваційні продукти;

4) підсистема інфраструктури національної інноваційної системи (інноваційної інфраструктури), яка виконує функцію ресурсного забезпечення або сприяння реалізації

інноваційних проєктів, забезпечення ефективного здійснення інноваційної діяльності й впровадження інновацій.

Доцільно відзначити, що інфраструктуру національної інноваційної системи мають утворювати суб'єкти господарювання, діяльність яких спрямовано на забезпечення, підтримання, полегшення здійснення інноваційної діяльності її суб'єктами, на надання допомоги та ресурсне забезпечення інших суб'єктів господарювання при реалізації ними інноваційного проєкту з метою успішного доведення результатів інтелектуальної діяльності до стану інноваційних продуктів та їх використання (впровадження) як інновацій.

А метою функціонування інфраструктури національної інноваційної системи має бути створення умов для ефективної взаємодії між наукою та виробництвом, поєднання реального попиту на нову, суттєво вдосконалену продукцію, процеси (технології), нові/суттєво вдосконалені роботи (послуги), нове /суттєво вдосконалене виробництво з відповідними пропозиціями.

Ураховуючи, що національна інноваційна система є системним утворенням, вона має характеризувати не лише структурою, а й функціональними зв'язками, які мають забезпечувати узгоджену роботу всіх її конструктивних елементів.

З економічної точки зору функціональні зв'язки становлять собою певний рух різного роду об'єктів. Зокрема, у межах національної інноваційної системи функціональні зв'язки (відносини) можуть складатися щодо грошових коштів, інформації, виконання робіт (науково-дослідних, дослідно-конструкторських, технологічних на ін.) або надання послуг (зокрема, освітні послуги, послуги з професійної підготовки, надання консультацій, послуги з оцінки нематеріальних активів на ін.), а також щодо самих результатів інтелектуальної діяльності, у тому числі інноваційних продуктів, які виступають як самостійний товар.

З правової точки зору функціональні зв'язки є відносинами, що виникають між суб'єктами господарювання щодо різних об'єктів у зв'язку із створенням, упровадженням та оборотом інноваційних продуктів та/або з метою забезпе-

чення їх реалізації як інновацій. Наприклад, зв'язки щодо передачі, обміну об'єктів інтелектуальної власності та інноваційних продуктів, які виникають між такими підсистемами національної інноваційної системи, як підсистема науки, підсистема технічного забезпечення (виробників) інноваційних продуктів, підсистема реципієнтів інноваційних продуктів та підсистема інноваційних посередників утворюють в економічному аспекті інноваційний ринок, а своє правове оформлення отримують у вигляді зобов'язальних відносин.

Національна інноваційна система, незважаючи на її характер, що саморегулюється, не є абсолютно автономною, відособленою системою. Вона тісно взаємодіє і навіть пронизує інші системи держави (зокрема, економічну, освітню, соціальну) або їх структурні елементи (промисловість, інвестиційний ринок, ринок фінансових послуг та ін.), які виступають щодо неї найближчим зовнішнім оточенням та з якими складаються зовнішні функціональні зв'язки.

Крім того, серед зовнішніх зв'язків національної інноваційної системи слід виокремлювати її відносини з самою державою як політичною організацією суспільства. Вони складаються як суб'єкт-об'єктні відносини управління, що привносить у функціонування національної інноваційної системи ознаки певного рівня регулювання.

Таким чином, національну інноваційну систему слід розглядати і як елемент системи вищого порядку, а тому між нею і державою складаються певні ієрархічні відносини, яким властивий механізм управління. Тому використання засобів державного регулювання щодо національної інноваційної системи не означає нівелювання засад, здатних саморегулюватися, що їй властиві. Саме у поєднанні механізми саморегулювання та управління забезпечують стійке положення та сталий розвиток національної інноваційної системи. Взаємозв'язки держави та її систем з національною інноваційною системою мають отримати правове визначення та юридичне закріплення, оскільки саме нормативний регулятор виступає запорукою чіткості взаємовідносин між державою та національною інноваційною системою, а також за-

безпечує недопущення відхилень у балансі використовуваних ними механізмів.

Таким чином, з метою вдосконалення правового регулювання функціонування національної інноваційної системи та, відповідно, удосконалення правових умов розробки та комерціалізації інноваційних проектів, необхідним є формулювання наступних висновків:

1) інноваційні процеси та пов'язані з ними трансформації відбуваються завдяки ефективному взаємозв'язку та функціонуванню складної сукупності організацій та інститутів, що здійснюють розробку, упровадження/ використання та комерціалізацію інноваційних продуктів і забезпечують успішну реалізацію інноваційних проектів на кожній стадії. Протікання даних процесів, у їхній єдності та взаємозв'язку з урахуванням правових, фінансових, організаційних та соціальних аспектів можливе в межах певної структурованої та функціонально пов'язаної національної інноваційної системи;

2) національна інноваційна система, будучи категорією системного порядку, характеризується структурованістю, цілісністю, відособленістю, підпорядкуванням загальній цілі стимулювання, забезпечення та поширення інноваційних трансформацій;

3) системний характер поняття національної інноваційної системи означає, що розвиток розглядається не у вигляді односторонніх спрямованих причинно-наслідкових зв'язків, що ведуть від науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт до інновацій, а й як процес взаємодії та зворотних зв'язків між усім комплексом економічних, соціальних, політичних, організаційних та інших факторів, які визначають створення інновацій;

4) основними складовими інноваційної системи мають бути: 1) конструктивні, базові елементи, які становлять каркас системи та зумовлюють виконання нею її основних властивостей; 2) функціональні зв'язки внутрішніх, які забезпечують взаємодію всіх елементів системи та об'єднують їх у цілісне утворення за певним функціональним призначенням, і зовнішніх, що опосередковують взаємодію систе-

ми із зовнішнім оточенням та об'єднують її з іншими утвореннями в систему вищого порядку. При цьому цілісність та взаємозв'язок між елементами системи має забезпечуватися державним регулюванням та базуватися на суспільному господарському порядку;

5) інноваційна система має передбачати якісну взаємодію державного та приватного секторів, що припускає партнерські взаємовідносини між інституціями в процесі реалізації нових знань/технологій;

6) інноваційна система може вважатися господарсько-правовим механізмом, який в єдності інституційних та функціональних зв'язків забезпечує інноваційний розвиток національної економіки та конкурентоспроможність країни в глобалізаційних процесах;

7) інноваційна система має забезпечувати реалізацію інноваційних процесів на будь-яких етапах інноваційної діяльності;

8) інноваційна система має універсальний характер, тобто пронизує всі сфери економіки;

9) метою інноваційної системи є реалізація інноваційних процесів, інноваційний розвиток та розвиток конкурентоспроможної економіки.

Таким чином, для проведення подальших досліджень питань удосконалення правових умов розробки та комерціалізації інноваційних проєктів, інноваційну систему варто розглядати в декількох аспектах: 1) як господарсько-правовий механізм, що складається з сукупності законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань/технологій; 2) як процес взаємодії та зворотних зв'язків між усім комплексом економічних, соціальних, політичних, організаційних та інших інституцій, які визначають та забезпечують створення та реалізацію інновацій; 3) як взаємодію державного та приватного секторів, що припускає партнерські взаємовідносини між інституціями та ґрунтується на суспільному господарському порядку у сфері інноваційної діяльності; 4) динамічне, гнучке, функціональне утворення, конфігурація елементів якого залежить від зміни умов існу-

вання, зовнішнього оточення та інших обставин; 5) як комплекс організацій і механізмів, які формують умови створення, накопичення, поширення та промислового використання науково-технічних знань у країні. При цьому кожний із розглянутих аспектів інноваційної системи має забезпечувати реалізацію інноваційних проектів, забезпечувати високий та стабільний інноваційний розвиток економіки.

Так, з правової позиції національна інноваційна система може бути визначена як комплекс економічно, організаційно та юридично взаємодіючих суб'єктів наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, інших підприємств, установ, організацій, які здійснюють, забезпечують та/або сприяють проведенню наукових досліджень, розробленню, комерціалізації та практичному застосуванню (у реальному секторі економіки) результатів інтелектуальної діяльності та інноваційних об'єктів у межах національних кордонів.

Наведене комплексне визначення поняття національної інноваційної системи має бути закріплено, передусім, у Господарському кодексі України у главі 34 та ЗУ «Про інноваційну діяльність», що сприятиме встановленню та налагодженню ефективних взаємозв'язки між суб'єктами інноваційної діяльності, що відбуваються в межах реалізації інноваційного проекту, зумовить подальші дослідження інноваційної системи як функціонального господарського механізму. Це, в свою чергу, дозволить виробити конкретні механізми, що націлені на якісну реалізацію інноваційних проектів.

Дана дефініція національної інноваційної системи у разі її законодавчого закріплення дозволить окреслити не лише суб'єктів, діяльністю яких забезпечується функціонування такої системи, але й відбиватиме предмет їхньої діяльності, ураховуючи напрямки та форми їх взаємодії між собою.

З метою визначення основних механізмів реалізації інноваційної діяльності, яка повинна реалізовуватися в кожній підсистемі національної інноваційної системи, вважаємо доцільним визначення структури національної інноваційної системи у ГКУ та ЗУ «Про інноваційну діяльність».

Крім того, з метою вдосконалення правового регулювання реалізації інноваційних проектів через призму функ-

ціонування національної інноваційної системи, потребують детального дослідження та визначення правової можливості взаємодії між елементами системи.

Аналізуючи Розпорядження Кабінету Міністрів від 04 червня 2015 року № 575-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки» (надалі – Розпорядження), можна помітити позитивні зрушення в бік створення господарсько-правових механізмів реалізації інноваційних проектів. Так, на МОН, Мінекономрозвитку Мінфін, Мінрегіон, Мін'юст, Національну академію наук (за згодою) покладено: 1) обов'язок розроблення і подання на розгляд Кабінету Міністрів України проекту Закону України щодо внесення змін до Закону України «Про інноваційну діяльність» стосовно визначення механізму венчурного фінансування інноваційної діяльності, нових типів інноваційних структур; 2) подання на розгляд Кабінету Міністрів України проектів актів щодо визначення засад створення та функціонування технологічних платформ і кластерів⁴².

На Мінагрополітики, МОН, Мінекономрозвитку, Мінфін, Мін'юст, Національну академію аграрних наук (за згодою) покладено обов'язок розроблення та затвердження в установленому порядку програми співпраці науково-дослідних установ, вищих навчальних закладів, підприємств та інших суб'єктів науково-технічної діяльності, що передбачає спільне фінансування діяльності з розроблення та виробництва інноваційного продукту, продукції для задоволення нагальних потреб агропромислового комплексу⁴³.

На МОН, Мінекономрозвитку, Мінрегіон, інші центральні органи виконавчої влади, національні галузеві академії наук (за згодою) покладено обов'язок створення на основі сучасних інформаційних технологій інформаційно-

⁴² Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки [Електронний ресурс]: розпорядження Кабінету Міністрів від 04 червня 2015 року № 575-р. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/575-2015-%D1%80>

⁴³ Там само.

аналітичної сервісної інфраструктури та бази даних конкурентоспроможних інноваційних проєктів, технологічних та організаційних інновацій, матеріальних та нематеріальних активів суб'єктів господарювання⁴⁴. На жаль, сьогодні положення Концепції досі не реалізовані.

Основними причинами декларативності Розпорядження можна вважати наступні.

По-перше, досить сумнівні форми контролю за його виконанням (у даному випадку це лише подання інформації). Тобто міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Національна академія наук, національні галузеві академії наук щороку до 15 лютого інформують Міністерство освіти і науки про стан виконання затвердженого цим розпорядженням плану заходів за формою, встановленою Міністерством, для подання до 1 травня Кабінетові Міністрів України узагальненої інформації.

По-друге, проблемним є визначення контролюючого органу, а саме Міністерства освіти і науки. Це викликає критику, оскільки даний орган реалізує державну інноваційну політику шляхом прийняття звітів щодо виконання наукової діяльності та досліджень, узагальнення практики, формування прогнозно-аналітичної діяльності, проведення семінарів та ін.

Аналогічною є ситуація з Держінформнауки України. Це знаходить підтвердження в Указі Президента України від 8 квітня 2011 року N 437/2011 «Про затвердження Положення про Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України». Так, Держінформнауки України входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики в сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу технологій, інформатизації, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, створення

⁴⁴ Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки [Електронний ресурс]: розпорядження Кабінету Міністрів від 04 червня 2015 року № 575-р. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/575-2015-%D1%80>

умов для розвитку інформаційного суспільства⁴⁵. При цьому реалізація державної підтримки, у тому числі інноваційної діяльності, здійснюється шляхом узагальнення практики, прогнозно-аналітичної діяльності, аналізу результативності провадження діяльності, координації діяльності органів виконавчої влади та ін.

Ураховуючи, що Положенням на Держінформнауки України не покладено жодних конкретних завдань щодо підтримки інноваційної діяльності, а метою його діяльності є створення умов для розвитку інформаційного суспільства, що ще раз підкреслює відсутність направленості на інноваційний розвиток економіки.

Така ситуація не може сприяти інноваційним зрушенням та налагодженню зв'язків між підсистемами національної інноваційної системи, оскільки не має жодного змістового та практичного значення.

Підсумовуючи наведене, викликає питання доцільність та ефективність реалізації інноваційних проектів з боку МОН України як уповноваженого органу в даній сфері.

Крім того, відповідно до Указу Президента України від 12 травня 2011 року № 583/201, було створене Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України. Дане агентство визначено як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері інвестиційної діяльності та управління національними проектами⁴⁶ (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами ліквідовано, а його

⁴⁵ Про затвердження Положення про Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України [Електронний ресурс]: указ Президента України від 8 квітня 2011 року N 437/2011 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/437/2011>

⁴⁶ Про затвердження Положення про Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України [Електронний ресурс]: указ Президента України від 12 травня 2011 року N 583/2011 – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/583/2011>

функції покладено на Міністерство економічного розвитку і торгівлі⁴⁷).

Аналізуючи функціональне призначення даного органу, компетенцію та завдання, які на нього покладені, більш логічним та дієвим є покладення саме на нього функцій контролю за програмами інноваційного розвитку, адже реалізація інноваційних проектів можлива лише за наявності інвестицій та створення відповідної інфраструктури для їх залучення. Даний висновок зроблений з урахуванням положення статті 325 Господарського кодексу України, відповідно до якої під інноваційною діяльністю в сфері господарювання є діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя.

Таким чином, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, має функціональні та правові можливості виступити єдиним компетентним органом у сфері забезпечення реалізації інноваційної діяльності, розвитку інноваційних відносин, ініціатором розробки та контролю за виконанням державних програм інноваційного розвитку та ін.

Не зупиняючись на критиці організації системи державних органів в інноваційній сфері, їх повноважень та, взагалі, змістовного і функціонального значення для реалізації інноваційних проектів, навіть з вищезазначеного можна зробити висновок про фактичну відсутність державного регулювання в даній сфері, декларативність та формальність нормативних актів. Це потребує детального дослідження та внесення відповідних змін до законодавства.

Повертаючись до Концепції розвитку національної інноваційної системи, як вбачається, основними елементами структури національної інноваційної політики, визначени-

⁴⁷ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>

ми у Концепції розвитку національної інноваційної системи, є: освіта, генерація знань, інноваційна інфраструктура та виробництво. Однак державне регулювання, що складається із законодавчих, структурних і функціональних інституцій, які встановлюють та забезпечують дотримання норм, правил, вимог в інноваційній сфері та взаємодію всіх підсистем національної інноваційної системи, вважаємо, не можна включити до складу національної інноваційної системи, оскільки остання характеризується автономністю функціонування щодо держави, а тому й зазначений феномен становить суть функціональних зв'язків національної інноваційної системи із зовнішнім щодо неї оточенням – державою.

Крім того, нормативне регулювання як один із аспектів державного регулювання взагалі становить основу функціонування національної інноваційної системи, а не є її структурним елементом.

Обраний законодавцем підхід до визначення національної інноваційної системи виокремлює підсистеми без конкретизації організаційно-господарського механізму їх функціонування та без урахування мети національної інноваційної системи – інноваційного розвитку.

Наприклад, цінність підсистем освіти та генерації, з позиції можливості реалізації інноваційних проектів, має полягати не лише в наявності даних систем, але й можливості (наукової та фінансової) розроблення, генерації, поширення та передачі даних знань. І хоча статтею 68 Закону України «Про вищу освіту» передбачено організаційні форми провадження наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, а її частиною першою конкретизовано, що наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність може провадитись вищими навчальними закладами, у тому числі через створені ними юридичні особи, предметом діяльності яких є доведення результатів наукової і науково-технічної діяльності вищого навчального закладу до стану інноваційного продукту та його подальша комерціалізація, механізм створення та функціонування юридичних осіб на базі вищих навчальних закладів відсутній (передача та закріплення майна, організаційно-правова форма, порядок відносин із влас-

ником, порядок фінансування та ін.). Право вищих навчальних закладів засновувати підприємства для провадження інноваційної та/або виробничої діяльності передбачено і в пункті 12 частини 3 статті 70 Закону України «Про вищу освіту». При цьому, як і в попередньому випадку, право не кореспондується з практичною можливістю реалізації положень даних статей.

Крім того, розділення освіти і генерації знань на підсистеми розриває логічний цикл інноваційного процесу, тобто знання мають бути не просто вироблені та закріплені у вигляді наукових досліджень, а мають, по-перше, бути завершені шляхом оформлення інноваційної ідеї в об'єкт інтелектуальної власності, по-друге, мають бути створені умови для можливості/передачі (генерації) даних знань, шляхом укладення відповідних договорів. Для цього необхідно виробити механізм трансферу технологій, що врегульовуватимуть відносини між науковцями, вищими начальними закладами та підприємствами, які будуть використовувати дані технології.

Щодо підсистеми генерації знань, то, як зазначається у Проекті ЄС «Удосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні», «інфраструктура з трансферу технологій», не дивлячись на той факт, що в Україні наявна база даних патентів, офіси з трансферу технологій в університетах та кілька активних суб'єктів у сфері трансферу технологій, існуючі ініціативи є неузгодженими між собою. Університети досліджують інтелектуальну власність ізольовано від інших установ, тож для компаній досить важко порівнювати технологічні рішення, які пропонують різні університети. Агенти з трансферу технологій є не про-активними у поєднанні відповідних технологічних потреб з технологічними рішеннями. Сам процес трансферу технологій розуміється більше як оприлюднення (опублікування) результатів досліджень, які були профінансовані державою, у базах даних без їх активного впровадження у промисловість посередниками в галузі технологічних доробок»⁴⁸.

⁴⁸ Інноваційна політика : Європейський досвід та рекомендації для України. – Том 1. – Ключові особливості інноваційної політики в якості основи

Як бачимо, підсистеми освіти та генерації знань окремо від інфраструктури підтримки не мають реального практичного значення для реалізації інноваційних проектів.

Таким чином, вважаємо за доцільне підсистеми національної інноваційної системи розглядати лише з функціональної можливості забезпечення реалізації, тобто розділення на окремі інститути за специфікою інноваційної інфраструктури. Наприклад, виокремлення підсистеми знань необхідне для вироблення дієвих механізмів реалізації інноваційних проектів на даній стадії. Такий підхід, по-перше, допоможе правильно зрозуміти специфіку відносин, по-друге, надасть змогу проаналізувати суб'єктний склад учасників, по-третє, зумовить виявлення проблем у взаємодії, по-четверте, зумовить вироблення найкращого механізму взаємодії у даній підсистемі.

Проводячи подальший аналіз Концепції з позиції якісного функціонування національної інноваційної системи, зауважимо, що інноваційна інфраструктура виділена в окрему підсистему, що піддається критиці, оскільки інфраструктура має бути механізмом, який забезпечує функціональні зв'язки між підсистемами, пронизує всі інституції, з'єднуючи всі елементи в один процес.

У міжнародній та вітчизняній науці та практиці використовуються наступні поняття щодо визначення інноваційної інфраструктури.

Інноваційна інфраструктура – організації (установи), які сприяють здійсненню інноваційної діяльності, себто комплекс організацій (установ), що мають підлеглий і допоміжний характер, які обслуговують інновацію і забезпечують умови нормального протікання інноваційного процесу. До складу інфраструктури входять інноваційно-технологічні центри, технологічні інкубатори, технопарки, учбово-ділові

розробки заходів сприяння інноваціям, що спрямовують Україну до заснованої на знаннях конкурентоспроможної економіки – порівняння ситуації в ЄС і Україні. Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні». – К.: Фенікс, 2011. – 214 с.

центри та інші спеціалізовані організації⁴⁹. У цьому визначенні найціннішим є визначення мети діяльності інноваційної інфраструктури – сприяння здійсненню інноваційної діяльності. Проте підлеглий та допоміжний характер інфраструктури не відповідає, по-перше, загальним принципам господарювання (стаття 6 ГК України), по-друге, принципам свободи підприємницької діяльності (стаття 43 ГК України), по-третє, принципам підприємницької діяльності (стаття 44 ГК України) тощо. Крім того, вважаємо за логічне обслуговувати реалізацію інноваційних проектів, а не інновацію, оскільки інновація є результатом виконання проекту та реалізується в процесі виконання інноваційної діяльності.

Законодавче визначення інноваційної структури надається у Законі України «Про інноваційну діяльність», відповідно до якого інноваційна інфраструктура – сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо)⁵⁰. Цінним за такого підходу є відсутність обмежень щодо організаційно-правових форм та форм власності суб'єктів інфраструктури. Проте за такого підходу не враховується діяльність із упровадження результатів наукових досліджень.

Зокрема, відповідно до пункту 1 частини 2 статті 1 Закону України «Про інноваційну діяльність», інноваційна діяльність полягає у використанні і комерціалізації результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг⁵¹. За такої

⁴⁹ Инновационный дайджест. Национальный информационно-аналитический центр по мониторингу инновационной инфраструктуры научно-технической деятельности и региональных инновационных систем (НИАЦ МИИРИС), 18 – 24 декабря 2006 г.

⁵⁰ Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

⁵¹ Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

позиції законодавця, інноваційна діяльність починається з етапу використання наукових досліджень та розробок, при цьому етап (стадія) передачі та впровадження залишається поза регулюванням.

Результатом реалізації інноваційного проекту в процесі здійснення інноваційної діяльності має бути інноваційний продукт і (або) інноваційна продукція, одночасно саме інноваційний проект документарно та постадійно регулює інноваційні відносини в процесі здійснення інноваційної діяльності, визначає та регламентує процедури і комплекс усіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення, впровадження та реалізації інноваційного продукту (або) інноваційної продукції.

Виходячи з цього, доцільно внести зміни до пункту 8 частини 1 статті Закону України «Про інноваційну діяльність» (законодавчого визначення поняття «інноваційні інфраструктура»), змінивши правову конструкцію «забезпечення інноваційної діяльності» на «забезпечення реалізації інноваційних проектів» (Закон України «Про інноваційну діяльність»), а саме: інноваційна інфраструктура – це сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення реалізації інноваційних проектів (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо).

Схожу позицію простежуємо у Концепції, де зазначено, що інноваційна інфраструктура складається з виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової складової, а також з технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів; інформаційних мереж науково-технічної інформації, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм, інституційних державних та приватних інвесторів.

З вищевикладеного аналізу можна зробити наступні висновки:

1) підсистеми національної інноваційної системи слід розглядати лише з функціональної можливості забезпечення

ня реалізації, тобто розділення на окремі інститути за специфікою інноваційної інфраструктури;

2) кожна підсистема (інституція) національної інноваційної системи має бути підкріплена організаційно-господарським механізмом їх реалізації, тобто має передбачати організаційно-правові форми у вигляді спеціалізованих суб'єктів інноваційної інфраструктури, які забезпечують та оптимізують функціональні зв'язки між суб'єктами інноваційної діяльності, що відбуваються в межах реалізації інноваційного проекту;

3) структурні інституції варто розглядати як інноваційну інфраструктуру (організаційні структури та форми), які створюються та розвиваються на основі законодавчих інституцій, охоплюють політичні, господарські (економічні), освітні та суспільні інститути (органи), що породжують, підтримують (стимулюють), координують та забезпечують взаємодії між підсистемами національної інноваційної системи та забезпечують інноваційні трансформації;

4) функціонування структурних інституцій необхідно розглядати з позиції динаміки, тобто через призму практичного значення для реалізації інноваційних проектів (функціональних організацій та форм, що забезпечують інноваційний розвиток), тобто з позиції взаємозв'язків між елементами національної інноваційної системи.

Для проведення подальших досліджень інноваційну інфраструктуру варто розглядати як механізм, що забезпечує функціональні зв'язки між підсистемами, пронизує всі інституції, з'єднуючи всі елементи в один процес.

Структурні інституції (інноваційну інфраструктуру) слід розглядати як комплексний динамічний елемент, що має відповідну функціональну мережу організаційних структур/форм та цільову спрямованість – забезпечення взаємодії між підсистемами національної інноваційної системи, що веде до інноваційного розвитку.

1.3. Законодавчі засади правового регулювання інноваційної діяльності в Україні

(О.П. Подцерковний, Д.В. Зятіна)

Правовою основою інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, у тому числі наукових досліджень вищих навчальних закладів та їх комерціалізації, служать в Україні численні законодавчі акти, серед яких виділяються Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Податковий кодекс України, Бюджетний кодекс України, закони України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002, «Про вищу освіту» від 17.01.2002, «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» від 15.12.1993 р., «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011, «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р. тощо. Система цих законодавчих актів надзвичайно розгалужена.

Закон «Про інвестиційну діяльність» установлює, що основною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку та використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції.

Незважаючи на те, що такий різновид інвестиційної діяльності, як інноваційна діяльність, був виділений у Законі України «Про інвестиційну діяльність» ще в 1991 році, правова база для її здійснення і розвитку фактично почала створюватися лише з 1999 року. Зокрема, були ухвалені Закони України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р., «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 р., «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. На двадцять сьомому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників СНД Постановою № 27-16 від 16.11.2006 р. був затверджений Модельний закон про інноваційну діяльність,

метою якого стала гармонізація законодавства держав-учасників СНД в області інноваційної діяльності, направленої на підвищення конкурентоспроможності національної економіки країн Співдружності за рахунок вживання результатів науково-технічної діяльності.

Сьогодні основоположними нормативно-правовими актами у сфері інноваційної діяльності виступають Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) та Господарський кодекс України (далі – ГК України).

ГК України виступає спеціальним законодавчим актом стосовно ЦК України, призначеним для встановлення особливостей регулювання майнових відносин у сфері господарювання, а тому застосовується у пріоритетному порядку при врегулюванні відносин за участі юридичних осіб та фізичних осіб–підприємців. Крім того, положення ГК України спрямовані не лише на врегулювання відносин у сфері господарювання, що засновані на рівності та непідпорядкуванні суб'єктів один одному (приватно-правове регулювання інноваційної діяльності), але й на закріплення засад та обмежень державного владного впливу на господарські відносини, у тому числі у сфері інноваційної діяльності (публічно-правове регулювання інноваційної діяльності).

У ГК України інноваційній діяльності присвячена окрема глава 34. Крім того, положеннями ГК України визначаються основні засади комерційної господарської діяльності – підприємництва (глава 4), правовий режим майна державних комерційних підприємств та державних установ та закладів освіти, у тому числі щодо результатів наукових досліджень, виходячи із таких речових прав, як право господарського відання та право оперативного управління (глава 14), порядок використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності (глава 16), порядок укладання, зміни та припинення, у тому числі виконання господарських договорів (глави 19-22), визнання суб'єктів господарювання банкрутами та відповідальність за правопорушення в сфері господарювання (глави 23-27), договір підяду на проведення проектних і досліджувальних робіт (ст. 324), порядок використання у підприємницькій діяльності прав інших суб'єктів

господарювання (комерційна концесія), що відомий у правознавстві також як франчайзинг (глава 36) тощо.

Положення ЦК України, що застосовуються при врегулюванні інноваційних відносин та впровадженні інновацій, є приватно-правовими за природою, застосовуються у підприємницьких відносинах у частині, не врегульованій положеннями ГК України.

Можна виділити три блоки норм ЦК, пов'язаних з цією сферою: (1) загальні положення щодо права власності та зобов'язального права (книга 3 та 5); (2) норми, що стосуються захисту прав інтелектуальної власності (книга 4) (3) норми, що стосуються окремих видів договорів на виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських і технологічних робіт (глава 62) та на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності (глава 75).

Зasadничим правовим документом, що регулює інноваційну діяльність, є Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002. Цей закон визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, установлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом.

Серед законів у цій сфері варто також відзначити закони України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», «Про державні цільові програми», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» тощо. Сучасна нормативно-правова база (закони, підзаконні акти) стосовно науково-технічної та інноваційної діяльності налічує понад 200 документів.

Законодавче визначення інновацій міститься в Законі України «Про інноваційну діяльність» від 4.07.2002 р., в якому зазначається, що інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери. Виходячи з такої дефіні-

ції, можна констатувати, що об'єктом інновацій, за законом, можуть бути технологія, продукція, послуги і організаційно-технічні рішення. Для набуття ними статусу інновацій необхідно, щоб вони відповідали таким умовам: а) були новоствореними або вдосконаленими; б) повинні покращувати структуру та якість виробництва і / або соціальну сферу; в) таке поліпшення має бути істотним.

Повністю відповідають характеристикам інновацій такі об'єкти інтелектуальної власності, як винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, нові сорти рослин та породи тварин. Спеціальними законодавчими актами щодо виникнення та використання таких об'єктів виступають закони України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» від 15.12.1993 р., «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1993, «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» від 05.11.1997, «Про охорону прав на сорти рослин» у редакції від 17.01.2002, «Про племінну справу у тваринництві» у редакції від 21.12.99..

Об'єкти інтелектуальної власності в результаті проведення робіт з розробки інноваційного проекту їх реалізації, доведення до стану, придатного до практичного використання і впровадження входять до складу інновацій і складають їх елементи.

У ст. 325 ГК України закріплено визначення інноваційної діяльності як діяльності учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими термінами окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя. Ці положення конкретизуються у частині 3 пункту 1 ст. 1 Закону України «Про інноваційної діяльності», де інноваційна діяльність визначається як діяльність, яка направлена на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

У Законі «Про інноваційну діяльність» інноваційна діяльність трактується як специфічна форма інвестування.

Зокрема, у ст. 3 Закону вказано, що інноваційна діяльність як форма інвестування здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво та соціальну сферу і включає випуск і розповсюдження принципово нової техніки, технологій; прогресивні міжгалузеві структурні зрушення; реалізацію довгострокових науково-технічних програм; фінансування фундаментальних досліджень для забезпечення якісних змін у виробничих засобах; розробку і впровадження нових ресурсозберігаючих технологій, призначених для поліпшення соціального та екологічного стану виробництва.

Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та їх реалізації в Україні. Закон спрямовано на забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках науково-технічного оновлення виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні зобов'язують органи виконавчої влади всіх рівнів створювати режим найбільшого сприяння виконанню робіт, спрямованих на реалізацію відповідних пріоритетних напрямів, та концентрації на них фінансово-економічних та інтелектуальних ресурсів.

Положення щодо пріоритетності інноваційного розвитку знаходимо в Середньострокових пріоритетних напрямках інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012 – 2016 роки, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 12 березня 2012 року № 294; у Законі України «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції» від 16.10.2012; у Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері, затвердженій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.09.2012 № 691-р.; у Деяких питаннях визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузе-

вого рівня на 2012-2016 роки, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 17 травня 2012 р. № 397 та інших нормативно-правових актах.

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність», державну підтримку одержують суб'єкти господарювання всіх форм власності, що реалізують у країні інноваційні проекти, і підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних.

При цьому під інноваційним підприємством (інноваційним центром, технопарком, технополісом, інноваційним бізнес-інкубатором тощо) розуміється підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і (або) послуг. На жаль, податкове законодавство, зокрема, новий Податковий кодекс, не містять будь-яких пільгових умов функціонування інноваційних підприємств, хоча саме на утворення таких умов саме й було розраховано законодавче положення щодо запровадження інноваційного підприємства.

Одним із основних суб'єктів, що покликані в Україні здійснювати наукові дослідження та, відповідно, сприяти розробці та впровадженню інновацій, є вищі навчальні заклади (далі – ВНЗ).

Основним спеціальним законодавчим актом, що визначає їх правовий статус, є Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. При цьому вищий навчальний заклад визначається як окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Таким чином здійснення наукової та науково-технічної діяльності визначається однією з основних функцій ВНЗ.

Положення щодо наукової та науково-технічної діяльності ВНЗ знаходять розвиток у законах України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р., «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 р., «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10.02.1995 тощо.

Разом із тим, неважаючи на численні законодавчі положення щодо підтримки інновацій та наукових досліджень в Україні, реальний стан фінансування відповідних заходів багато у чому внеможливорює реалізацію намічених заходів підтримки.

Ці загальні проблеми знаходять підтвердження в окремих сферах інноваційного розвитку та наукової діяльності вищих навчальних закладів.

Недоліки правового забезпечення інноваційної діяльності визнані на державному рівні. Зокрема, в Указі Президента України «Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 12.03.2013 № 128/2013 серед інших завдань, в п. 41.1.2. вказано на необхідність внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» (нова редакція), де передбачається, зокрема, створення умов для комерціалізації технологій, спрощення діяльності, зменшення дозвільних процедур та дерегуляцію.

У Плані заходів щодо реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на період до 2014 року, затвердженому Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2013 р. № 234-р., указується, що для підвищення рівня інноваційного розвитку необхідним є вжиття таких заходів, як внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» щодо вдосконалення правових засад функціонування технопарків та спрощення механізму державної реєстрації їх проектів; визначення інноваційних структур, зокрема, технологічних платформ та інноваційних класте-

рів, засад їх функціонування та особливостей публічно-приватного партнерства в інноваційній сфері.

Також вказується на такі важливі завдання, як необхідність розробки та подання законопроекту про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання суб'єктів господарювання до комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності з метою формування ринку таких об'єктів, в якому передбачити, зокрема, визначення механізму стимулювання підприємців до взяття на бухгалтерський облік об'єктів права інтелектуальної власності за їх ринковою вартістю та збільшення капіталізації підприємств, у тому числі шляхом запровадження податкових канікул. Необхідним є вдосконалення системи обліку прав на об'єкти права інтелектуальної власності в процесі їх створення, капіталізації, комерціалізації та регулювання обігу нематеріальних активів, а також запобігання порушенням прав інтелектуальної власності.

Незважаючи на плани реформування відповідних правовідносин, системних зрушень на шляху поліпшення правових умов здійснення інноваційної діяльності та комерціалізації інновацій досі в Україні не відбулося.

Про необхідність підвищення рівня фінансування наукових розробок свідчить Концепція реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю, схвалена Розпорядженням КМУ від 8 жовтня 2012 р. № 780-р.

У Концепції вказується, що планується оптимізувати порядок надання державної фінансової підтримки та формування державного замовлення на проведення наукових досліджень і науково-технічних розробок, удосконалити нормативно-правову базу щодо комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, створених за рахунок коштів державного бюджету.

Не вирішено також питання популяризації серед широких верств населення провадження інноваційної діяльності як одного з економічно ефективних і соціально важливих видів підприємництва шляхом підготовки відповідних статей, циклів передач на телебаченні, радіо; упровадження в

систему підготовки фахівців у вищих навчальних закладах спеціальних курсів, семінарів, тренінгів тощо з метою формування та удосконалення навичок, необхідних для ефективної комерціалізації наукових розробок, управління правами інтелектуальної власності, інноваційними процесами та проектами. Хоча необхідність запровадження таких заходів визнається пріоритетним завданням.

Зміни, які відбулися за останнє десятиліття в процесі проведення ринкових реформ в Україні, передусім, у питаннях розвитку науки та високотехнологічного виробництва, мали негативний характер. Усе це відбувалося при високому рівні розуміння необхідності інноваційного шляху розвитку країни. Але сама по собі «інноваційна орієнтація» поглядів не могла реально вплинути на державну політику.

Як справедливо відзначає О. Е. Симсон, розвиток інноваційного підприємництва і залучення суб'єктів приватного права до інноваційної сфери повинні стати основою політико-правової моделі, яка здатна забезпечити стратегічні завдання розвитку економіки знань та інноваційного прориву України⁵². На думку вченого, на даному етапі необхідна зміна парадигми інноваційного розвитку в бік ринкових процесів, орієнтація науки на прикладні конкурентоздатні дослідження і комерціалізацію розробок, активне залучення підприємців до сфери інновацій з визначенням в ній адекватної ролі держави.

Боротьба з негативними наслідками некерованого технологічного процесу, який має місце в сучасному світі, підсилює публічні витоки в інноваційній сфері. Спрямованість на формування так званої соціальної (соціально відповідальної) держави стає загальносвітовою тенденцією. Держава в нових умовах повинна виступати ефективним капіталістом в інноваційній сфері, партнером бізнесу, який направляє приватного партнера до сфер, які є цікавішими з погляду державних і соціальних потреб. Вона повинна одержувати

⁵² Симсон О. Е. Правова модель приватно-публічного партнерства в інноваційній сфері : монографія / О. Е. Симсон ; Нац. ун-т «Юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2013. – 446 с.

вигоду від розвитку інноваційного ринку конкурентоздатної продукції, технологій і послуг, але не прямо, а побічно – у вигляді одержання суттєвих податків, збільшення витрат на інновації, підвищення рейтингу економіки країни на міжнародному ринку. Її функція повинна полягати в упорядкуванні ринку, створенні правових умов його функціонування.

Перехід ролі головного джерела економічного зростання від інновацій до грошового капіталу перестало відповідати в Україні потребам суспільно-економічного розвитку. Тільки інноваційний шлях розвитку держави, що ґрунтується на виробленні високотехнологічної продукції, створення наукоємних виробництв, передбачає утворення умов для стабільного економічного зростання та усунення криз. У тому числі це передбачає створення різних інноваційних структур, серед яких провідне місце посідають вищі навчальні заклади, наукові установи, технопарки і технополіси. У такому разі необхідною стає гнучка державна політика, правовий захист розроблених технологій, охорона інтелектуальної власності, ревізія наявних наукових досліджень та їх виробничого використання.

1.4. Засоби державної підтримки інноваційної сфери

(О.П. Подцерковний, Д.В. Зятіна)

Законодавством передбачена можливість застосування широкого масиву заходів державного стимулюючого впливу на інноваційну сферу.

Так, Закон України «Про інноваційну діяльність» закріплює значний перелік заходів підтримки інноваційної діяльності. Зокрема, у ст. 17 Закону встановлюються наступні види фінансової підтримки інноваційної діяльності:

а) повне безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету;

б) часткове (до 50 %) безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за ра-

хунок коштів Державного бюджету України за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності;

в) повна чи часткова компенсація за рахунок коштів Державного бюджету України відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності банкам та за кредитування інноваційних проектів;

г) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів;

д) майнове страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування».

Разом із тим для реалізації названих заходів підтримки запроваджено низку вимог у підзаконних актах, що значно ускладнюють або взагалі унеможливають їх виконання, або не дозволяють комерціалізувати інновації.

Зокрема, державна підтримка для розроблення інноваційного проекту може бути надана виключно після державної реєстрації проектної пропозиції та оцінки її економічної ефективності, яка проводиться центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики за складною процедурою, що не виключає суб'єктивізм, а також не ґрунтується на гарантованих напрямках упровадження інновацій.

Процедура реєстрації інноваційного проекту має бути спрощена. Адже відповідно до Порядку відбору, схвалення і реєстрації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки підтримка для розроблення інноваційного проекту може бути надана виключно після державної реєстрації проектної пропозиції відповідним центральним органом виконавчої влади. При цьому інноваційний проект для його реєстрації має пройти процедуру кваліфікування. Для кваліфікування проекту проводиться експертиза за рахунок коштів самих суб'єктів інноваційної діяльності, які заявляють проекти на державну реєстрацію. Урешті-решт реєстрація інноваційного проекту не є гарантією того, що іннова-

ційний проект отримає державну підтримку. З огляду на це в Законі України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 6 вересня 2012 року необхідним є закріплення положення відповідно до якого, реєстрація інноваційного проекту гарантовано надає проекту право на отримання відповідної державної підтримки.

Для підтримки інновацій можуть надаватися **державні гарантії** відповідно до Порядку та умов надання у 2012 році державних гарантії для забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання, залученими для реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку національної економіки, Порядок затверджений Постановою КМУ від 22 серпня 2012 р. № 782.

На жаль, законодавство України не передбачає прозорого механізму отримання відповідних гарантії у спосіб, що не залежить від суб'єктивної оцінки суб'єктів владних повноважень та очікуваних результатів інноваційних розробок від фактичного їх упровадження.

Наступним, законодавчо закріпленим, ефективним заходом державної підтримки, на який може претендувати суб'єкт господарювання, що виготовляє інноваційну продукцію, є **кредитна підтримка**, яка полягає у здешевленні кредитів за рахунок бюджетних коштів (держава компенсує частину відсотку за кредитом, яку сплачує суб'єкт господарювання банківській установі).

Наприклад, це передбачено в Порядку конкурсного відбору енергоефективних проектів для їх державної підтримки за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Державна підтримка заходів з енергозбереження через механізм здешевлення кредитів», затвердженому Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 27.09.2011 N 64 .

До речі, відповідна підтримка має поодинокий характер та не дозволяє суб'єктам господарювання системно залучати кошти для фінансування інноваційних розробок.

Загалом, теорія сумісних стимулів, що фактично реалізована сьогодні в законодавстві про державне фінансування інноваційної діяльності, неприродно розрахована на її неризикований характер та неодмінну прибутковість отриманих результатів інноваційної діяльності. Така суперечність має бути усунута задля державних капіталовкладень у сфері інновацій⁵³.

Не вирішена у Податковому кодексі проблема стимулів до проведення наукових досліджень та інновацій, пов'язаних із відсутністю підвищених норм амортизації техніки, віднесення на собівартість виготовленої продукції витрат на фундаментальні та прикладні дослідження тощо.

Операції, пов'язані із науково-технічною діяльністю, отримують певні податкові пільги, визначені у Податковому кодексі України 2010 року. Наприклад, у п. 197 ст. 197.1.22 вказується, що звільняються від оподаткування операції з оплати вартості фундаментальних досліджень, науково-дослідних і дослідницько-конструкторських робіт особою, яка безпосередньо отримує такі кошти з рахунка органу, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів.

На жаль, такої пільги не передбачається у випадку надходження коштів від інших джерел, зокрема, при здійсненні розробок за рахунок коштів суб'єктів господарювання, що виступають їх замовниками.

Крім того, Податковий кодекс утворює пільги для окремих секторів економіки, що не враховують інноваційний напрям діяльності підприємств загалом.

Наприклад, звільнено від сплати ПДВ операції з імпорту та постачання техніки, обладнання, устаткування, що працюють на альтернативних видах палива, товарів для виробництва космічної техніки, товарів, що використовуються для потреб літакобудівної промисловості. Відповідно зменшується зацікавленість суб'єктів господарювання в прове-

⁵³ Подцерковний О.П. Правові проблеми фінансування інноваційних проектів // Підприємництво, господарство і право – 2006. – № 4. – С. 63-65.

денні власних інноваційних розробок щодо виготовлення відповідної техніки замість імпорту готової техніки.

У літературі зауважуються й інші проблеми оподаткування, що заважають ефективній підтримці інновацій. У тому числі з метою підвищення ефективності податкової політики стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності пропонується внести зміни у прийнятий Податковий кодекс і запровадити інвестиційний податковий кредит, у тому числі включивши до переліку податків, за рахунок яких він може бути виданий, акцизи, податок на додану вартість і податок на видобуток корисних копалин, одночасно встановивши терміни надання цього податкового кредиту, які б відповідали терміну окупності інвестиційного проекту на основі укладення відповідних договорів із податковими органами, а також використати досвід західних країн щодо встановлення неоподатковуваних резервів компаній для інноваційного інвестування⁵⁴.

На жаль, податкове законодавство, не містить будь-яких стимулів щодо функціонування інноваційних підприємств, хоча саме на утворення таких умов й було розраховано законодавче положення щодо запровадження інноваційного підприємства.

З огляду на це необхідним є внесення змін до Податкового кодексу України, спрямованих на податкове стимулювання діяльності інноваційних підприємств.

Також слід зазначити, що порядок ведення розрахунків у рамках господарської діяльності всіх установ та підприємств передбачає сплату ПДВ за датою отримання коштів від замовника або за датою підписання акту приймання-здавання робіт. У переважній більшості випадків має місце другий варіант – це призводить до значного «вимивання» обігових коштів. Така ситуація є критичною саме для підприємств, що займаються інноваційною та науково-технічною діяльністю,

⁵⁴ Подлевський А.А., Перев'язко М.Ю. // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: Збірник наукових праць. Випуск XVII, № 4. – Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП, 2011.– С. 53-55 (С. 48-55).

адже виробничий цикл робіт (від моменту вкладання угоди до отримання бажаного результату) становить, як правило, кілька місяців. У результаті існує ризик дійти до ситуації тотальної заборгованості з виплати заробітної плати та інших обов'язкових платежів.

Отже, доцільним є внесення змін до Податкового кодексу, що дозволяли б підприємствам у рамках угод на виконання науково-технічних робіт сплачувати ПДВ виключно за фактом отримання коштів від замовника у розмірі, не меншому від загальної суми ПДВ за актом чи договором, що підлягає сплаті.

Також напрами вдосконалення податкового законодавства в аспекті стимулювання інновацій висвітлені в Плані заходів щодо реалізації Концепції реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю на період до 2017 року, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2012 р. № 1077-р.

У Плані, зокрема, акцентовано увагу на необхідності вдосконалити податкове законодавство в частині оподаткування операцій з проведення наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок за рахунків грантів міжнародних організацій, у тому числі операцій із ввезення на територію України безоплатно наданого наукового обладнання, а також у частині обкладення податком на додану вартість робіт з проведення наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, що виконуються за рахунок коштів державного бюджету.

Необхідним є визначення механізму стимулювання підприємств до взяття на бухгалтерський облік об'єктів права інтелектуальної власності за їх ринковою вартістю та збільшення капіталізації підприємств, у тому числі шляхом запровадження податкових канікул. (План заходів щодо реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на період до 2014 року, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2013 р. № 234-р.).

Важливим інфраструктурним засобом підтримки інновацій є **закріплена на законодавчому рівні можливість створювати наукові та технологічні парки**. Створення та ефективне функціонування вказаних структур виступає **потужним засобом інфраструктурної підтримки інноваційної діяльності**.

Законодавством України передбачена можливість створення наукових парків, які є юридичними особами, що створюються з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку.

Згідно із Законом України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р., договір про партнерство з науковим парком – договір між науковим парком і суб'єктами господарювання щодо умов участі суб'єктів господарювання у процесі розроблення та виконання проектів наукового парку.

Засновники наукового парку – вищий навчальний заклад IV рівня акредитації та/або наукова установа та інші юридичні особи, що уклали засновницький договір про створення наукового парку. Партнерами наукового парку є суб'єкти господарювання, що уклали з науковим парком договір про партнерство.

У ст. 13 Закону зазначається, що вищий навчальний заклад та/або наукова установа можуть бути засновниками юридичних осіб та/або їх об'єднань для організації та виконання проектів наукового парку.

Вищий навчальний заклад та/або наукова установа беруть участь у формуванні статутного капіталу наукового парку шляхом внесення до нього нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності) у порядку, встановленому законодавством України.

У разі ліквідації наукового парку за рішенням засновників або на підставі рішення суду, у тому числі про визнання наукового парку банкрутом, майнові права на об'єкти інтелектуальної власності, створені за рахунок бюджетних коштів, не включаються до складу ліквідаційної маси і повертаються вищому навчальному закладу та/або науковій установі, що вносили їх до статутного капіталу наукового парку.

Певний вищий навчальний заклад та/або певна наукова установа можуть бути засновниками одного наукового парку.

Вищий навчальний заклад та/або наукова установа здійснюють контроль за діяльністю наукового парку, щорічно заслуховують звіти про його діяльність.

Згідно зі статтею 17 Закону, майнові права на технології та об'єкти права інтелектуальної власності, створені під час виконання проектів наукового парку, є власністю наукового парку та/або його партнерів, крім випадків, коли Центральний орган виконавчої влади, у сфері управління якого перебуває вищий навчальний заклад або наукова установа, обмежує в порядку, встановленому законом, майнові права на використання і розпорядження технологій та об'єктів права інтелектуальної власності, створених із залученням державних коштів, у разі якщо технологію та/або об'єкт права інтелектуальної власності:

- віднесено до сфери національної безпеки та оборони держави;
- визнано такими, що мають використовуватися в публічних інтересах;
- доведено до промислового використання та реалізації готової продукції виключно за рахунок державних коштів.

Науковий парк та/або його партнери протягом місяця від дня створення із залученням державних коштів технології та/або об'єкта права інтелектуальної власності зобов'язані повідомити центральному органу виконавчої влади, у сфері управління якого перебуває вищий навчальний заклад або наукова установа, про створену технологію та/або об'єкт права інтелектуальної власності.

Згідно зі ст. 19 Закону, у разі реалізації проекту наукового парку, зареєстрованого у встановленому законодавством порядку, наукове, лабораторне і дослідницьке обладнання, а також комплектуючі та матеріали, передбачені проектом наукового парку, що ввозяться науковим парком та партнерами наукового парку для його виконання, звільняються від

сплати ввізного мита у порядку, встановленому ч. 3 ст. 287 Митного кодексу України.

Також особливими суб'єктами, діяльність яких спрямована на проведення досліджень у галузі науки та техніки, є технологічні парки. Засади створення та функціонування технологічних парків закріплені в Законі України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999.

Згідно зі ст. 1 Закону, технологічний парк – юридична особа або група юридичних осіб, що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції.

Учасниками технологічного парку є юридичні особи – суб'єкти наукової, науково-технічної, підприємницької діяльності, що уклали між собою відповідний договір.

Відповідно до Закону, технопарки функціонують в умовах спеціального режиму інноваційної діяльності. При цьому спеціальний режим інноваційної діяльності – правовий режим, який передбачає надання державної підтримки щодо стимулювання діяльності технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств при реалізації проектів за пріоритетними напрямками діяльності технологічних парків.

Згідно із Законом, для фінансової підтримки проектів технологічних парків запроваджується бюджетна програма підтримки діяльності технологічних парків.

Для реалізації проектів технологічних парків щорічно в Державному бюджеті України за бюджетною програмою підтримки діяльності технологічних парків визначаються кошти, що спрямовуються на:

- повне або часткове (до 50 відсотків) безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) проектів технологічних парків;
- повну або часткову компенсацію відсотків, сплачуваних виконавцями проектів технологічних парків ко-

мерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування проектів технологічних парків.

Порядок надання фінансової підтримки технологічним паркам, їх учасникам та спільним підприємствам для реалізації проектів технологічних парків установлюється Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону.

Згідно із ст. 7 вказаного Закону, для реалізації проектів технологічних парків технологічним паркам, їх учасникам та спільним підприємствам, що виконують проекти технологічних парків, державою надаються цільові субсидії у вигляді:

сум увізного мита, що нараховуються згідно з митним законодавством України, при ввезенні в Україну для реалізації проектів технологічних парків нових устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні.

Суми ввізного мита, що нараховуються згідно з митним законодавством України при ввезенні в Україну для реалізації проектів технологічних парків нових устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні, технологічні парки, їх учасники та спільні підприємства не перераховують до бюджету, а зараховують на спеціальні рахунки технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств.

При цьому на спеціальні рахунки учасників технологічних парків та спільних підприємств, які є виконавцями проектів технологічних парків, зараховуються 50 відсотків сум ввізного мита, а решта 50 відсотків сум ввізного мита зараховуються на спеціальний рахунок керівного органу відповідного технологічного парку.

Відповідно до ст. 9 Закону, Проекти технологічних парків є пріоритетними для залучення коштів Української державної інноваційної компанії та її регіональних відділень.

Кошти, що надійшли в іноземній валюті від реалізації продукції (продажу товарів, виконання робіт, надання послуг) технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств, не підлягають обов'язковому продажу.

Водночас, на жаль, попри закріплення на законодавчому рівні широкого переліку заходів стимулювання технологічних парків в Україні, сьогодні їхня діяльність не знаходить зазначеної державної підтримки.

Також в Законі встановлюються особливості валютного регулювання діяльності технологічних парків. Так, відповідно до ст. 11 Закону, розрахунки за експортно-імпортними операціями, що здійснюються при виконанні проектів технологічних парків, проводяться у строк до 150 календарних днів. Аналіз законодавства України дозволяє зробити висновок, що такі умови діяльності технопарків навряд чи можна вважати їх підтримкою. Адже згідно із Законом України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 р. на сьогоднішній день розрахунки за експортно-імпортними операціями суб'єктів господарювання здійснюються в строк до 180 календарних днів. Отже, можна побачити, що зазначена норма ст. 11 Закону «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» не відповідає реаліям сьогодення, не виступає стимулом для технологічних парків, а навпаки, запроваджує умови гірші, ніж для інших суб'єктів господарювання, і вимагає перегляду та приведення у відповідність із чинним законодавством України.

Як свідчить іноземна практика, створення технологічних парків є ефективним заходом, що сприяє розвитку інноваційного підприємництва. Якщо звернутися до досвіду Швеції, то технопарки в Швеції перебувають у приватній власності, держава здійснює фінансування деяких проектів в певній частині, проте велика зацікавленість в інноваціях у бізнеса. Перший шведський технопарк Ideon з'явився в 1983 році як реакція на виробничу кризу і необхідність створення нових робочих місць. У створенні технопарку Ideon брали участь держава, учені Лундського університету, а також представники бізнесу. На території технопарку знаходиться чотири бізнес-інкубатора для молодих підприємців. Бізнес-інкубатори здійснюють у першу чергу організаційну підтримку молодих людей, які відкривають новий бізнес. Технопарки допомагають інноваційним підприємствам не тільки шляхом створення бізнес-інкубаторів, але й шля-

хом надання кредитів (60-70 тисяч євро, які є поворотними тільки в разі успіху компанії, у разі неуспіху стартап не зобов'язаний виплачувати технопарку гроші).

Технопарки в Швеції є бізнес-мережею: стартапи приходять до технопарку, оскільки їм потрібна підтримка, розвинені компанії, у свою чергу, здійснюючи підтримку фінансуванням, порадами, приходять до технопарків, тому що технопарки – це креативне співтовариство, яке допомагає вирішувати проблеми великих компаній. Дана модель взаємовідносин великого та малого бізнесу є оптимальною і необхідною для впровадження на території України.

У Польщі у Поморській вільній економічній зоні також функціонує Гданський науково-технологічний парк. При цьому ТОВ «Поморська вільна економічна зона» є управляючим парку. У технологічному парку створено технологічний інкубатор, який надає різні види послуг, серед яких – сприяння в налагодженні співробітництва та залучення бізнес-партнерів, юридичні консультації, безкоштовне або на пільгових умовах користування конференц-залами та інше. У технологічному парку діє програма «бізнес-інкубатор». Суб'єкти малого підприємництва, які відповідають установленим критеріям, можуть скористатися привілеями цієї програми у вигляді отримання безкоштовних юридичних та бізнес-консультацій, взяття в оренду приміщень технологічного парку на пільгових умовах, користування послугами «віртуального бюро» (отримання службової адреси, власний телефонний номер, обслуговування телефонної лінії, обслуговування факсу, пільгові ціни на канцелярські товари та кур'єрські послуги) та інші види послуг.

Наступним засобом державної підтримки є державне замовлення на інноваційну продукцію.

Найрозповсюдженішим напрямом комерціалізації інновацій, які є продуктом науково-дослідної діяльності вищих навчальних закладів в Україні, є державне замовлення.

Питання державного замовлення регулюється Порядком формування і виконання замовлення на проведення фундаментальних наукових досліджень, прикладних наукових досліджень та виконання науково-технічних (експе-

риментальних) розробок за рахунок коштів державного бюджету, затвердженим Постановою КМУ від 25 серпня 2004 р. N 1084.

У Порядку вказується, що замовлення виконується за договором (угодою), що укладається між замовником та виконавцем. Фінансове забезпечення виконання замовлення здійснюється за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті на відповідні цілі.

Замовник разом з виконавцем несе відповідальність за одержання кінцевих результатів замовлення і вживає дієвих заходів для забезпечення їх практичного застосування, передбачаючи для цього необхідні кошти з бюджетних і позабюджетних джерел, або пропонує їх для застосування заінтересованим суб'єктам господарювання.

Замовник забезпечує широке ознайомлення суспільства з результатами виконання замовлення та можливість їх диверсифікації шляхом придбання і продажу ліцензій на створені об'єкти права інтелектуальної власності, нові технології та види товарної продукції.

Відповідно до законодавства, одержана науково-технічна продукція з урахуванням висновків науково-технічної експертизи та результатів оцінки її відповідності сучасному рівню науково-технічних знань, тенденціям науково-технічного прогресу, принципам державної науково-технічної та інноваційної політики, вимогам екологічної безпеки, економічної доцільності може передаватися суб'єктам господарювання (користувачам цієї продукції) для практичного застосування з дотриманням прав та економічних інтересів держави, виконавців замовлення і власників майнових та особистих немайнових прав на об'єкти технологій і об'єкти права інтелектуальної власності, створені в процесі виконання замовлення (зокрема, на об'єкти авторського права, промислової власності, селекційні здобутки, технологічні знання).

Порядок та умови передачі і використання прав на науково-технічну продукцію визначаються договорами між замовником, виконавцем та користувачем цієї продукції.

Замовники в межах своєї компетенції під час формування та виконання замовлення, пов'язаного з виробництвом нової продукції, реалізацією державних інноваційних програм та окремих цільових науково-технічних проектів, освоєнням вітчизняними підприємствами, установами та організаціями нових технологій виробництва відповідно до потреб економіки та розвитку суспільства, створюють умови для широкого застосування суб'єктами господарювання їх результатів.

Водночас, для ефективності механізму комерціалізації інновацій сьогодні необхідним є залучення приватних інвесторів, які мали б змогу впроваджувати інновації безпосередньо у виробництво. Адже коштів державного замовлення зазвичай недостатньо для розробки кінцевого, завершеного, готового до експлуатації інноваційного продукту. Також постає проблема пошуку «покупця» ліцензії на використання інновації та запровадження її безпосередньо в господарську діяльність. Крім того без залучення суб'єктів підприємницької діяльності до формування напрямів наукових досліджень, без аналізу реальних вимог ринку практично неможливо створити конкурентоспроможний інноваційний продукт.

Напрямом підтримки інноваційної діяльності, у першу чергу ВНЗ, може стати лібералізація законодавчого регулювання відносин щодо використання коштів, отриманих вищим навчальним закладом від комерціалізації інновацій. Адже забюрократизована система звітності та бюджетного контролю унеможливорюють оперативне та ефективне вирішення питань щодо укладання договорів з продажу інновацій та розподілу відповідних коштів науковцям – виконавцям роботи та вищим навчальним закладам.

Бюджетний кодекс України (ст. 7) встановлює принцип єдності бюджетної системи, згідно з яким усі надходження бюджетних установ стають надходженнями до бюджету, а відповідно витрачаються не за волевиявленням вищих навчальних закладів, а відповідно до спеціальних класифікаторів, а також погоджених із Міністерством освіти і науки та Державним казначейством кошторисами. Бюджетний ко-

декс у ч. 9 ст. 13 забороняє відкриття позабюджетних рахунків.

Відповідно до вимог державного казначейства, спеціальні рахунки можуть бути відкриті лише на окремі цілі та із обґрунтуванням кошторису витрат бюджетної установи. Це не завжди можливо зробити, виходячи з того, що досить складно завчасно передбачити можливі витрати, що понесе ВНЗ у зв'язку з проведенням науково-дослідних робіт, тому що продаж готової інноваційної продукції не передбачає наступні витрати на підготовку цього продукту. Законодавчі правила також не передбачають витрачання коштів, отриманих від комерціалізації інновацій на розвиток, ВНЗ, фактично зводить усе на виконання кошторису, на цілі, необхідні для підготовки інноваційного проекту.

У цьому аспекті слід звернути увагу на спеціальний законодавчий акт, який закріплює порядок передачі наукових розробок, що створені за бюджетні кошти, а саме Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р.

Так, майнові права на технологію та/або її складові, що створені у процесі виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, належать установам, організаціям та підприємствам – виконавцям цих робіт відповідно до Цивільного кодексу України.

Майнові права на технологію та/або її складові, що створені в процесі виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, передаються установами, організаціями та підприємствами–виконавцями органам державної влади, Національній академії наук України та галузевим академіям наук, які здійснюють фінансування зазначених науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, з урахуванням положень Цивільного кодексу України, якщо технологію та/або її складові віднесено до державної таємниці та в інших випадках, визначених законом.

Центральні органи виконавчої влади, Національна академія наук України та галузеві академії наук (замовники

створення технології) мають право безоплатно використовувати технологію та/або її складові з метою виконання робіт або постачання для державних потреб продукції, необхідної для виконання державних функцій, що обов'язково передбачається в договорі на створення технології та/або її складових.

Особа, за якою закріплюються майнові права на технологію, або уповноважена нею державна установа та замовник¹⁾ вчиняють дії з набуття та охорони прав на технологію та/або її складові, отримують охоронні документи на об'єкти права інтелектуальної власності – складові технології;

2) виплачують винагороду авторам технологій та/або об'єктів права інтелектуальної власності після їх трансферу та укладають договори про передачу технологій.

У разі якщо складові технологій частково створено за рахунок власних коштів підприємств, наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів і фізичних осіб, а частково – за рахунок бюджетних коштів, майнові права на ці складові розподіляються на підставі договору про їх створення та використовуються за умовами договору про їх трансфер.

Згідно зі ст. 22 Закону, між підприємством, науковою установою, організацією чи вищим навчальним закладом, де створено технологію та/або її складові та/або куди здійснюється її трансфер, і авторами технології або її складових укладається договір, в якому визначаються майнові права, що передаються за цим договором, умови виплати та розмір винагороди за передачу і використання майнових прав на технологію або її складові.

Підприємство, наукова установа, організація та вищий навчальний заклад, яким передано майнові права на технології чи їх складові, не рідше ніж один раз на рік і не пізніше ніж через місяць після закінчення бюджетного року, а в разі надання ліцензії на використання запатентованих складових технологій іншим особам – протягом місяця після одержання ліцензійних платежів виплачують авторам технологій винагороду.

Особливо слід підкреслити, що згідно із ст. 23 Закону, кошти, одержані в результаті трансферу технологій, створених за рахунок бюджетних коштів (у вигляді періодичних та/або разових виплат (роялті)), майнові права на які має організація-розробник, підлягають використанню організацією-розробником для виплати винагороди авторам технологій та/або об'єктів права інтелектуальної власності, для розвитку інноваційної діяльності та трансферу технологій організації, зокрема, оплати закордонного патентування.

Порядок і напрями використання коштів, одержаних у результаті трансферу технологій, створених за рахунок бюджетних коштів, визначаються Кабінетом Міністрів України. Так, Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Порядок і напрями використання коштів, одержаних у результаті трансферу технологій, створених за рахунок коштів державного бюджету від 22 квітня 2013 року № 300.

У науковому середовищі також визначається, що зазвичай МОН України чи інший орган державної влади, виділяючи кошти на проведення науково-дослідних робіт, досить часто або залишає майнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт за собою, або взагалі не вирішує питання належності майнових прав інтелектуальної власності на створений об'єкт. Це призводить до того, що така розробка залишається «на полиці» і позбавляється можливості вийти на ринок ще на етапі її створення, оскільки можливість її реалізації відбирається у ВНЗ, співробітники якого створили даний об'єкт інтелектуальної власності, а державні органи в свою чергу теж не займаються подальшою комерціалізацією такої розробки⁵⁵.

Одним із вирішень цих питань слід вважати звуження прав розпорядження правами інтелектуальної власності з боку центральних органів державної влади. Наприклад, за досвідом університетів Швеції, учені володіють правами ін-

⁵⁵ Згуровський М.Г. Набуття та здійснення прав інтелектуальної власності у вищих навчальних закладах // Наука та інновації. 2007. Т. 3. № 4. С. 58–61.

телектуальної власності на створений об'єкт, а держава не претендує на цю власність, навіть якщо продукт створений в університетських лабораторіях.

Ефективна система комерціалізації інновацій вимагає існування суб'єктів підприємницької діяльності, які готові придбати інноваційні продукти, або інвестувати кошти у створення таких продуктів для впровадження їх в свою господарську діяльність.

Серед нормативних актів України, що передбачають необхідність надання підтримки підприємцям, а також установлюють засоби підтримки, можна назвати, наприклад, План заходів з виконання у 2013 році Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні, затверджений Розпорядженням КМУ від 13 лютого 2013 р. № 64-р. У Плані вказано на необхідність розроблення програми державної фінансової підтримки суб'єктів малого підприємництва, на необхідність стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів малого підприємництва, на необхідність створення інфраструктури підтримки малого підприємництва у вигляді бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, технологічних парків, центрів трансферу технологій; на необхідність розвитку освітніх програм, пов'язаних із особливостями започаткування та здійснення підприємницької діяльності.

Авжеж, центральним законодавчим актом, що передбачає особливості підтримки малого та середнього підприємництва, у тому числі інноваційного, є Закон України від 22.03.2012 р. «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». Відповідно до ст. 15 указанного Закону, державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку в сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку в сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

Також слід звернути увагу на норми статті 48 ГК України, в якій зазначається, що з метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва органи влади на умовах і в порядку, передбачених законом:

- надають підприємцям земельні ділянки, передають державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності;
- сприяють підприємцям в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування їх діяльності, підготовці кадрів;
- здійснюють первісне облаштування неосвоєних територій об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури з продажем або передачею їх підприємцям у визначеному законом порядку;
- стимулюють модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг;
- подають підприємцям інші види допомоги.

Ще одним напрямом підтримки інноваційних підприємств є запровадження податкових пільг для молодих інноваційних підприємств, що буде стимулювати, у тому числі і венчурних інвесторів, вкладати кошти в такі підприємства. Адже Закон України «Про інноваційну діяльність» містить визначення інноваційного підприємства, водночас податкові пільги для таких підприємств в Податковому кодексі не передбачені.

Таким чином, проблеми нормативно-правового забезпечення, комерціалізація інновацій у вищих навчальних закладах, проблеми, пов'язані із підтримкою інноваційного підприємництва, потребують системного вирішення як за формою, так і за змістом. В основі такого вдосконалення мають стояти розширення самостійності ВНЗ, утворення правових стимулів до інноваційних розробок у середовищі бізнесу та вдосконалення бюджетно-податкового забезпечення підтримки інноваційної діяльності.

РОЗДІЛ 2

Спеціальний режим господарської діяльності інноваційних структур в Україні

2.1. Поняття спеціального правового режиму господарювання в контексті функціонування інноваційних структур

(О.П. Подцерковний, М.Д. Василенко)

Інноваційна модель розвитку свого часу була визначена в посланні Президента України Верховній Раді «Європейській вибір. Концептуальні основи стратегії економічного розвитку на 2002 – 2011 роки» як другий за значенням стратегічний пріоритет для України⁵⁶. Тому мав бути деталізований інноваційний процес, яким можна було б цілеспрямовано та ефективно керувати, не покладаючись лише на дію ринкових регуляторів. Було розроблено також стратегію економічного та соціального розвитку України на 2004 – 2015 рр. «Шляхом європейської інтеграції»⁵⁷. Крім того, в 2007 році відбулися парламентські слухання на тему: «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації»⁵⁸, а 17 червня 2009 року за Постановою Верховної Ради України були проведені парламентські слухан-

⁵⁶ Послання Президента України Верховній Раді України «Європейський вибір. Концептуальні основи стратегії економічного розвитку на 2002 – 2011 роки» // Урядовий кур'єр. – 2002. – 4 черв. – С. 1.

⁵⁷ Стратегія економічного та соціального розвитку України (2004-2015 рр.) «Шляхом європейської інтеграції» / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, С. Г. Бабенко та ін. ; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтеграції України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

⁵⁸ Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації» від 27 черв. 2007 р. № 1244-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 46. – Ст. 525.

ня «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів»⁵⁹. Основою курсу, спрямованого на запровадження інноваційної моделі розвитку країни, мало стати й утвердження України як високотехнологічної держави⁶⁰.

Глобальна конкуренція та обмеженість ресурсів, зростаюча складність інновацій та їх системність змушує підприємства ухвалювати нову стратегію інноваційних розробок, тому що сьогодні будь-яке велике міцне підприємство, що займається інтенсивною розробкою технологій, самотужки не зможе здолати проблеми внутрішньої реалізації та фінансування інноваційних проектів, які виступають у вигляді системних досліджень і винахідництва. Це відбувається як з причин науково-технічної, так і фінансової спроможності. Нові технології потребують відповідного обладнання, кваліфікованих кадрів, фінансових витрат тощо. Ураховучи те, що за відсутності спеціальних держаних заходів, як обговорювалося у попередній главі, інноваційний процес не здатний до саморозвитку в умовах вільного ринку, виникає потреба у цілеспрямованому та системному правовому впливі на інноваційні групи відносин.

Уведення спеціального режиму господарювання стає необхідною умовою розвитку країни в епоху знань і реалізації інноваційної моделі, тобто встановлення особливого порядку організації та здійснення господарської діяльності в галузі інноваційного розвитку стає необхідною умовою успіху в інноваційній моделі, про що свідчить досвід провідних країн світу.

Загалом робіт, присвячених дослідженням спеціального режиму господарювання технопарків, невелика кількість.

⁵⁹ Постанова Верховної Ради України «Про проведення парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» від 17 лют. 2009 р. № 965-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 30. – Ст. 439.

⁶⁰ Парламентські слухання «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» // Інтелектуальна власність. – 2009. – № 7. – С. 4-8.

Серед них відзначимо деякі дослідження О. Зельдіної⁶¹, О. Сімсон⁶², а також монографію С. Смеричевського та Д. Висоцького⁶³, де в одному з розділів оглядово розглянуто деякі проблеми спеціального режиму господарювання технопарків. Однак ці роботи розглядають, як уже було відзначено раніше, стару редакцію Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», яка суттєво відрізняється від нової редакції цього Закону. Крім того, у 2005 році слово «інвестиційний» з тексту Закону було вилучено через поширення пілг «спеціального режиму» виключно тільки на виконання інноваційних проектів без урахування інвестиційної складової у самому проекті.

Між тим, О. Р. Зельдіною⁶⁴ розглядається спеціальний режим господарювання, що базувався на законодавстві України, у першу чергу, для спеціальних економічних зон, а також обговорюється практична діяльність в умовах спеціального режиму господарювання.

Інша авторка, О. М. Вінник, не без підстав вважає, що спеціальний правовий режим діяльності інноваційних структур є однією з економіко-правових форм інвестування, що притаманна інноваційній діяльності і має особливе значення у

⁶¹ Зельдіна О. Р. Правове регулювання інноваційної діяльності в умовах технопарків України: окремі проблеми / О. Р. Зельдіна // Право України. – 2004. – № 12. – С. 54-58.; Зельдіна Е. Р. Специальный режим хозяйствования на территориальном и отраслевом уровнях / Е. Р. Зельдіна // Право Украины. – 2000. – № 7. – С. 25-28.

⁶² Сімсон О. Правові проблеми функціонування спеціального режиму на території технопарків України / О. Сімсон // Право України. – 2006. – № 1. – С. 85-88; Сімсон О. Новая редакция закона о технопарках: проблемы и перспективы / О. Сімсон // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 5. – С. 11-16.

⁶³ Смеричевский С. М. Правовые формы объектов инновационной деятельности / С. М. Смеричевский, Д. Е. Высоцкий. – Донецк : «Вебер», 2007. – 118 с.

⁶⁴ Зельдіна О. Р. Спеціальний режим господарювання : навч. посіб. / О. Р. Зельдіна. – К.: Центр навч. л-ри, 2005. – 112 с.; Зельдіна Е. Р. Специальный режим хозяйствования: теоретические вопросы и направления модернизации : монография / Е. Р. Зельдіна; НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк : Юго-Восток Лтд, 2007. – 327 с.

зв'язку з орієнтацією нашої держави на інноваційний шлях розвитку економіки країни. Інноваційне інвестування може здійснюватися систематично як інноваційна діяльність або як окремі операції інноваційного характеру⁶⁵. Так, дійсно відомо, що в країні може проводитися інноваційне інвестування, але приватний інвестор в умовах нестабільності, якою характеризується неоліберальна економіка, ускладненою відсутністю послідовної економічної політики на захист національного товаровиробника, не зацікавлений інвестувати в інноваційну діяльність, тому що здебільшого його цікавить, у першу чергу, швидкий прибуток, який інноваційний проєкт не спроможний забезпечити. Ось тут і виникає необхідність введення спеціального режиму діяльності інноваційних структур, законодавця, що здатний заохотити капіталовкладення в інновації.

С. Смеричевський та Д. Висоцький вважають⁶⁶, що законодавець оперує поняттям інноваційної діяльності в широкому розумінні. Воно охоплює інноваційне інвестування на професійних засадах (здійснюється систематично як основний або один з основних видів діяльності суб'єкта господарювання) та інноваційні операції (здійснюються в разі потреби учасниками господарських відносин незалежно від наявності у них статусу суб'єкта господарювання). Однак можна зауважити, що системно інноваційна діяльність практично відсутня в Україні, тобто до промислового виробництва інноваційного продукту справа доходить украй рідко. Багато у чому це обумовлюється занадто широким підходом до розвитку інновацій, що не дозволяє в концентрованому вигляді формувати елементи напруги (розвитку), де інноваційна діяльність надасть поштовх усім іншим елементам виробничих відносин.

⁶⁵ Вінник О. М. Інвестиційне право : навч. посіб. / О. М. Вінник. — К. : Юрид. думка, 2005. — С. 273.

⁶⁶ Смеричевский С. М. Состояние и перспективы законодательного обеспечения инновационной деятельности в Украине: экономико-правовой аспект : монография / С. М. Смеричевский, Д. Е. Высоцкий. — Донецк : ВІК, 2004. — С. 54.

Ю. Атаманова вважає⁶⁷, що залежно від цілей, які ставляться державою, та набору господарсько-правових засобів, що використовуються для їх досягнення, у чинному законодавстві України можуть бути виокремлені такі різновиди правових режимів інноваційної діяльності:

1) для суб'єктів господарювання незалежно від галузевої належності та конкретного виду діяльності в інноваційній сфері встановлено загальний правовий режим, який має загальнодозвільний характер та спрямований на закріплення інституційних, фінансових, організаційних та правових умов здійснення інноваційної діяльності та трансферу технологій;

2) спеціальний заохочувальний режим інноваційної діяльності встановлено щодо реалізації конкретних інноваційних проектів, які кваліфіковані як такі МОН України та занесені до Державного реєстру інноваційних проектів; реалізації проектів технологічних парків за затвердженими для них пріоритетними напрямками; реалізації проектів наукових парків.

М.Д. Василенком при обговоренні проблем спеціальних режимів технологічних і наукових парків⁶⁸ відзначалося, що існуючий спеціальний режим господарювання з обмеженістю матеріальних коштів у виконавців проектів технопарків не сприяє інноваційному розвитку країни в цілому, залишаючи декларативним характер проголошених і відомих державних доктрин та прийнятих нормативно-правових документів. Крім того, необхідним є створення спеціалізованої державної фінансово-кредитної установи в сфері інновацій-

⁶⁷ Атаманова Ю. До питання про правові режими інноваційної діяльності в Україні / Ю. Атаманова // Право України. – 2010. – № 8. – С. 72-79.

⁶⁸ Василенко М. Д. Генезис адміністративно-правового супроводження інноваційної діяльності в Україні: технологічні і наукові парки // М. Д. Василенко // Наук. вісник Чернівецького університету. Правознавство : зб. наук. пр. – Чернівці, 2006. – Вип. 365. – С. 64-69; Василенко М. Д. Спеціальний режим господарювання: адміністративно-правове регулювання технопарків // М. Д. Василенко // Наук. вісник Чернівецького університету. Правознавство: зб. наук. праць. – Чернівці, 2007. – Вип. 402. – С. 52-57.

ної діяльності технопарків та формування відповідних венчурних інститутів.

Вирішальною ознакою інноваційного інвестування є інновації, що створюються в результаті здійснення інвестування та/або застосовуються у процесі його здійснення. Таке розуміння притаманне підходам, виробленим в інвестиційному праві, але слід зауважити, що при цьому мається на увазі присутність повного інноваційного циклу, який не дає змоги віднести до цієї категорії правових відносин фінансування науково-дослідних робіт як таких, упровадження яких може завершитися НДДКР або ще раніше, на стадіях НДР.

З метою створення механізмів реалізації спеціальних режимів господарювання Кабінет Міністрів України затвердив деякі нормативно-правові акти та ініціював підготовку необхідних методичних матеріалів з організації і функціонування технопарків та інших інноваційних структур.

Законодавче забезпечення діяльності Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона, Інституту монокристалів (у нинішній редакції – це Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків») встановило правові та економічні принципи щодо спеціального режиму діяльності технопарків, створених згідно з розпорядженням Президента України, і виконання ними інноваційних проектів.

Ті чи інші правові питання спеціального режиму господарювання в СЕЗ (спеціальних економічних зонах) в основному раніше вже досліджувалися, наприклад, О. Р. Зельдіною. Але СЕЗ у цілому не носять інноваційного характеру, вони виконують суто інвестиційні функції. Правові основи спеціального режиму господарювання СЕЗ автора цієї роботи цікавили у різних формах їх функціонування, однак, у першу чергу, з позицій розуміння діяльності технологічних парків і технополісів.

Технологічні парки і технополіси виокремлюються своїм спеціальним режимом. Це обумовлює необхідність надати класифікацію спеціальних режимів господарювання так само, як і поняття інноваційних структур загалом.

Історично в Україні так склалося, що спочатку технологічні парки в класифікації спеціальних режимів не виокремлювалися, але відтепер, після змін в умовах спеціальних режимів господарювання й відомих мораторіїв, технологічні парки залишилися ледь не єдиними структурами, діяльність яких виокремлюється в інноваційному розвитку держави через спеціальний режим інноваційної діяльності. Інші спеціальні режими господарювання, на більшість із яких зараз поширюється мораторій, з того чи іншого боку досліджувалися різними дослідниками⁶⁹, але по суті втратили характер спеціального режиму, враховуючи відсутність системної державної підтримки та будь-яких особливостей у порівнянні з режимом здійснення іншої господарської діяльності.

Таким чином, серед спеціальних режимів господарювання виділяють різні види господарювання у вигляді спеціальних (вільних) економічних зон та значною мірою подібних до них територій пріоритетного розвитку. На цьому особливий акцент робив законодавець, оскільки до різновиду спеціальних економічних зон відносять і технологічні парки.

У загальному вигляді правовий режим є правовою формою, комплексом правових засобів, що відображає специфіку правового впливу, порядок функціонування правових явищ та їх взаємозв'язок з іншими елементами суспільного життя. Як вважає А. Спаський, правовий режим – це правова форма, що характеризує процес правового регулювання у певній сфері суспільного життя, і є комплексом правових засобів, якими забезпечується порядок динаміки правовідносин у часі й просторі та визначаються напрями цього регулювання. В юридичній літературі правовий режим визначається як порядок регулювання, виражений у комплексі правових засобів, що характеризують особливе об'єднання дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань, які взаємо-

⁶⁹ Вінник О. М. Інвестиційне право : навч. посіб. / О. М. Вінник. – К. : Юрид. думка, 2005. – С. 517-556.; Зельдина Е. Р. Льготные режимы в специальных экономических зонах (СЭЗ) и на территориях приоритетного развития (ТПР): проблемы и пути решения / Е. Р. Зельдина // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 7. – С. 6-10.

діють між собою і створюють особливу спрямованість правового регулювання⁷⁰.

Більше того, під правовим режимом часто розуміють особливий правовий порядок, установлений для окремих сфер суспільних відносин (прикордонний режим, митний режим, режим у місцях позбавлення волі, правовий режим земель і майна) чи суспільства в цілому (режим законності).

Загальними ознаками правового режиму є наявність відповідних обмежень, заборон чи пільг. Правовий режим виражає нерозривний зв'язок правової форми і змісту регульованих правом відносин, характеризується у цьому зв'язку моментом стабільності. Визначальною основою правового режиму є характер його юридичної бази. О. Зельдіна⁷¹ розглядає спеціальний режим господарювання як правовий режим, що визначає особливий порядок організації та здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, який відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством і вводиться державою з певними цілями для забезпечення балансу публічних і приватних інтересів за допомогою встановлення обмежень та/чи заохочень для суб'єктів господарювання, а також збирає разом норми права про специфіку організації та здійснення господарської діяльності й є інститутом господарського права. О. Зельдіна вважає той або інший режим спеціальним у тому випадку, якщо даний режим відповідає певним критеріям.

Виділено наступні критерії спеціального режиму господарювання⁷²:

⁷⁰ Спаський А. С. Правовідносини за участю органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. С. Спаський; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2007. – С. 162-166.

⁷¹ Зельдіна О. Р. Спеціальний режим господарювання як інститут господарського права / О. Р. Зельдіна // Право України. – 2006. – № 4. – С. 57-60.

⁷² Зельдіна Е. Р. Специальный режим хозяйствования на отдельных территориях в Украине / Е. Р. Зельдина // Журнал Российского права. – 2001. – № 1. – С. 137-144.

- наявність спеціального нормативно-правового акту, регулюючого господарську діяльність на певній території або в певній галузі економіки, який містить норми права, відмінні від загального законодавства.

- установа дозвільного порядку, не передбаченого загальним законодавством, для здійснення господарської діяльності на певній території або в певній галузі економіки.

- законодавче закріплення обмежень та/або заохочень суб'єктів господарювання при здійсненні господарської діяльності на певній території або в певній галузі економіки.

Необхідно відзначити, що всі перелічені критерії повинні бути дотримані в сукупності, тільки тоді той чи інший режим можна віднести до спеціального режиму господарювання.

Разом із тим, ці висновки щодо спеціального правового режиму технопарків та технополісів, інших інноваційних структур мають бути відкоректовані з урахуванням того, що, по-перше, спеціальний правовий режим формується не лише положеннями законодавства, але й іншими джерелами права. По-друге, зазвичай важко виокремити спеціальний режим за ознакою галузі економіки, адже тоді можна було б говорити про те, що в Україні стільки спеціальних правових режимів, скільки галузей економіки, що було б не досить вірно. А правові засоби завжди містять певні обмеження та заборони, власно, у Конституції у ст. 42 визначено, що в Україні дозволена вся підприємницька діяльність, не заборонена законом. Тому виокремлення обмежувальних режимів у значенні утиску господарської діяльності не завжди коректно.

Крім того, має бути враховано, що правовий режим технопарків і технополісів не є однорідним. У першому випадку йдеться про відсутність чітких територіальних меж, про віртуальність, але в останньому територіальне виокремлення є визначальним. Разом із тим не варто говорити про два режими, адже в цілому державна економічна політика ґрунтується на поєднанні засобів урегулювання діяльності технопарків та технополісів, а їх розведення у законодавстві є недоцільним та порушуватиме системність регулювання.

По суті, в основі виокремлення будь-якого спеціального режиму господарської діяльності має лежати певний напрям економічної політики та економічних пріоритетів. Інакше спеціальний режим можна вважати простим набором правових засобів, позбавлених єдності.

З урахуванням цього варто визначити спеціальний господарсько-правовий режим інноваційних структур як сукупність правових засобів реалізації пріоритетної державної економічної політики у галузі інноваційної діяльності цих провідних інноваційних структур, що ґрунтується на системній побудові стимулюючих методів державного впливу, здатних забезпечити розвиток інноваційної діяльності технопарків та технополісів у напрямку стимулювання інноваційних процесів у державі в цілому.

При цьому має бути враховано співвідношення спеціального режиму господарювання та спеціального режиму інноваційної діяльності як, відповідно, загального та спеціального, застосування яких стосовно технопарків та технополісів дозволяє обґрунтовувати місце технопарків та технополісів або в загальному полі господарської діяльності, або в особливій сфері інноваційної діяльності. Іншими словами, у випадку, коли йдеться про характеристику режиму технопарків та технополісів на зовнішньому вимірі інноваційної діяльності, коли інноваційна діяльність розглядається складовою господарської діяльності – необхідно говорити про спеціальний господарсько-правовий режим технопарків та технополісів. Якщо ж йдеться про диференціацію правового режиму технопарків та технополісів у правовому полі здійснення інноваційної діяльності – маємо говорити про спеціальний режим інноваційної діяльності.

Щодо поняття інноваційних структур, то стосовно нього відсутня єдність у законодавстві та наукових джерелах. Поняття інноваційних структур згадується в Постанові Кабінету Міністрів України від 22 травня 1996 р. № 549 «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів». Відповідно до цього нормативно-правового акту, інноваційна структура – це юридична особа будь-якої організаційно-

правової форми, що створена відповідно до законодавства (вид А), або група юридичних осіб, яка діє на основі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів її учасників (далі – договір про спільну діяльність) (вид Б), з визначеними галуззю діяльності та типом функціонування, орієнтованим на створення та впровадження наукоємної конкурентоспроможної продукції. Таким чином, можна констатувати, що поняття інноваційних структур є досить широким та само по собі не надає можливості фактично виокремити інноваційні структури з-поміж інших суб'єктів господарювання, що у свою чергу певним чином ускладнює надання засобів підтримки. Не випадково сьогодні нормативно-правові положення щодо видачі свідоцтв про реєстрацію інноваційних структур (Наказ Міністерства України у справах науки та технологій від 30.10.98 № 281 «Щодо затвердження Порядку ведення Державного реєстру технопарків та інноваційних структур інших типів») залишаються лише на папері, фактично є мертвими нормами.

Основна проблема тут, по-перше, у законодавстві не визначено такі критерії інноваційних структур, що дозволяють підкреслити, вивести на перший план інноваційну складову діяльності інноваційної структури. По-друге, скасовані будь-які загальні організаційні, митні, податкові, реєстраційні та інші заохочування у інноваційних структур.

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» інноваційне підприємство (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) – підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і (або) послуг. Але не можна поняття інноваційного підприємства ототожнювати із поняття інноваційних структур, адже це відкидає можливість сприйняття інноваційного значення для інших організаційно-правових форм суб'єктів господарювання. Крім того, не можна обсяг вартості продукції співвідносити із інноваційним характером діяльності. Адже інновації складно вимірювати таким чином, аби отримати чітку цифру вартості для мети

оподаткування чи інших прикладних цілей. Це ототожнення в законі лише доводить, що в його розробників не було чіткого розуміння процесу інноваційної діяльності.

Більш точно говорити про витрати на інновації як критерій діяльності підприємства, зокрема, витрати на матеріально-технічне та кадрове забезпечення інноваційного процесу.

У літературі під інноваційною структурою розуміється в певний спосіб упорядкована група людей або підрозділів, які об'єднуються з метою створення і/або допомоги у створенні інновацій незалежно від організаційних форм, величини та видів діяльності⁷³. Як видається, у цьому визначенні не вистачає саме визначеності у питанні про співвідношення діяльності щодо створення інновацій та іншої діяльності відповідних суб'єктів.

Як видається, основним критерієм виокремлення поняття інноваційної структури має стати переважаюча – понад 70% витрачених матеріально-технічних та трудових ресурсів на виготовлення наукоємної продукції та утворення нових технологій. Під цей режим має бути пристосовані, щонайменше, послаблення в режимах звітності, контролю за господарською діяльністю, першочергового повернення ПДВ, звільнення від режиму ліцензування імпорту та експорту товарів тощо щодо такої структури.

Разом із тим, можна говорити і про обмеження розміру доходу в складі інноваційної продукції такої структури, адже було б нерозумно надавати статус суб'єкту, який отримає основні доходи від реалізації продукції, яка не має інноваційного характеру.

Отже, під інноваційною структурою варто розуміти юридичну особу будь-якої організаційно-правової форми або групу юридичних чи/та фізичних осіб-підприємців, яка діє на основі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи, орієнтована на створення та впроваджен-

⁷³ Барановська С.П. Інновації структури у національній економіці // http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/menegment/2007_606/39.pdf

ня нової наукоємної конкурентоспроможної продукції (інновацій), витрати якої на утворення таких інноваційних продуктів становлять понад 70% усіх витрат на забезпечення її господарської діяльності, а інноваційна складова в доходах від реалізації продукції такої структури становить не менше 50% вартості реалізованої продукції. Відповідне поняття варто закріпити в Господарському кодексі України, передбачивши організаційні, митні та інші пільги щодо діяльності інноваційних структур.

Найпомітнішою одиницею тут виступає технологічний парк, який є інноваційною структурою вже за своєю природою та законодавчим визначенням.

При аналізі організаційно-правових засад діяльності технологічних парків украї важливим є наступне. За законодавством України технологічні парки нерідко вважаються різновидом спеціальних економічних зон, до яких вони мають віддалене наближення. Далі про це буде сказано докладніше. З іншого боку, до регулювання спеціальних режимів господарювання технологічних парків були залучені численні норми, пов'язані із загальним порядком здійснення господарської діяльності, оподаткуванням, питаннями власності, адміністративними питаннями, порядком реалізації інноваційної політики тощо.

До 1999 року в Україні були відсутні зони науково-технологічної спрямованості. Фактично в розвитку спеціального законодавства про науково-технічні зони можна виділити три етапи. Перший з них можна назвати підготовчим, він тривав з 1991 до 1999 р. Протягом цього періоду були прийняті законодавчі акти, що визначили загальні засади діяльності спеціальних економічних зон та їх підсистем або елементів. Другий етап тривав з 1999 р. до 2005 р. і характеризувався певним розвитком. Третій етап розпочався в 2005 році і продовжується дотепер. Визначальними його рисами виступають, на жаль, зупинка розвитку і занепад.

Аналізуючи законодавство щодо режиму господарювання, розуміємо, що спеціальний господарсько-правовий режим може поширюватися або на конкретні проекти, або на конкретні території, але в обох випадках їх законодавче ре-

гулювання відрізняється від загального законодавства, що діє в країні. Однак при аналізі цих спеціальних режимів певна увага в підрозділі буде сконцентрована на господарсько-правовому режимі на окремо визначеній території, як це спочатку і визначав законодавець. Характерною особливістю спеціального режиму господарювання (інвестиційної діяльності), на відміну від існуючої інвестиційної діяльності в державі, є те, що він припускає надання певних пільг, передбачених Законом, для інвесторів, що виконують вимоги цього Закону.

Особливий статус цього режиму і великий обсяг взаємозв'язків, що виникають при його реалізації у виробничих взаєминах суб'єктів, учасників цього процесу, вимагає спеціалізованої системи управління, що регулює взаємодію суб'єктів, які впроваджують інвестиційні капітали в регіоні з метою їх подальшого використання і знаходяться в органічній взаємодії з органами державного управління, що регулюють різноманітні аспекти взаємодії суб'єктів господарювання і держави.

Відповідно до розділу 8 ГК України, встановлення спеціальних правових режимів господарювання передбачається щодо наступних випадків:

- спеціальних (вільних) економічних зон (СЕЗ) (розд. 39 ГК, ст. 401-405);
- виключної (морської) економічної зони України (розд. 39 ГК, ст. 411);
- прикордонної території (господарська діяльність на державному кордоні України (ст. 412);
- санітарно-захисних та інших охоронних зон, територій та об'єктів (ст. 413);
- спеціальних режимів господарювання в окремих галузях народного господарства (ст. 414);
- територій пріоритетного розвитку (ст. 415);
- режимів господарювання в умовах надзвичайного (ст. 416) та воєнного стану (ст. 417).

Таким чином, ГК України визначає встановлення спеціальних правових режимів господарювання, як це було зроблено в багатьох розвинених країнах. Визначення поняття

спеціальних (вільних) економічних зон (СЕЗ) та їх класифікація міститься у відповідних актах законодавства.

СЕЗ за ГК України є частиною території України, на якій встановлено спеціальний правовий режим господарської діяльності, особливий порядок застосування та дії законодавства України, включаючи й можливість запровадження пільгових митних, податкових, валютно-фінансових та інших умов підприємництва вітчизняних та іноземних інвесторів (ч. 1, ст. 401 ГК України).

Отже, ГК України, надаючи характеристики спеціальним режимам господарювання, використовує суто структурний підхід до інноваційних структур, які більше підходили під розуміння СЕЗ. Фактично сюди ж віднесли спеціальний режим діяльності технологічних парків. Однак, дуже часто проекти, що виконуються в СЕЗ, не є інноваційними, а мають суто інвестиційний характер.

Ураховуючи наближення до режиму технопарків та технополісів, більш детально розглянемо саме спеціальні економічні зони (СЕЗ). Тим більше, що при їх утворенні створюються спеціальні органи управління з метою залучення інвестицій для досягнення законодавчо встановлених економічних, соціальних та науково-технічних завдань»⁷⁴. Характерними ознаками СЕЗ можна вважати:

- територіальну обмеженість СЕЗ;
- строковість СЕЗ;
- юридичну підставу запровадження СЕЗ на певній території – спеціальний закон про конкретну СЕЗ;
- мету створення СЕЗ – досягнення законодавчо встановлених економічних, соціальних та науково-технічних завдань;
- спеціальний суб'єктний склад СЕЗ: обов'язковими учасниками господарських відносин у СЕЗ є органи управління СЕЗ та суб'єкти господарювання СЕЗ, які набува-

⁷⁴ Буткевич О. В. Особливості функціонування технологічних парків // О. В. Буткевич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2007. – № 3. – С. 65-73.

ють цього статусу в спеціальному порядку за умови дотримання встановлених вимог;

- спеціальний режим господарської діяльності та інвестування для суб'єктів господарювання СЕЗ, що може включати пільгові митні, податкові, валютно-фінансові та інші умови підприємництва;
- здійснення управління СЕЗ із застосуванням спеціально створених органів. Використання можливостей таких зон передбачає досягнення важливих для країни цілей, зокрема, створення особливо сприятливих умов для залучення національних та іноземних інвестицій на порівняно обмеженій території країни, накопичення та застосування передового зарубіжного досвіду господарювання та управління, підвищення конкурентоспроможності власного виробництва.

Існують різні види СЕЗ залежно від господарської спрямованості та економіко-правових умов їх діяльності, але в актах законодавства про режим СЕЗ відсутні уніфіковані їх класифікації.

Ст. 403 ГК України містить відкритий перелік СЕЗ (відповідно до цієї статті, на території України можуть створюватися спеціальні (вільні) економічні зони різних функціональних типів): вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристично-рекреаційні, страхові, банківські тощо, а також економічні зони, що поєднують у собі функції, притаманні різним типам згаданих СЕЗ. Проте характерні ознаки цих видів СЕЗ не розкриваються.

Наприклад, у Китаї є десять видів територій із спеціальним правовим режимом господарської діяльності. Крім того, існують десятки технопарків і технополісів, які більш детально були описані в уже згаданій нами монографії О. Мазура та І. Гагауза⁷⁵.

Значну кількість територій із спеціальним режимом господарювання було створено і в Україні, кожна з яких окремо

⁷⁵ Мазур А. А. Современные инновационные структуры : монография / А. А. Мазур, И. Б. Гагауз. – Х. : СПД Либушкина А. М., 2005. – С. 105-112

виділялася українським законодавством. Ці режими було виділено у Концепції створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні, що була затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 14 бер. 1994 р., яка вже втратила чинність, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1109 від 25 серпня 2004 р. Проте створення СЕЗ в Україні відбувалося з урахуванням її положень, відповідно до яких можна виділити такі види СЕЗ:

- зовнішньоторговельні зони – частина території держави, де товари іноземного походження можуть зберігатися, купуватися та продаватися без сплати мита і митних зборів або з її відтермінуванням. Метою створення цих СЕЗ була активізація зовнішньої торгівлі (імпорт, експорт, транзит) за рахунок надання митних пільг, послуг щодо зберігання і перевалки вантажів, надання в оренду складів, приміщень для виставкової діяльності, а також послуг щодо дороблення, сортування, пакетування товарів тощо.

Зовнішньоторговельні зони можуть створюватися в таких організаційних формах: вільні порти («порто-франко»), вільні митні зони (зони франко), митні склади. Прикладом такої зони є СЕЗ, створена відповідно до скасованих Указом Президента України від 28 червня 1999 р. та Закону України від 23 березня 2000 р. «Про спеціальну (вільну) економічну зону «Порто-франко» на території Одеського морського торговельного порту» ;

- комплексні виробничі зони – частина території держави, на якій запроваджується спеціальний (пільговий податковий, валютно-фінансовий, митний тощо) режим економічної діяльності з метою стимулювання підприємництва, залучення інвестицій у пріоритетні галузі господарства, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, запозичення нових технологій, забезпечення зайнятості населення.

Такі зони можуть мати форму експортних виробничих зон (де розвивається насамперед експортне виробництво, орієнтоване на переробку власної сировини та переважно складські операції) та імпортоорієнтованих зон, головною функцією яких – розвиток імпортозамінних виробництв; більшість створених в Україні СЕЗ належить до та-

кого типу: спеціальні економічні зони «Славутич», «Миколаїв», «Рені» та ін.;

– науково-технічні зони – СЕЗ, спеціальний правовий режим яких орієнтований на розвиток наукового і виробничого потенціалу, досягнення нової якості економіки через стимулювання фундаментальних і прикладних досліджень, з подальшим упровадженням результатів наукових розробок у виробництво.

Зони можуть існувати в формах регіональних інноваційних центрів-технополісів, районів інтенсивного наукового розвитку, високотехнологічних промислових комплексів, науково-виробничих парків (технологічних, дослідницьких, промислових, агропарків), а також локальних інноваційних центрів та опорних інноваційних пунктів (наприклад, технологічні і наукові парки). Ст. 403 ГК України технологічні та наукові парки, технополіси відносить до спеціальних (вільних) економічних зон.

Крім того, законодавство України виділяє:

– туристсько-рекреаційні зони;
– банківсько-страхові (офшорні) зони;
– зони прикордонної торгівлі. СЕЗ подібного типу описані, зокрема, О. К. Вишняковим⁷⁶.

Окремо від вищезазначених зон в Україні можуть створюватися СЕЗ інших типів, а також комплексні спеціальні (вільні) економічні зони, які поєднують у собі риси та елементи зон різних типів.

За критерієм відкритості розрізняють СЕЗ інтеграційні (їх діяльність спрямована на тісну взаємодію з позазональною економікою країни) та анклавні (орієнтовані на зв'язки із зовнішнім ринком); залежно від місцезнаходження розрізняють зовнішні СЕЗ (розміщені на кордоні з іншими державами – економічна зона «Закарпаття»), а також внутрішні (розміщені у внутрішніх районах країни – спеціальна економічна зона «Миколаїв»).

⁷⁶ Вишняков О. К. Правове забезпечення зовнішньоекономічної інтеграції України : монографія / О. К. Вишняков. – О. : Юрид. л-ра, 2007. – 288 с.

Крім спеціальних (вільних) економічних зон, законодавець розрізняє території України, в яких запроваджується на певний термін спеціальний режим інвестиційної діяльності, що передбачає надання податкових і митних пільг для суб'єктів підприємницької діяльності (в т. ч. іноземних інвесторів), які уклали договір з місцевими державними адміністраціями щодо реалізації інвестиційного проекту. Слід указати, що будь-які податкові пільги для них давно вже скасовані, їх не використовують з інноваційної точки зору, тому не має сенсу їх обговорювати в даній роботі.

Аналізуючи діяльність СЕЗ, навряд чи можна до них відносити технологічні парки, навіть якщо їх визначити як науково-технічні зони, виходячи із існуючого розуміння території за законодавством України. Непорозуміння виходить з того, що в технопарках спеціальний режим господарювання поширюється, як уже відзначалося, на конкретні інноваційні проекти, а не на географічно-адміністративні території. Слід відзначити, що ст. 403 ГК України містить у переліку СЕЗ технологічні парки, хоча останні як спеціальні економічні зони фактично не створювалися, оскільки цей спеціальний режим господарювання не ґрунтується на певних територіях, на яких виконуються проекти технопарків. Такими територіями можуть бути технополіси та наукові парки. Сьогодні в Україні немає закону щодо регулювання спеціального режиму діяльності саме технополісів, як реально і самих технополісів, тобто можна говорити про їх практичну відсутність у країні, не враховуючи окремі об'єднання інноваційних структур, спроможність яких базується скоріше на реальному стані господарських структур, а не на чинному законодавстві.

Можливо, має сенс розширити розуміння територіальних меж дії технопарків, відповідно до Господарського кодексу України, просторовими, зокрема, віртуальними, яке обмежується місцем знаходження технологічного парку, що зняло б певні протиріччя між тлумаченням території функціонування технопарків, як СЕЗ із спеціальним режимом господарювання у ГК та Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», який та-

ких просторових меж не передбачає. Серед іншого, це дозволить запровадити дієвий контроль за реалізацією перспективних бюджетних програм фінансової підтримки діяльності технопарків в Україні.

СЕЗ щодо інноваційної діяльності в цілому в Україні себе фактично не виправдали, хоча на них покладалися великі надії. Якщо діяльність технологічних і наукових парків розглядати як діяльність СЕЗ за конкретними інноваційними проектами, то вони були винятком. Але СЕЗ в деякій іншій діяльності все ж таки мали певні позитивні досягнення. Резюмуючи внесок СЕЗ в інноваційну діяльність, можна констатувати, що реальних інвестицій під дійсно інноваційні проекти країна так і не дочекалася⁷⁷. При цьому, використовуючи пільги для СЕЗ, закордонні та вітчизняні підприємці знайшли шляхи для отримання необґрунтованих прибутків за рахунок держави. Наприклад, дехто за інноваційні проекти видавав виготовлення в СЕЗ ковбасних виробів з імпортованої дешевої, не завжди якісної сировини тощо. Інноваційний продукт, який ввозиться в країну, не треба плутати з інноваціями, тобто з упровадженням і використанням для виготовлення нового продукту нових конкурентноспроможних технологій; таким чином, завезення інноваційних продуктів через вільні економічні зони з пільговим режимом оподаткування не сприяло розвитку інноваційних технологій у державі в цілому.

У 1817 р. пільговий режим «порто-франко» був наданий місту Одеса. Режим «порто-франко» передбачав, що в Одесу дозволялося вільне і безмитне ввезення будь-яких іноземних товарів. Економічний механізм «порто-франко» був досить гнучким та вдосконалювався з досягненням поставлених цілей. Це надало новий поштовх розвитку Одеси, яка в 1913 році вже була третім містом царської Росії після С.-Петербурга та Москви.

Розширення господарських функцій у СЕЗ вимагало ускладнення їхнього механізму, у результаті чого спеціаль-

⁷⁷ Мазур А. А. Современные инновационные структуры : монография / А. А. Мазур, И. Б. Гагауз. – К ; Х. : СПД Либуркина А. М., 2005. – 348 с.

ний митний режим доповнився податковими, фінансовими пільгами, а також стимулами нефінансового (адміністративного) характеру.

Витоком сучасних вільних економічних зон вважають зони, що виникли у США в роки «великої депресії». Поряд з комплексом засобів по відродженню економіки Сполучених Штатів було запропоновано створити на території країни вільні економічні зони. У 1934 році було прийнято спеціальний закон, що регулював порядок створення вільних економічних зон у США. Створення вільних економічних зон у США себе виправдало. Удалося залучити величезні інвестиційні вкладення, що врешті-решт сприяло піднесенню економіки країни.

Разом із тим, в Україні в цілому на конкретному історичному етапі СЕЗ себе не виправдали через низьку правову та інноваційну культуру й відповідну існуючу свідомість учасників указанного режиму господарювання. Відомо, що в країні інвестиції збільшились на суму, меншу за державні видатки та збитки, а реальних інноваційних проектів і виробництв не додалось⁷⁸. Світовий досвід підтверджує позитивний внесок СЕЗ у розвиток конкретних економік і територій, у першу чергу, у країнах з перехідною економікою, однак аналіз їх негативного результату в нашій країні потребує окремого дослідження.

СЕЗ і ТПР свого часу набули широкого поширення й у колишніх соціалістичних країнах, а також у країнах СНД. Проте спеціальний режим господарювання припускає не тільки створення СЕЗ.

Тому є необхідність розглянути особливості встановлення спеціального режиму господарської діяльності на різних територіях й у різних галузях економіки України. О. Р. Зельдіна зазначає, що заохочувальний спеціальний режим господарювання, до якого, на нашу думку, відноситься і технопаркова діяльність, призначений для забезпечення, у тому числі, сполучення публічних та приватних інтересів та передбачає заходи заохочення для суб'єктів господарювання, які ви-

⁷⁸ Там саме. – С. 309.

конують спеціальні вимоги законодавця⁷⁹. Відзначимо, що спеціальний режим господарювання в окремих галузях господарського комплексу умовно може бути віднесено до інституту спеціальних режимів господарювання. Пов'язано це з тим, що кожна галузь економіки має свої особливості правового регулювання. Значною мірою в контексті інституту спеціальних режимів господарювання це питання розглядається з точки зору існування спеціальних законів про господарську діяльність в окремих галузях економіки⁸⁰.

Узагальнюючи означену проблему з позицій права, визначимо, що розуміється під спеціальним режимом господарювання і які цілі досягаються при цьому державою.

По-перше, установлення спеціального режиму господарювання необхідно для досягнення державою певних цілей:

1. Вирішення проблем (організаційно-правових, соціально-економічних, екологічних або інших), які стоять перед державою, окремими територіальними утвореннями, окремими галузями економіки.

2. Збільшення позабюджетних фінансових надходжень в економіку слаборозвинених регіонів, галузей.

3. Досягнення балансу приватних і публічних інтересів на певних територіях або в певних галузях економіки.

По-друге, господарська діяльність в умовах спеціального режиму господарювання регулюється загальним законодавством з урахуванням особливостей, установлених спеціальним законодавством. Таким чином, в умовах спеціального режиму господарювання пріоритет отримують спеціальні нормативно-правові акти, що відображають специфіку певного виду спеціального режиму господарювання.

По-третє, для досягнення поставлених цілей держава використовує різні економіко-правові засоби, а саме: встановлення обмежень, надання різного роду заохочень, засто-

⁷⁹ Зельдина Е. Р. Специальный режим хозяйствования: проблемы и пути их решения : монография / Е. Р. Зельдина; НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2007. – С. 247.

⁸⁰ Господарське право : підручник / О. П. Подцерковний, О. О. Квасніцька, А. В. Смітюх та ін.; за ред. О. П. Подцерковного. – Х. : Одиссей, 2010. – С. 588-601.

сування в сукупності обмежень і заохочень. Використання різних правових засобів надає можливість поєднати інтереси держави і суб'єктів господарювання.

По-четверте, встановлення спеціального режиму господарювання надає можливість досягти ефективності реалізації норм права на тих територіях або в тих галузях економіки, де загальновстановлені норми права не сприяють досягненню поставлених цілей.

По-п'яте, особливість спеціального режиму господарювання полягає в забезпеченні правом балансу публічних і приватних інтересів на певній території або в окремій галузі економіки, що тим чи іншим чином сприяє розвитку держави.

Таким чином, можна зробити висновок, що встановлення спеціального режиму господарювання є необхідною умовою для досягнення державою певних цілей, що стає можливим у результаті законодавчого закріплення специфіки здійснення господарської діяльності, спрямованої на забезпечення балансу публічних і приватних інтересів на певній території або в певній галузі економіки господарсько-правовим шляхом.

Усі перелічені вище поняття, визначення та особливості спеціального режиму господарювання дозволяють запропонувати наступне його визначення.

Спеціальний режим господарювання – це врівноважена сукупність правових засобів реалізації пріоритетної державної економічної політики в галузі певного виду господарської діяльності, що ґрунтується на системній побудові стимулюючих чи обмежувальних методів державного впливу, покликаних забезпечити розвиток цієї діяльності в напрямку стимулювання певних соціально-економічних процесів у державі.

Спеціальний режим господарювання залежно від правових засобів, обраних законодавцем для досягнення мети, у літературі⁸¹ поділено на три групи, кожна з яких, у свою чер-

⁸¹ Зельдіна О.Р. Теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання. — С. 33.

гу, включає певні види спеціального режиму господарювання: перша група встановлює обмежувальний спеціальний режим господарювання; друга група визначає заохочувально-обмежувальний спеціальний режим господарювання; третя група становить заохочувальний спеціальний режим господарювання.

До третьої групи (заохочувальний спеціальний режим господарювання) включені ті види спеціального режиму господарювання, введення яких пов'язано з необхідністю вирішення соціально-економічних проблем, залучення інвестицій на певну територію держави, створення нових робочих місць за допомогою надання різного роду заохочень для суб'єктів господарювання. До цієї групи належать спеціальні економічні зони (СЕЗ) і території пріоритетного розвитку (ТПР).

Території, на яких конкретно виконуються проекти технопарків, як зазначалося вище, не підпадають під спеціальний режим господарювання. Такими територіями можуть бути і технополіси та наукові парки. Якщо закон про науковий парк у країні існує, як і сам науковий парк – Науковий парк «Київська політехніка», то сьогодні немає закону, який регулював би спеціальний режим діяльності технополісів, як реально немає в країні й самих технополісів з державною підтримкою.

Таким чином, у ГК України технологічні парки підпадають під режим господарювання СЕЗ, що не є коректним. Більше того, у країні спеціальний режим СЕЗ розповсюджується не на території технологічних парків, а тільки на їх окремі проекти. Хоча, якщо використати запропонований у цій роботі просторовий (віртуальний) критерій діяльності технопарку, що передбачає визначення місцезнаходження технологічного парку та його науково-дослідницьких одиниць, така суперечність зникає.

При визначенні спеціального режиму господарювання в контексті інноваційних структур неабияке значення набуває питання про об'єкт підтримки – чи буде це загалом інноваційна структура, чи окремі інноваційні проекти.

По суті, розвиток і державна підтримка інноваційної сфери в Україні коливалися від підтримки інноваційної діяльності загалом, що може бути охарактеризовано як підтримка інноваційних структур, до підтримки конкретних інноваційних проектів. Разом із тим, підхід до підтримки інноваційних проектів сьогодні себе не виправдовує.

По-перше, обрання інноваційних проектів вимагає складної державної експертизи, що дуже коштовно та містить корупційні складові, не гарантуючи впровадження саме передових проектів. Скоріше за все, необхідно вести мову саме про фінансову підтримку інноваційних проектів за рахунок держави, що не виключає державної підтримки інноваційної діяльності інноваційних структур та обумовлюється більш широкими організаційними, дозвільними, контрольнo-наглядовими та іншими послабленнями, у тому числі при оренді державного та комунального майна, отриманні пільгових кредитів, пільгового страхування тощо.

По-друге, поза ефективною діяльністю інноваційних структур окремі інноваційні проекти не здатні бути реалізованими та впровадженими, адже інновації – це не лише розробка, але й упровадження інноваційних продуктів, що передбачає не лише науково-дослідні роботи (як це відбувається із підтримкою проектів), але й велику організаційну, господарську, інформаційну, логістичну та іншу діяльність, яку може забезпечити лише певна структура (інноваційна структура).

По-третє, інноваційна діяльність має підтримуватися на загальному господарському рівні, що, без сумніву, має супроводжуватися підвищеними нормами амортизації, пільгами по податках від реалізації такої продукції, зменшення податкового тиску на працівників ІТ та іншої високотехнологічної продукції. Але особлива увага має бути приділена саме спеціальним інноваційним структурам, що за природою та основною спрямованістю є інноваційними. У свою чергу це має передбачати надання системних та послідовних засобів підтримки технопарків та технополісів як провідних елементів інноваційної системи сучасної держави.

Таким чином, саме виокремлені та спеціалізовані інноваційні структури – технопарки та технополіси – мають фундаментальне значення для розвитку інноваційної сфери як провідної інноваційної структури, об'єкту підтримки наукоємного виробництва, розвитку вищої освіти, приросту нових знань та базової компоненти інноваційної системи сучасної держави.

Інноваційні правовідносини в Україні мають розглядатися, передусім, у контексті загального стану економіки та важкої економічної кризи, викликані зовнішньою агресією та занепадом багатьох виробництв, переривання економічних зв'язків та пошуку нових ринків збуту вітчизняних товарів.

Розвиток інновацій у країні в цьому контексті залишається вагомим очікуванням суспільства, реалізація якого дозволила б вирішити низку проблем експортного, технологічного, валютного, соціального та іншого характеру.

2.2. Особливості господарсько-правового регулювання діяльності технопарків та технополісів

(М.Д. Василенко)

Визначення правового статусу технопарків та технополісів та особливостей їх господарсько-правового регулювання ґрунтується на підставі виділення відповідного спеціального режиму господарювання.

У перші роки незалежності в багатьох регіонах України виникла складна соціально-економічна ситуація, пов'язана з різними причинами, але загальною для всіх регіонів стала необхідність вирішення питання зайнятості працездатного населення, залучення додаткових капіталовкладень для розвитку економіки регіону. Для вирішення цих проблем на окремих територіях України був установлений спеціальний режим господарювання, що припускав створення спеціальних (вільних) економічних зон (СЕЗ) і територій пріоритет-

ного розвитку (ТПР). СЕЗ, безперечно, мали вплив на економічний розвиток регіонів. На першому етапі розвитку СЕЗ цей режим передбачав винятково митні пільги при ввезенні і вивезенні товарів (наприклад, режим «Порто-франко» у м. Одеса, про який автор уже згадував у попередньому підрозділі).

Спеціальний режим господарювання, що має пряме відношення до інноваційної діяльності, був прописаний лише в одному законі, на який не поширилися негативні зміни в 2008 та 2009 роках – у Законі України від 16 липня 1999 р. «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», який сьогодні діє в редакції 2006 року. У світі також існує практика створення технопарків в СЕЗ. Один з шістнадцяти технопарків в Україні був створений в СЕЗ «Яворів»⁸². Фактично технологічний парк «Яворів» почав створюватися в 1998 році, коли почали запроваджуватися вільні економічні зони, і він увійшов до складу СЕЗ «Яворів». Перед технопарком були поставлені завдання використати науково-технічний потенціал Західного регіону України, сировинну, технологічну і виробничу базу, створити оптимальні умови для розвитку малого і середнього бізнесу. Фактично, СЕЗ «Яворів» була чи не єдиною СЕЗ, яка займалася реальними інноваційними проектами завдяки технологічному парку «Яворів».

Пріоритетними напрямками діяльності технопарку визначено впровадження інноваційних проектів щодо видобування вуглеводів, розвитку харчової, деревообробної і паперової промисловості, виробництва машин і устаткування, будівництва і транспорту. Сформувавши банк науково-технічних розробок і їх потенційних споживачів, удалося органічно об'єднати виробництво і науку. На початку 2005 року в технопарку було зареєстровано 47 проектів на загальну суму інвестицій 193 млн. гривень. На 2005 рік бюджетна

⁸² Закон України «Про спеціальну економічну зону «Яворів» від 15 січ. 1999 р. № 402 (в ред. Закону від 19 січ. 2006 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 15. – Ст. 82.

ефективність діючих проектів складала 4,3 млн. гривень, пільгова – 3,8 млн. гривень.

Інноваційні та інвестиційні проекти технопарку охоплювали наступні науково-технічні напрями: безвідходні та ресурсозбережні виробництва, нові матеріали в будівництві і приладобудуванні, енергозбережні технології, прилади й устаткування, засоби зв'язку, телекомунікації, розробка і використання нових матеріалів, точне приладобудування, електроніка і оптоелектроніка, захист і моніторинг навколишнього середовища, біотехнології у ветеринарії і медицині, агропромисловий комплекс, переробка сільськогосподарських продуктів. Після реєстрації проект одержав свідоцтво суб'єкта СЕЗ «Яворів» і на нього почали поширюватися умови спеціального режиму інноваційної та інвестиційної діяльності.

У рамках спеціального режиму інвестиційної та інноваційної діяльності проекти технопарку звільнялися від:

- сплати податку на прибуток строком на 5 років з моменту отримання першого прибутку, у подальші роки – 50% існуючої ставки;
- сплати податку на додану вартість на устаткування, прилади, що комплектують (окрім підакцизних), які ввозяться на територію СЕЗ;
- сплати податку на землю протягом трьох років реалізації проекту, з подальшою оплатою податку на землю в розмірі 50% від діючої ставки оподаткування.

Усі проекти технопарку були розділені на декілька типів: проекти, готові до впровадження; проекти, яким необхідне певне додаткове фінансування; проекти, для яких ведеться пошук інвестора.

Мобілізація засобів для фінансування інноваційних проектів здійснювалася за допомогою спеціально створеного у технопарку фонду підтримки інновацій шляхом надання безпроцентних позик; за допомогою комерційних банків шляхом надання кредитів; конкретних інвесторів (юридичних або фізичних осіб), зацікавлених у використанні відповідної науково-технічної розробки або інновації.

На жаль, сьогодні в зазначеному технопарку не виконується жодного зареєстрованого інноваційного проекту.

Станом на 01.03.2011 у СЕЗ і на ТПР у стадії реалізації знаходилися 180 інвестиційних проектів (на ТПР – 61, у СЕЗ – 119) кошторисною вартістю 2,4 млрд. доларів США (у тому числі іноземні інвестиції – 0,7 млрд. доларів США, або 29% загальної кошторисної вартості проектів)⁸³. Однак вони не мають спеціального режиму діяльності, хоча їх внесок у розвиток малих і середніх міст не можна недооцінювати. До прийняття Закону України від 25.03.2005 № 2505 «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» на територіях СЕЗ і ТПР з початку функціонування було затверджено 742 інвестиційні проекти кошторисною вартістю 7,6 млрд. доларів США (у тому числі іноземні інвестиції – 2,5 млрд. доларів США). Протягом періоду функціонування СЕЗ і ТПР органами управління спеціальними територіями прийнято рішення щодо припинення реалізації 562 інвестиційних проектів, у тому числі через завершення терміну реалізації – 268 проектів. Зменшення очевидне, і це певним чином вплинуло на розвиток і сучасний стан малих і середніх міст України⁸⁴.

Таким чином, відзначимо, що законодавство щодо СЕЗ було детально розроблено і, попри недоліки функціонування українських СЕЗ, воно певним чином вплинуло на перспективи розвитку інноваційних структур у країні завдяки спеціальному режиму господарювання. Для створення стабільної системи стійкого зростання економіки середніх і малих міст, а також для підвищення інвестиційної привабливості як великих, так і малих міст України необхідно відновити роботу та забезпечити подальше вдосконалення законодавства щодо спеціального режиму господарювання.

⁸³ Інформація щодо результатів діяльності спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/publish/article?art_id=36710&catid=36708

⁸⁴ Там саме.

Спеціальний режим господарювання у СЕЗ знайшов своє відображення у спеціальному режимі діяльності технологічних парків як на законодавчому рівні, так і на організаційному у вигляді технологічних зон, які передбачали існування в таких зонах як технопарків, так й інших інноваційних структур – агропромислових парків, технополісів, зон розвитку нових і високих технологій. На їх територіях концентруються фірми, які проводять інноваційні та науково-дослідні розробки. Користь від технологічних зон була безумовною, хоча частка таких зон у СЕЗ України була незначною, тому що основні цілі СЕЗ знаходяться в іншій площині – залучення в країну іноземних інвестицій, розвиток зовнішньоторговельної діяльності, стимулювання промислового виробництва, створення нових робочих місць тощо.

На наш погляд, важливе значення мають морально-етичні норми керівників проектів, які виконувалися в СЕЗ, а також рівень їх загальної інноваційної культури. Про це свідчать незначні результати економічної діяльності СЕЗ⁸⁵.

Погляди фахівців на результати діяльності СЕЗ і ТПР суттєво різняться як у бік позитивної, так і у бік негативної оцінки, але це не стосувалося позитивної ролі технологічних парків як двигуна інноваційного процесу. Безумовно, за часи діяльності СЕЗ і ТПР були вирішені питання створення десятків тисяч робочих місць і підвищення заробітної плати. Однак незначні надходження в бюджет і масові правопорушення, які виявила вибіркова перевірка податковою адміністрацією СЕЗ і ТПР, призвели до того, що в 2005 році Верховна Рада України ліквідувала всі пільги, що були встановлені раніше на законодавчому рівні⁸⁶.

Недостатня ефективність діяльності СЕЗ і ТПР при багатьох позитивних моментах стала причиною того, що Україна

⁸⁵ Мазур А. А. Современные инновационные структуры : монография / А. А. Мазур, И. Б. Гагауз. – Х. : СПД Либушкина А. М., 2005. – С. 323.

⁸⁶ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» від 25 берез. 2005 р. JN^o 2505-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 17, № 18-19. – Ст. 267.

погодилася звести до мінімуму надання пільг у будь-яких формах господарювання на вимогу МВФ.

Сьогодні спеціальний режим господарювання поширюється тільки на технологічні парки, а саме – на проекти технологічних парків. У класичному розумінні технологічним парком вважається науково-виробничий (як правило, територіальний) комплекс, що включає дослідницький центр і компактну виробничу зону, що до нього прилягає, в якій на умовах оренди розміщуються малі наукоємні фірми. На цей територіальний комплекс розповсюджується режим спеціального господарювання.

Однак сучасні засоби комунікацій дозволяють об'єднати просторово розрізнені елементи технопарку в одне ціле і не збираючи їх територіально. А тому варто чекати появи свого роду «віртуальних» об'єднань як самостійних і впливових сегментів. Сприяє цьому те, що за чинним українським законодавством можуть створюватися тільки технологічні парки без створення юридичної особи на основі угоди про спільну діяльність⁸⁷.

Спеціальний режим діяльності у технопарку розповсюджується на конкретні інноваційні проекти технопарку, що пройшли відповідну державну реєстрацію, як це передбачено чинним Законом (ст. 4). Таким чином, в Україні технологічні парки є «віртуальними». Це себе виправдовує виходячи з практики і традицій в країні, що склалися на початку формування технологічних парків, а також у зв'язку з обмеженістю коштів на їх розвиток.

Вище зазначалось, що технологічні парки на момент написання цього матеріалу залишилися єдиною структурою, яка на практиці підтримує в спеціальному режимі інноваційний шлях розвитку української держави. Майже всі інші перелічені зони спеціального режиму, за винятком зон науково-технологічного розвитку, є зонами інвестиційної діяльності. Вони не ставили і не ставлять за головну мету

⁸⁷ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України» від 12 січ. 2006 р. № 3333-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 22. – Ст. 182.

впровадження інновацій у сфері високих технологій – вони спрямовані на залучення інвестицій у різні галузі господарства країни. Більше того, у багатьох із них існують обмеження на мінімальні суми інвестицій як умова застосування спеціального режиму. Ці мінімальні суми можуть бути досить значними.

Мабуть, саме тому через 20 років незалежності йдеться не про утримання на якомусь рівні інноваційного розвитку, а про те, аби розпочати інноваційний розвиток, побудувати інноваційну систему та знов увійти до складу країн, які є технологічно спроможними. Якщо цього не відбудеться, реальною стає перспектива того, що Україна через кілька років зіштовхнеться з проблемою неспроможності розвитку власного науково-технічного та інноваційного потенціалу в забезпеченні потреб країни.

Таким чином, досліджуючи особливості інноваційного законодавства з питань спеціального режиму господарювання технологічних, наукових парків та технополісів, автор керувався всіма видами інноваційного законодавства, яке було проаналізовано в попередньому розділі роботи. При цьому, насамперед, нами було досліджено особливе інноваційне законодавство, де профільним Законом щодо технопарків є Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків».

Цей Закон є основним нормативним актом, що регламентує діяльність технологічних парків. Він витримав чимало змін і доповнень, а також відомий «мораторій».

На жаль, виникли численні негаразди щодо його використання в технопаркових реаліях. Наприклад, Держінвестицій України в період своєї діяльності фактично займався кредитуванням звичайних інвестиційних проектів замість інноваційних.

Від самого початку Закон «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» був приречений на внесення змін, бо з ними пов'язувалося кожне нове розширення переліку технопарків.

Від дня набрання чинності цим законом в 1999 році, зміни в нього вносилися: у 2001 році – Законом 2743-III від

4 жовтня 2001 року; у 2002 році – Законом № 3118-III від 7 березня 2002 року; у 2004 році – Законом № 1702- IV від 11 травня 2004 року; у 2005 році – Законом № 2505-IV від 25 березня 2005 року; у 2006 році – Законом № 3333 IV від 12 січня 2006 року.

Дійсно, перший раз зміни були пов'язані тільки з розширенням переліку технопарків. Після цього вони ще доповнювалися іншими принциповими питаннями організаційно-правового характеру: вимогами щодо організаційно-правової форми, органів регулювання, порядку реєстрації проектів, оподаткування і, нарешті, зміною самого спеціального режиму діяльності технологічних парків, якому більше року передував мораторій на саму діяльність технопарків.

Закон від 25 березня 2005 р. «Про внесення змін до Закону України «Про державний бюджет на 2005 рік» і до деяких інших законодавчих актів України» фактично усунув спеціальний режим діяльності технологічних парків. Поновлено в 2006 році цей режим було Законом № 3333-IV, але вже зовсім в іншому вигляді – без основної пільги – звільнення від сплати ПДВ.

В Україні, як відомо, інноваційні структури могли бути двох типів: А і Б⁸⁸, тобто у вигляді окремої юридичної особи (вид А) або у вигляді групи юридичних і фізичних осіб, що діють на основі договору про спільну діяльність (вид Б). Однак оскільки діяльність інноваційних структур, окрім технопарків, у спеціальному режимі з часів прийняття відповідних законодавчо-нормативних актів так і не розпочалася, класифікація на типи А і Б мала значення саме для технологічних парків, з визначеними галузями діяльності та типом функціонування, орієнтованих на створення і впровадження наукоємної, конкурентоспроможної продукції.

⁸⁸ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка», «Інститут електроварювання імені Є. О. Патона», «Ін-т монокристалів», «Углемаш» від 07 берез. 2002 р. № 3118-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 33. – Ст. 238.

Сьогодні всі технопарки в Україні, що визначені законодавством, належать до типу Б. Саме тому чинне законодавство зараз передбачає існування технопарків, насамперед, типу Б.

Учасниками інноваційної структури можуть бути будь-які підприємства, організації та установи незалежно від форм власності (з урахуванням обмежень, установлених законодавчими актами), зокрема, науково-дослідні та проектно-конструкторські організації, які працюють за профілем інноваційної структури; виробничі підприємства, які впроваджують результати НДДКР і винаходів; інноваційні фонди, комерційні банки, страхові фірми; суб'єкти підприємницької діяльності, які надають юридичні послуги, послуги в галузі науково-технічної експертизи менеджменту, маркетингу, транспорту, рекламної, видавничої, інформаційної діяльності.

Інноваційні структури типу А могли створюватися в порядку, встановленому законодавством для відповідних організаційних форм суб'єкта підприємництва (підприємство, об'єднання підприємств тощо). Інноваційні структури типу Б створюються шляхом підписання учасниками інноваційної структури договору про спільну діяльність. Договір повинен містити відомості про склад учасників, напрями інноваційної діяльності, про органи управління і порядок ухвалення рішень, права і обов'язки учасників, порядок фінансування спільної діяльності і розподіл прибутку, порядок ухвалення нових учасників інноваційної структури, порядок ліквідації інноваційної структури (припинення дії договору) і розподіл майна між учасниками⁸⁹.

Досвід роботи українських технологічних парків показав, що для їх діяльності більше підходить тип Б, коли буде створений віртуальний технопарк – технопарк «без стін». Тому всі шістнадцять українських технопарків, які створені на основі договору про спільну діяльність, є, так би мовити, віртуаль-

⁸⁹ Современные инновационные структуры и коммерциализация науки / А. А. Мазур, Г.С. Маринский, И. Б. Гагауз и др.; под ред. А. Мазура. – Х., 2000. – С. 292.

ними. З іншого боку, це додатково зумовлювалося тим, що в Україні пільги поширюються не на весь технопарк, а тільки на конкретний інноваційний проект, який пройшов державну реєстрацію. Це зумовило провідне значення в діяльності технопарку керівного органу технологічного парку. У зв'язку з цим у редакції Закону № 1702-IV від 11 травня 2004 року терміни були доповнені поняттям «керівний орган технологічного парку». Визначено, що керівний орган технологічного парку – юридична особа як один з учасників технологічного парку, що виступає від імені учасників технопарку, відкриває спеціальний рахунок технологічного парку і на нього договором покладаються функції поточного керівництва діяльністю технологічного парку, у тому числі щодо оформлення проектів технопарку, використання в установленому цим Законом порядку коштів спеціального рахунку технологічного парку, контролю за використанням коштів спеціальних рахунків учасників технологічного парку, перевірки та підготовки пропозицій щодо внесення змін або припинення виконання проектів технологічного парку, підготовки звітів про діяльність технологічного парку, представлення інтересів учасників технологічного парку в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, укладання відповідно до законодавства договорів від імені технопарку та інші функції відповідно договору.

У подальшому було змінено і визначення технологічного парку. У першій редакції цього закону від 1999 р. технологічним парком законодавець називав юридичну особу або об'єднання на підставі договору про спільну діяльність юридичних осіб щодо виконання інвестиційних та інноваційних проектів, виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та конкурентоспроможної на світових ринках продукції.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про внесення змін до деяких законів України «Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків» від 11.05.2004 р., технологічним парком (технопарком) визнано групу юридичних осіб (учасників технопарку), які уклали договір про спільну діяльність без створення юридичної

особи і без об'єднання внесків учасників технопарку з метою створення організаційних основ із забезпечення діяльності учасників технопарку у виконанні інвестиційних та інноваційних проектів із виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій і забезпечення промислового випуску на світовому ринку продукції.

Дане визначення технопарку принципово відрізняється від визначення цього ж поняття, яке містилося у ст. 1 Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків» до внесення в нього змін від 11.05.2004 р. Відмінність полягає в тому, що технопарком сьогодні може бути лише група юридичних осіб, але ніяк не одна юридична особа, що припускалося старою редакцією Закону. Представники цієї групи юридичних осіб повинні укласти договір про спільну діяльність без створення нової юридичної особи та об'єднання внесків учасників технопарків. У новій редакції метою технопарку визнавалося створення організаційних основ по забезпеченню діяльності його учасників у виконанні інвестиційних та інноваційних проектів. Раніше ж даною метою була діяльність із безпосереднього виконання проектів технопарку. З іншого боку, редакція Закону від 11.05.2004 р. вимагає від технопарку не тільки впровадження наукоємних розробок, а й забезпечення промислового випуску конкретної інноваційної продукції.

Вимога щодо необхідності формування групи юридичних осіб, які в сукупності складають єдине ціле, іменоване технопарком, мабуть, є наслідком довгих роздумів законодавця щодо доцільності зміни організаційних форм цих структур. Такий підхід є цілком обґрунтованим і відповідає загальноприйнятим у світовій практиці моделям функціонування технопаркових структур, одним з основних принципів яких є об'єднання різного роду науково-дослідних, промислових та інших підприємств з метою розробки і швидкого впровадження інновацій у виробничу або іншу сферу.

Робота технопарків саме за такою схемою певною мірою дозволяє не допустити обмеження прав їх учасників, які, на-

приклад, є «генераторами» майбутніх інновацій. Юридично це може досягатися за допомогою підписання договору про спільну діяльність без створення юридичної особи і без об'єднання внесків учасників технопарку, під яким, відповідно до ч. 1, п. 2, ст. 1 Закону України «Про внесення змін в деякі закони України «Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків», розуміється договір між юридичними особами-учасниками технопарку, що містить відомості про склад учасників технопарку, їх права і обов'язки, пріоритетні напрями діяльності технопарку, органи управління і керівний орган технопарку, їх повноваження і порядок ухвалення ними рішень, порядок фінансування діяльності органів управління і керівного органу, порядок ухвалення нових учасників технопарку, порядок ліквідації технопарку (припинення дії договору). Викладені зміни зумовлюють необхідність проведення їх системного аналізу разом з рештою норм згаданого Закону, що відзначалося й іншими авторами⁹⁰.

Існують суто практичні проблеми правового режиму технопарків, зокрема, проблема пов'язана з реалізацією на практиці пільгового податкового режиму їх діяльності. Наприклад, податкові органи зовсім по-іншому майже весь час тлумачать закон на користь бюджетних надходжень, аби будь-яким шляхом стягнути гроші з технопарку. Проблема полягала у справжній «конфронтації» податкових органів України з українськими технопарками. Важливо відзначити, що особливістю цього режиму в Україні стало його поширення не на технопарк у цілому, а на реалізацію конкретного інноваційного проекту, який пройшов державну експертизу і затверджений в установленому законом порядку. Відповідно до вимог податкових органів України, пільги щодо оподаткування (технологічні парки, їх учасники, дочірні та спільні підприємства перераховували суми податку на прибуток, нараховані у зв'язку з виконанням проектів, не до бюджету, а на спеціальні рахунки) повинні були поширюва-

⁹⁰ Мазур А. А. Современные инновационные структуры : монография / А. А. Мазур, И. Б. Гагауз. – Х. : СПД Либуркина А. М., 2005. – С. 296.

тися тільки на тих учасників технопарку, які виконували інноваційні проекти.

Зокрема, у листі податкових органів України від 12 лютого 2003 р. № 2303/7/23-7017 «Про правомірність використання пільг учасниками технопарку» стверджувалося, що пільгами, передбаченими Законом, користуються не всі учасники договору про спільну діяльність, а тільки ті, що уповноважені вести облік сумісної діяльності, тобто сам технопарк (у редакції Закону зі змінами від 11 травня 2004 р.), що є невірним тлумаченням законодавства з боку податкових органів та призводить до обмеження учасників інноваційної структури.

Не випадково Законом України № 3333-IV від 12 січня 2006 року, який вніс зміни до профільного закону, прописано, що спеціальний режим інноваційної діяльності – це правовий режим, який передбачає надання державної підтримки щодо стимулювання діяльності технопарків, їх учасників та спільних підприємств при реалізації проектів за пріоритетними напрямками діяльності технологічних парків.

Ще однією проблемою є те, що ст. 3 цього Закону проголошує, що спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків запроваджується для технологічного парку строком на 15 років і діє при виконанні проектів технопарку. Але обмежувати строк дії спеціального режиму діяльності технопарків 15-ма роками, з позицій світової практики, не є коректним заходом, оскільки ніде в світі не існує такого обмеження. Наприклад, усесвітньо відома «Силіконова долина» у США функціонує вже більше 50 років і ніхто не ставить питань про її закриття.

Державне сприяння інноваційній діяльності технопарків здійснюється шляхом державної фінансової підтримки та цільового субсидування проектів технопарків. Державна реєстрація технопарку здійснюється центральним органом виконавчої влади з питань науки. Технопарку видається свідоцтво про державну реєстрацію встановленого зразка.

Підставою для державної реєстрації технологічного парку є включення його до переліку технопарків, що наведений у преамбулі цього Закону (ст. 4). При цьому мова йде

про те, що проекти технопарку відповідають пріоритетним напрямам його діяльності, які затверджуються Президією Академії наук України. У зв'язку з цим у терміни закону, що аналізується, було введено доповнення про пріоритетні напрями діяльності технологічного парку. У Законі № 3333-IV від 12 січня 2006 р. прописано, що пріоритетними напрямами діяльності технологічного парку є економічно і соціально зумовлені напрями науково-технічної та інноваційної діяльності технологічного парку, які відповідають визначеним законодавством науково-технічним та інноваційним пріоритетам і спрямовані на промислове виробництво конкурентоспроможної високотехнологічної та інноваційної продукції і насичення нею внутрішнього ринку та забезпечення експортного потенціалу держави.

Таким чином, спеціальним режимом господарювання технопарків є правовий режим, який передбачає надання державної підтримки щодо стимулювання діяльності технопарків, їх учасників та спільних підприємств при реалізації проектів за пріоритетними напрямами діяльності технопарків. Фактично спеціальний режим діяльності технопарків поширюється не на самі технопарки, а на їх конкретні інноваційні проекти, що прописано в останній редакції зазначеного вище закону (ст. 5). Проекти технологічних парків, реалізація яких здійснюється згідно з вимогами цього Закону, розробляються відповідно до пріоритетних напрямів діяльності технопарків.

Пріоритетні напрями діяльності для кожного з технопарків розробляються відповідно до Законів України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», розглядаються Президією НАН України та затверджуються центральним органом виконавчої влади з питань науки (у даному випадку, МОН України). У цілому це не погано, однак все ж таки створюються певні бюрократичні перепони в діяльності технопарків.

Розгляд, експертиза, державна реєстрація проектів технологічних парків здійснюються центральним органом виконавчої влади з питань науки за поданням Національної

академії наук України в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Центральним органом виконавчої влади з питань науки на проекти технологічних парків, що пройшли розгляд, експертизу і, відповідно до встановленого Кабінетом Міністрів України порядку, включені до державного реєстру, видається свідоцтво встановленого зразка про державну реєстрацію проекту технологічного парку.

Свідоцтво про державну реєстрацію проекту технологічного парку видається у строк, що не може перевищувати 90 днів від дня подачі проекту технопарку до центрального органу виконавчої влади з питань науки.

Свідоцтво про державну реєстрацію проекту технопарку видається на строк реалізації цього проекту, але не більш як на п'ять років, і є підставою для запровадження спеціального режиму інноваційної діяльності, відповідно до цього Закону, та відкриття спеціальних рахунків технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств. Фактично, спеціальний режим діяльності технологічних парків працює в спеціальному режимі інноваційних проектів, що мають державну реєстрацію згідно з законодавством, тобто якщо є діючі проекти, існує спеціальний режим діяльності технологічних парків, а немає проектів – немає і спеціального режиму. Саме в цьому і полягає основна особливість спеціального режиму господарювання технопарків.

У редакції Закону 2006 року «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», на відміну від попередніх редакцій, уже було виключено пільги з ПДВ у режимі спеціального режиму господарювання технопарків. Ст. 4 попередньої редакції Закону (від 11.05.2004 р.) за рахунок ПДВ передбачала податкові пільги для технопарків, їх учасників, дочірніх і спільних підприємств.

Відповідно до ч. 1 цієї статті, суми з ПДВ, нараховані з операцій з продажу товарів (виконання робіт, надання послуг), пов'язаних з виконанням інвестиційних та інноваційних проектів, і суми податку на прибуток, одержаний від виконання вказаних проектів, технопарки, їх учасники, дочірні та спільні підприємства не перераховують до бюджету, а зараховують на спеціальні рахунки і використовують

ють указані суми виключно на науково-технічну діяльність, розвиток власних науково-технологічних та дослідницько-експериментальних баз.

На відміну від Закону України «Про інноваційну діяльність», який передбачає пільгове оподаткування для суб'єктів господарювання, що реалізують зареєстровані інноваційні проекти, Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків» (стара редакція) дозволяв використовувати кошти, одержані в результаті виконання інвестиційних та інноваційних проектів і подальшого звільнення від оплати податку на прибуток і ПДВ, лише на фінансування наукової та науково-технічної діяльності, не охоплюючи, таким чином, усі етапи інноваційного циклу, зокрема, стадію впровадження науково-технічних розробок і комерціалізації інноваційного продукту, які є досить наукоємними та ресурсовитратними. Стадії упровадження науково-технічних розробок і комерціалізації інноваційного продукту часто потребують досить великих витрат, які перевищують витрати на стадії виконання НДДКР. Робота щодо пошуку додаткових грошей на завершальній стадії проекту могла би бути значно полегшеною і скороченою, якби пільги розповсюджувалися на всі стадії, включаючи впровадження інноваційного виробництва. Відсутність пільг призводила до того, що на стадії упровадження в виробництво інноваційного продукту дія пільгового режиму вже не поширювалась, а це створювало значні труднощі на завершальній стадії інноваційного процесу.

Перелік напрямів, на фінансування яких технопарки мають право використовувати кошти, одержані в результаті пільгового оподаткування, детальніше викладений у п. 4 Постанови Кабінету Міністрів України «Про відкриття спеціальних рахунків технологічними парками і затвердження Порядку нарахування сум податків на спеціальні рахунки і їх використання технологічним парком» від 26 червня 2000 р. N 1018 (далі – Постанова про спецрахунки), на заміну якої сьогодні використовується Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку зарахування сум

ввізного мита на спеціальні рахунки технологічного парку, його учасників та спільних підприємств, використання зазначених коштів і здійснення контролю за їх витрачанням».

Вищевикладені проблеми могли б і не виявитися, якби ч. 1 ст. 4 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» надала можливість використовувати кошти, що не підлягають оподаткуванню, не тільки на науково-технічну діяльність, але і на всю решту етапів інноваційної діяльності. Ця думка повністю збігається з тлумаченнями ст. 4 в редакції (старої) Закону від 11.05.2004 р., які наводять С. Смеричевський та Д. Висоцький у своїй монографії⁹¹. Виправлення цієї помилки в наступній редакції Закону підтверджує ці висновки.

Аналізуючи особливості спеціального режиму діяльності технологічних парків, слід відзначити можливості створення спільних підприємств у цій сфері. Спільне підприємство, за визначенням Закону, що обговорюється, – це підприємство, створене для виконання проектів технологічного парку, одним із засновників якого є технопарк або учасник технопарку, а іншими – резиденти чи нерезиденти, сумарний внесок яких до статутного фонду становить суму в національній валюті, еквівалентну не менше 50 000 доларів США. На відміну від перших редакцій Закону, з редакції Закону 2006 року було виключено дочірні підприємства⁹². У первинному викладі дочірні підприємства визначалися як підприємства, що створюються технопарком для виконання інноваційних проектів і випуску інноваційної продукції, єдиним засновником і власником якого є технопарк⁹³. До редакції Закону 2006 року вони вже не потрапили.

⁹¹ Смеричевский С. М. Состояние и перспективы законодательного обеспечения инновационной деятельности в Украине: экономико-правовой аспект : монография / С. М. Смеричевский, Д. Е. Высоцкий. – Донецк : ВІК, 2004. – 124 с.

⁹² Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України» від 12 січ. 2006 р. № 3333-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 22. – Ст. 182

⁹³ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних

Так, у статтях 6 і 7 Закону в редакції Закону 2006 року⁹⁴ передбачалася (передбачається і тепер) фінансова підтримка проектів та цільові субсидії (податкові пільги) для технопарків, їх учасників та спільних підприємств. Однак на відміну від попередніх редакцій, у ній установлено, що для фінансової підтримки проектів технопарків запроваджується бюджетна програма підтримки діяльності технопарків. Для реалізації їх проектів щорічно в Державному бюджеті України за бюджетною програмою підтримки діяльності технопарків виділяються кошти, що спрямовуються на повне або часткове (до 50 відсотків) безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) проектів технопарків; повну або часткову компенсацію відсотків, сплачуваних виконавцями проектів технопарків комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування проектів технопарків. Отримати цю підтримку проектів технопарків за бюджетною програмою і тоді, і сьогодні майже неможливо. Підтримку інноваційних проектів тоді здійснював Держінвестицій, який практично не розрізняв інвестиційні та інноваційні проекти, виходячи з відомчих інтересів, про що можна говорити, проаналізувавши сайт (тогочасний) цього органу Центральної виконавчої влади з особливим статусом. З іншого боку, таке ставлення було пов'язане з відсутністю розуміння виконавчою владою важливості інноваційного розвитку держави в цілому.

Таким чином, скасувавши пільги з ПДВ, які передбачалися в редакціях Закону, прийнятих у попередні роки, законодавчо було ускладнено виконання інноваційних проектів через обмеженість фінансових можливостей. У цьому разі залишилося невирішеним питання: якщо держава не може за-

парків «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка», «Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона», «Інститут монокристалів» від 04 жовт. 2001 р. № 2743-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 28.

⁹⁴ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України» від 12 січ. 2006 р. № 3333-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 22. – Ст. 182.

безпечити сприятливі фінансові умови, то навіщо обмежувати фінансові пільги через скасування основної з них? Про недоцільність цього кроку свідчать результати впровадження діючих інноваційних проектів технопарків у спеціальному режимі за останні роки. В умовах хронічної нестачі коштів для інноваційного розвитку підтримка наукових досліджень, пов'язаних з виконанням проектів технопарку, будувалася фактично на основі самофінансування, за рахунок коштів, що акумулювалися на спеціальних рахунках технопарків під час виконання проектів в умовах спеціального режиму господарювання.

У цьому контексті слушною видається пропозиція про повернення скасованих пільг з ПДВ для будь-якої підтримки інноваційної діяльності в країні. Адже потребує виправлення ситуація, що склалася в країні в інноваційній сфері і в її правовому забезпеченні, яка робить необхідним прислухатися до повчальних слів відомого соціолога П. Бурд'є: «Претензії стосовно майбутнього навряд чи можуть висуватися тими, хто не контролює своє теперішнє»⁹⁵.

Прийняття у 2010 році ПК України, коли до базового Закону 2006 року були внесені відповідні зміни, не тільки не поліпшило спеціальний режим діяльності технопарків, а й погіршило його⁹⁶. Як уже відзначалося в підрозділі 1.4 цієї роботи, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям ПК України»⁹⁷ (п. 26) шляхом вилучення ст. 10, а також зміни ст. ст. 7, 12 чинного Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» у редакції Закону

⁹⁵ Бурдье П. Дух государства: генезис и структура бюрократического поля / П. Бурдье // Поэтика и политика. Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии РАН. – М.: Ин-т экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 1999. – С. 125-166.

⁹⁶ Закон України № 2756 від 02.12.2010 р., «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям ПК України» від 02.12.2010 р. [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 23. – Ст. 160.

⁹⁷ Там саме

№ 3333-XV від 12.01.2006 р. скасував режим цільового субсидювання, який і так до цього був дуже незначним, а у ПК України взагалі не ввійшла спеціальна термінологія, така, як «інновації» «інноваційна діяльність», «суб'єкт інноваційної діяльності» тощо. Пропозиції щодо покращення спеціального режиму, які були напрацьовані в рамках виконання НУ «Одеська юридична академія» державної НДР «Розробка правового забезпечення діяльності технопарків: нові виміри інноваційної діяльності в Україні» (державний реєстраційний номер 0106U12083), керівником якої був М.Д. Василенко, в останній момент практично були проігноровані і навіть не розглядалися в сесійній залі ВР України.

Оскільки сьогодні спеціальний режим діяльності наукових парків практично відсутній, а законодавство у цій сфері, зокрема, Інноваційний кодекс, знаходиться на стадії декларацій, і в країні існує тільки кілька діючих наукових парків, це питання потребує окремого обговорення.

У наукових парків, технопарків і технополісів, окрім їх інноваційної спрямованості, існують певні подібності. Так, структура технополісу подібна до структури технопарку, однак при цьому вона розташовується в межах конкретного населеного пункту, що розвивається через технополіс. Фактично, технополіс – це цілісний науково-виробничий комплекс, створений на базі окремого міста (території).

В Україні взагалі відсутня будь-яка законодавча база щодо технополісів. Немає для них і деталізованого спеціального режиму діяльності, окрім простого позначення у ГК України, що ускладнює їх державну підтримку.

Протягом 2005-2006 років і практично впродовж усього 2007 року не було прийнято жодного нового проекту технопарків.

У березні 2006 року економічні статті в Законі про технопарки були частково відновлені, але їхнє практичне виконання не було забезпечено. Більше того, протягом наступних років часто відбувалося блокування діяльності технопарків у пряме порушення чинного законодавства. Так, передбачене бюджетом 2007 року фінансування інноваційної діяльності Держінвестиціями України було використано в осно-

вному на фінансування звичайних інвестиційних проєктів. До технопарків дійшли тільки 3% від виділених сум. Не вирішені ці питання й у бюджетах наступних років. У той же час керівники промислових підприємств, достатньо навчені негативним досвідом необґрунтованих претензій фіскальних та правоохоронних органів до учасників технопарків, маючи багатий інноваційний потенціал, побоюються подавати проєкти на реєстрацію, вичікують, коли розумні та правильні положення державних програм перетворяться на такі ж розумні та правильні дії законодавців та чиновників. Як уже було зазначено вище, чинний ПК України замість підтримки технопарків і пріоритетних напрямів інноваційної діяльності впровадив підтримку окремих галузей, що, як уже відзначалося, не є рівнозначним та не може розглядатися як системна підтримка розвитку інноваційної діяльності в країні.

Таким чином, необхідно видається практична активізація процесу створення умов для діяльності спеціальних режимів технопарків центральними органами державного управління при утворенні економіко-правових та інших стимулів достатнього залучення до нього зацікавлених учасників інноваційного процесу.

Для активізації роботи технопарків необхідно провести велику роботу не лише з удосконалення спеціальної нормативної бази, а й усунення неузгодженостей із загальним правовим порядком здійснення господарської та підприємницької діяльності, зокрема, й шляхом підвищення інноваційних знань та рівня інноваційної культури відповідальних осіб органів влади.

Не менш ефективною інноваційною структурою, ніж технопарк, здатен стати науковий парк. У світі наукові парки є багатограними як за розмірами, так і за умовами функціонування, за складом клієнтів-орендарів і за іншими параметрами. Зазвичай варіації термінологічного характеру (припустимо, не науковий, а дослідницький парк) несуть певні змістовні навантаження. Вони звичайно відображають деякий набір вимог, що висуваються до фірм-орендарів, найчастіше відображаючи той рівень виробничої діяльності, який вважається для клієнтів даного парку прийнятним.

Теоретично, у більшості наукових парків фірми, як правило, власним виробництвом не займаються. Свої ідеї і розробки вони доводять тільки до стадії зразка, прототипу. Якщо ж переходять до серійного виготовлення продукції, то її виробництво і реалізацію організують партнери на контрактній основі або створюється виробничий філіал. На практиці чіткі межі між видами виробництв установити важко, чимало залежить від конкретного виду продукції. Крім того, комерційні міркування часто примушують адміністрацію парків відступати від установлених канонів, а то і зовсім від них відмовлятися. Отже, якщо потрібно віднести той або інший парк до певної вузької категорії, судити про нього тільки за назвою не можна, необхідна більш повна інформація.

Відзначимо, що в Україні існує, хоча й не так давно прийняте, законодавство щодо діяльності наукових парків. До прийняття загального Закону «Про наукові парки» у 2009 році в Україні законодавство про наукові парки регулювалося «адресним» законом⁹⁸, коли існував тільки один такий парк – науковий парк «Київська політехніка». У контексті обговорення необхідності створення технополісів в Україні відзначимо, що в першому читанні законопроекту в Верховній Раді мова йшла про створення технополісу, а саме, що проект Закону України про технополіс «Київська політехніка» прийняти за основу і доручити Комітету Верховної Ради України з питань науки й освіти доопрацювати зазначений законопроект із урахуванням зауважень і пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи та внести його на розгляд Верховної Ради України в другому читанні⁹⁹. Однак Закон було прийнято з уведенням нового терміну – науковий парк «Київська політехніка», що можливо, пов'язано з небажанням передавати під технополіс інфраструктуру і

⁹⁸ Закон України «Про науковий парк «Київська політехніка» від 22 груд. 2006 р. № 525-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 10. – Ст. 86.

⁹⁹ Постанова Верховної Ради від 17 берез. 2006 р. № 3585-IV «Про прийняття за основу проекту Закону України про технополіс «Київська політехніка» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3585-15>

землю в районі Національного університету «Київська політехніка». Але від цієї зміни постраждала ефективність роботи інноваційної структури.

За цим чинним Законом науковий парк визначено як догвірне об'єднання суб'єктів господарювання, створене з метою організації, координації та контролю процесу виконання проектів наукового парку. Засновниками наукового парку стали Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» та інші суб'єкти господарювання, що уклали засновницький договір про утворення наукового парку і можуть виконувати проекти наукового парку, але перший засновник залишається незмінним.

Проект наукового парку визначено Законом як інноваційний або науково-технологічний проект, що складається з комплексу документів, який визначає процедуру і комплекс необхідних заходів щодо розроблення та реалізації інноваційних продуктів та/або продукції і включає в себе інформацію про матеріальні, фінансові, кадрові ресурси, необхідні для виконання інноваційного проекту.

Науковий парк здійснює координацію не тільки інноваційної діяльності засновників та партнерів наукового парку, але й їхню наукову, виробничу та комерційну діяльність. Партнерами наукового парку вважаються суб'єкти господарювання, що уклали з науковим парком договір про партнерство та беруть участь у виконанні проектів наукового парку.

Особливостями розроблення та реалізації проектів наукового парку є те, що виконання та реалізація проектів наукового парку здійснюються за рахунок власних коштів наукового парку, його партнерів чи замовників та/або за рахунок коштів Державного бюджету України і не передбачає будь-яких пільг чи спеціального режиму, здійснюється без їх державної реєстрації.

Проекти наукового парку подаються до органу управління наукового парку юридичними особами згідно з умовами та вимогами, що розробляються і затверджуються органом управління наукового парку, а рішення про прийняття до виконання проекту наукового парку приймається орга-

ном управління наукового парку і є підставою для укладання договору про партнерство з юридичними особами.

Важко говорити про будь-які значні досягнення порівняно з іншими університетами, коли Закон України «Про науковий парк «Київська політехніка» поширюється тільки на один університет, який отримує значно більше коштів, виділених з держбюджету на наукові дослідження, порівняно з іншими ВНЗ України. Тому сподіватися тільки на науковий парк «Київська політехніка» щодо створення інноваційного середовища було б досить необґрунтовано, оскільки Закон України «Про науковий парк «Київська політехніка» від 22.12. 2006 р. проігнорував інтереси інших наукоспроможних університетів і академій. Це питання досить ретельно обговорювалося в уже цитованій роботі¹⁰⁰. Інтереси цих університетів (академій) щодо створення наукових парків відобразилися лише в Законі України «Про наукові парки»¹⁰¹. Закон зацікавлює всі ВНЗ щодо створення наукових парків, а також входження до їх складу. У Законі України «Про наукові парки» сказано (ст. 5), що науковий парк створюється та діє на основі засновницького договору та статуту, вимоги до яких визначаються цим Законом. У засновницькому договорі про створення наукового парку визначаються зобов'язання засновників створити науковий парк, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умов передання науковому парку майна та нематеріальних активів засновників з урахуванням особливостей, установлених цим Законом. У статуті наукового парку зазначаються найменування юридичної особи, мета, завдання та функції наукового парку, згідно з вимогами цього Закону, відомості про склад засновників, розмір і порядок створення статутного та інших фондів, порядок розподілу прибутку і збитків, органи управління науковим парком, їх компетенція, порядок прийняття

¹⁰⁰ Василенко М. Д. Наукові парки: порівняльно-правовий погляд на закон інноваційного розвитку за участю університетів (академій) / М. Д. Василенко // Юридичний вісник. – О. : Юрид. л-ра. – 2010 – № 3. – С. 57- 63.

¹⁰¹ Закон України «Про наукові парки» від 25 черв. 2009 р. № 1563-VI // Офіційний вісник України. – 2009. – № 57. – Ст. 1978.

ними рішень, порядок вступу до наукового парку та виходу з нього, порядок ліквідації та інші відомості, що відповідають законодавству України та цьому Закону. При цьому певний вищий навчальний заклад та/або певна наукова установа можуть бути засновниками одного наукового парку. У рамках діяльності наукового парку не допускається здійснення таких видів діяльності, як торговельно-посередницька діяльність, надання послуг побутового призначення, виробництво і переробка підакцизних товарів та інших, що не відповідають меті наукового парку.

Рішення про створення наукового парку приймається його засновниками за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в сфері науково-технічної та інноваційної діяльності в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України¹⁰². Науковий парк набуває статусу юридичної особи з дня його державної реєстрації у встановленому законом порядку. Для погодження рішення про створення наукового парку подаються: проекти установчих документів наукового парку; перелік пріоритетних напрямів діяльності наукового парку; дані про наукові результати, реалізація яких забезпечить розвиток наукового парку; відомості про засновників наукового парку, наявну та потенційну виробничу, інженерну, транспортну і соціальну інфраструктури, що будуть використовуватися у діяльності наукового парку. У разі, якщо засновниками наукового парку є суб'єкти господарювання державної або комунальної власності, що здійснюють свою діяльність на основі права господарського відання або права оперативного управління, рішення про участь таких засновників у заснуванні наукового парку приймається за погодженням з відповідними органами, в управлінні яких перебуває державна або комунальна власність, закріплена за такими суб'єктами господарювання. Науковий парк має вищий орган управління та виконавчий

¹⁰² Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вер. 2003 р. №№ 1474 «Про затвердження Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів» // Офіційний вісник України. – 2003. – № 38. – Ст. 2031. (Із змінами // Офіційний вісник України. – 2010. – № 57. – Ст. 1964).

орган управління наукового парку. Функції органів управління наукового парку визначаються його статутом (ст. 10). Вищим органом управління наукового парку є загальні збори засновників наукового парку, функції яких визначаються статутом наукового парку. Вищий орган управління наукового парку затверджує статут наукового парку та вносить зміни до нього; утворює виконавчий орган наукового парку; вирішує фінансові та інші питання відповідно до статуту наукового парку (ст. 11). Виконавчий орган управління наукового парку формується загальними зборами засновників у порядку, встановленому статутом наукового парку. Виконавчий орган управління наукового парку має інші функції: він вирішує питання поточної діяльності для координації діяльності його засновників і партнерів щодо виконання проектів наукового парку (ст. 12).

Особливостями розроблення та реалізації проектів наукового парку є те, що виконання та реалізація проектів наукового парку здійснюються за рахунок власних коштів наукового парку, його партнерів чи замовників та/або за рахунок коштів Державного бюджету України без їх державної реєстрації і не передбачає будь-яких пільг чи спеціального режиму. Проекти наукового парку подаються до органу управління наукового парку юридичними особами згідно з умовами та вимогами, що розробляються і затверджуються органом управління наукового парку, а рішення про прийняття до виконання проекту наукового парку приймається органом управління наукового парку і є підставою для укладання договору про партнерство з юридичними особами (ч. 2, ст. 14). Безперечно, має бути конкурсний відбір проектів. Виконавчим органом управління наукового парку розробляється та затверджується Положення про проведення конкурсу. За результатами конкурсу виконавчий орган управління наукового парку приймає рішення про виконання проекту наукового парку та укладає договір про партнерство. При цьому контроль за виконанням проектів наукового парку та реалізацією інноваційних продуктів та/або продукції здійснюється органом управління наукового парку, а строки

реалізації проекту наукового парку не можуть перевищувати семи років від дня його державної реєстрації (ст. 15).

У разі недотримання партнером наукового парку вимог проекту наукового парку, показників та строків його реалізації, виконавчий орган управління наукового парку може прийняти рішення про припинення виконання проекту наукового парку в повному обсязі або частково внаслідок односторонньої відмови від виконання умов договору про партнерство, що вважатиметься відповідно розірваним або зміненим. Майнові, фінансові та інші наслідки, що можуть виникнути між партнерами наукового парку в разі припинення виконання проекту наукового парку в повному обсязі або частково, визначаються у договорі про партнерство (ч. 8 ст. 16).

Окрему увагу законодавець приділив грошовим і майновим питанням діяльності наукових парків. Слід відзначити, як уже було згадано вище, що розробка і реалізація проектів наукового парку здійснюються за рахунок коштів наукового парку і його партнерів. Крім того, можуть залучатися кошти державного і місцевих бюджетів. Проекти наукового парку, що виконуються за рахунок коштів наукового парку і його партнерів і не передбачають державної підтримки, згідно з Законом, не потребують державної реєстрації. Проекти наукового парку, реалізація яких потребує державної підтримки, підлягають державній реєстрації Кабінетом Міністрів України. Такі зареєстровані проекти наукового парку звільняються від обкладення ввізним митом наукового, лабораторного і дослідницького обладнання, а також комплектуючих та матеріалів, що не виробляються в Україні, згідно з номенклатурою та обсягами, передбаченими проектом наукового парку (ст. 19).

Звернення наукових парків про державне замовлення на поставку продукції, виконання робіт і надання послуг для забезпечення пріоритетних державних потреб розглядається у пріоритетному порядку. Виконання науковим парком державного замовлення здійснюється на договірній (контрактній) основі у порядку, визначеному законом. Законодавець визначив порядок оренди науковим парком приміщень

вищого навчального закладу, що є його засновником. Вищий навчальний заклад та/або наукова установа мають право бути орендодавцем приміщень та обладнання для партнерів наукового парку на строк реалізації проектів наукового парку, згідно з Законом. За проектами наукового парку, реалізація яких передбачає використання приміщень та обладнання вищого навчального закладу та/або наукової установи, за поданням виконавчого органу управління наукового парку між вищим навчальним закладом та/або науковою установою і партнером наукового парку укладається договір оренди на строк, передбачений умовами реалізації проекту наукового парку. У договорах оренди може визначатися особливий порядок сплати комунальних послуг та орендної плати. Розміри та умови їх оплати встановлюються вищим навчальним закладом та/або науковою установою за погодженням з центральним органом виконавчої влади, у сфері управління якого перебуває цей вищий навчальний заклад та/або наукова установа. При цьому контроль за виконанням проектів наукового парку та реалізацією інноваційних продуктів та/або продукції здійснюється органом управління наукового парку. У 2011 році до Закону України «Про наукові парки» було внесено зміни, які покращили становище наукових парків та їх взаємодію з університетами¹⁰³. Так, наприклад, Закон дозволив університету надавати оренду приміщень науковому парку, а кошти спрямовувати на реалізацію проектів наукового парку (ст. 15). Прикладом може служити створення наукового парку в не дуже «науковому» м. Тернополі. Базовими для корпорації «Науковий парк «Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля» стали Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя та низка приватних підприємств. Цей науковий парк за мету ставить комерціалізацію наукових розробок, активізацію інноваційної та інвестиційної діяльності в регіоні. Деякі сподівання є і на державну підтримку, і на бізнес та виробництво,

¹⁰³ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності наукових парків» // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 4. – Ст. 19.

а це реально скоротить шлях від ідеї та її наукового обґрунтування до впровадження, якщо діяльність наукового парку втілити в життя. Внесенням змін до Закону «Про вищу освіту», на жаль, не були запроваджені податкові та митні пільги для бізнесу в частині його співпраці з університетською наукою, з метою розвитку університетської науки та інноваційної діяльності.

РОЗДІЛ 3

Економіко-правове сприяння розвитку інновацій в окремих сферах

3.1. Удосконалення правових умов розробки та комерціалізації інноваційних проектів

(О.С. Ліпська)

Розглядаючи окремі проблемні питання розробки та комерціалізації інноваційних проектів, необхідно зазначити, що сьогодні в Україні реальні механізми реалізації інноваційних проектів відсутні. Підставами декларативності є непослідовні дії Верховної Ради України. Яскравим прикладом є Закон України «Про інноваційну діяльність». Після вилучення з нього статей 21 та 22 він практично втратив свій сенс і по суті перетворився на декларативний документ, в якому визначається термінологія, припципи, повноваження органів, види фінансової підтримки інноваційної діяльності, але не передбачено механізмів реалізації інноваційних проектів.

У контексті даного питання, дієвими умовами реалізації (розробки та комерціалізації) інноваційних проектів стає налагодження ефективних взаємозв'язки між елементами національної інноваційної системи, що мають реально відбуватися в межах реалізації інноваційного проекту. При цьому взаємодія елементів механізму (підвищення результативності та конкурентоспроможності) можлива лише за наявності дієвих правових умов.

Державно-приватне партнерство: проблеми та перспективи. Відсутність дієвих державно-приватних інноваційних відносини заважає підприємницькій ініціативі та характеризується відсутністю інноваційних процесів «знизу» до «верху». Між тим, в західній теорії інновацій останні отожднюються із підприємництвом. У цьому ракурсі українське законодавство не відповідає міжнародним стандартам.

Тема державно-приватного партнерства в господарсько-правовому механізмі реалізації інноваційних проектів є досить актуальною, адже інновації як основа інноваційного проекту є результатом досліджень та розробок, основна частка яких сконцентрована в державному секторі (академічна і вузівська наука). При цьому даний сектор не пристосований для здійснення інноваційної діяльності, адже, по-перше, є некомерційною сферою господарювання, по-друге, не має необхідних фінансових та інфраструктурних ресурсів, по-третє, не має стимулів та механізмів упровадження та подальшої реалізації інновацій. Існуючий стан речей потребує від держави, з одного боку, збереження та реалізації свого наукового та інноваційного потенціалу, а з іншого – забезпечення мотивації та активізації інноваційних відносин у приватній сфері. Реалізація цих завдань може бути реалізована шляхом використання дієвих форм державно-приватного партнерства (ДПП).

Державно-приватне партнерство у світовій практиці трактується у двох аспектах: по-перше, як система відносин держави і бізнесу, що широко використовується як інструмент економічного і соціального розвитку на міжнародних, національних, регіональних, місцевих рівнях; по-друге, як конкретні проекти, реалізовані спільно державними органами і приватними компаніями на базі об'єктів державної та муніципальної власності¹⁰⁴.

Аналізуючи нормативний (державний) підхід, уваги заслуговують наступні визначення ДПП:

У Великій Британії ДПП розглядається як «ключовий елемент стратегії уряду по забезпеченню сучасного, високоякісного комунального обслуговування й підвищенню конкурентоспроможності країни». Виступає в широкому діапазоні бізнес-структур: концесій, спільних підприємств і т. ін.

Наприклад, Світовий банк визначає ДПП як «угоди публічної й приватної сторін із приводу виробництва інфра-

¹⁰⁴ Варнавский В.Г. Государственно-частное партнерство в России: проблемы становления. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru>

структурних послуг, що укладаються з метою залучення додаткових інвестицій і підвищення ефективності бюджетного фінансування»¹⁰⁵.

Крім того, ДПП як договірна форма взаємодії державного та приватного партнера зустрічається у Звіті Конгресу про державно-приватне партнерство (США, 2004). Так, ДПП визначається як «закріплена в договірній формі угода між державою та приватною компанією, що дозволяє останній у погодженій формі брати участь у державній власності, виконуючи функції, що традиційно лежать у сфері відповідальності держави»¹⁰⁶.

Таку ж позицію підтримує Міжнародна консалтингова компанія «Deloitte»¹⁰⁷. Тобто ДПП розуміється як «контрактна угода між урядовим агентством і приватною компанією, що дозволяє останньої збільшити її участь у наданні суспільних послуг».

Проте форми державно-приватного партнерства в науково-технічній і інноваційній сферах постійно розширюються та не можуть обмежуватися лише договірними формами. Особливого поширення набуває партнерство у вигляді певних програм та підпрограм, спрямованих на вирішення окремих проблем, відповідно до визначених національних пріоритетів¹⁰⁸. Актуальним для імплементації в українське законодавство є те, що реалізація програм в рамках державно-приватного партнерства передбачає не тільки фінансове забезпечення проекту, а й створення та забезпечення функціонування відповідної інфраструктури.

¹⁰⁵ Delmon J. Private Sector Investment in Infrastructure: Project Finance, PPP Projects and Risk. The World Bank and Kluwer Law International. 2009. P. 7.

¹⁰⁶ Green Paper on Public-Private Partnerships and Community Law on Public Contracts and Concessions. Brussels. 30.04.2004. P. 3.

¹⁰⁷ Delmon J. Private Sector Investment in Infrastructure: Project Finance, PPP Projects and Risk. The World Bank and Kluwer Law International. 2009. P. 7.

¹⁰⁸ Папп Н.В. Інструменти державно приватного партнерства [Електронний ресурс] / Н.В. Папп // Сталій розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал – 2010. – С. 109.

Наприклад, в Австралії запроваджено широку низку механізмів, покликаних стимулювати та полегшити державно-приватне партнерство в інноваційній сфері. Потужне співробітництво держави та приватного сектору в межах ДПП здійснюється, перш за все, через мережу центрів спільних досліджень (Cooperative Research Centres, CRC), що діє близько 20 років та нараховує більше ніж 90 центрів. Діяльність центрів спрямована на запровадження результатів досліджень у соціально-економічний розвиток шляхом трансферу знань та сприяння комерціалізації інновацій¹⁰⁹.

Крім того, програми державно-приватного партнерства Австралії включають діяльність Інноваційно-інвестиційного Фонду, Передпосівну програму (Pre-Seed Program), Корпорацію досліджень та розробок в сільському господарстві (Rural R&D Corporation), Програму грантів та стипендій від промисловості «Australian Research Council Linkage Grants and Industry Fellowships»¹¹⁰. Частка фінансування ДПП програм складає близько 10% загальних видатків на здійснення науково-технічних розробок. Схеми ДПП у сфері наукових досліджень та інноваційних розробок, які різняться за цілями, механізмами та масштабами, дозволили Австралії створити за останні 10 років одну з найпотужніших національних інноваційних систем.

В Австрії відповідають «вузькому» трактуванню ДПП три програми: Kplus, Kins/Knet, та Christian Doppler Laboratoires (CDC), засновані на спільній діяльності публічного та приватного секторів задля встановлених цілей, на визначеній інституціональній основі. Частка ДПП програм складає 2,8% загального бюджету на здійснення науково-технічних розробок. Водночас експерти ОЕСР указують на те, що роль

¹⁰⁹ Public – Private Partnerships for research and innovation: An evaluation of Australian Experience [Електронний ресурс] / Р.: OECD. 2004 // Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/49/16/25718007.pdf>

¹¹⁰ Public – Private Partnerships for research and innovation: An evaluation of Austrian Experience. [Електронний ресурс] / Р.: OECD. 2004 // Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/49/17/25717078.pdf>

інноваційних проектів ДПП у НІС Австрії є значно вищою за частку видатків на такі проекти¹¹¹.

Програма центрів компетенцій Kplus, метою якої є подолання розриву між фундаментальними дослідженнями, проведеними університетами, і промисловістю, діє з 1998 р. і розглядається як центральний елемент інноваційної політики. У межах програми відбувається підтримка дослідницьких центрів, відібраних на конкурсній основі, які набувають статусу «центрів компетенцій» на термін до 7 років.

Програма Kins/Knet з бюджетом спрямована на утворення конкурентоспроможних у міжнародному масштабі технологічних кластерів шляхом підтримки «центрів компетенцій», стимулювання поєднання зусиль приватних компаній, університетської науки, дослідницьких організацій на довгостроковій основі.

Державно-приватне партнерство в межах програми Christian Doppler Laboratoires обумовлює проведення досліджень в інтересах приватних компаній – учасників партнерства¹¹².

У Нідерландах діє низка програм, віднесених урядом до царини державно-приватного партнерства. Протягом останніх років інноваційна система Нідерландів зазнає певних проблем, зокрема, у частині недостатньо ефективної взаємодії науки та промисловості, що створює загрозу конкурентоспроможності¹¹³. За таких умов проекти ДПП покликані відігравати ключову роль в інноваційній політиці країни.

У найбільшій мірі за концепцією та організаційною формою відповідають ознакам ДПП «Провідні технологіч-

¹¹¹ Public – Private Partnerships for research and innovation: An evaluation of Dutch Experience. [Електронний ресурс] / Р.: OECD. 2004 // Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/49/18/25717044.pdf>

¹¹² European Economic Recovery Plan [Електронний ресурс] / European Comission // Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication13504_en.pdf

¹¹³ Joint Technology Initiatives. Public – Private Partnerships in EU Research [Електронний ресурс] / European Comission. European Communities. 2008. // Режим доступу: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/docs/jtis-brochure_en.pdf

ні інститути» (Leading Technology Institutes, LTI), створені в 1996 р. з метою фокусування досліджень на інтересах бізнесу і ключових цілях економіки та суспільства. ОЕСР рекомендує іншим країнам вивчити досвід Нідерландів у сфері інноваційного державно-приватного партнерства, а саме – діяльності LTI щодо організації спільних досліджень державного і приватного сектору фундаментального та стратегічного характеру.

Прийняття Лісабонської Стратегії ЄС, яка знайшла продовження в Стратегії ЄС – 2020, та висування на перший план інноваційного імперативу інтеграційного розвитку надало потужного імпульсу державно-приватному партнерству в інноваційній сфері Європейського Союзу, зокрема, через розгортання дослідницьких проектів ДПП з частковим фінансуванням із бюджету Рамкових програм ЄС.

Відповідно до типології державно-приватних партнерств, в інноваційній сфері, розроблених ОЕСР, виділяють наступні форми ДПП:

1. Прикладні дослідження: 1) Проекти національних мереж у сфері технологічних інновацій (Франція); 2) Центри спільних досліджень «Ділові розробки» (Австралія); 3) Центри компетенцій (Австрія).

2. Доконкурсні дослідження: 1) Центри спільних досліджень «Національні переваги» (Австралія); 2) Центри спільних досліджень «Промислове співробітництво» (Австралія); 3) Провідні технологічні інститути (Нідерланди)¹¹⁴.

Існують й інші форми ДПП в інноваційній сфері: міжвідомчі інноваційні програми, венчурне інвестування, офшорне програмування, лізинг, аутсорсинг тощо.

Зарубіжний досвід державно-приватного партнерства в інноваційній сфері вказує на те, що в моделі взаємодії держави й бізнесу в інноваційному процесі в розвинених країнах роль приватного сектора полягає в розробці технологій на основі власних досліджень та в ринковому освоєнні інно-

¹¹⁴ Joint Technology Initiatives. Public – Private Partnerships in EU Research [Електронний ресурс] / European Commission. European Communities. 2008. // Режим доступу: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/docs/jtis-brochure_en.pdf

вацій, а роль держави – у сприянні виробництву фундаментального знання й комплексу технологій стратегічного характеру, а також у створенні інфраструктури і сприятливих інституціональних умов для інноваційної діяльності приватних компаній.

При цьому у чинному законодавстві України фактично відсутні дієві механізми держави та приватного партнера в інноваційній сфері.

Закон України «Про державно-приватне партнерство» не включає до пріоритетних сфер застосування ДПП освіту, науково-дослідницьку діяльність та інноваційну сферу, хоча й не забороняє такого використання: «державно-приватне партнерство може застосовуватися в інших сферах діяльності, крім видів господарської діяльності, які відповідно до закону дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам та організаціям». У той час як у проекті Закону України «Про загальні засади розвитку державно-приватного партнерства в Україні» був направлений на повторне перше читання ще 25 грудня 2008 року, наукова діяльність та інноваційна сфера були названі серед основних галузей, де передбачено розгортання проектів ДПП. Причиною не прийняття Закону в даній редакції можна вважати неготовність та небажання держави запровадити традиційно прийняті в світі механізми державно-приватного партнерства в науковій та інноваційній сферах.

Окремі заходи ДПП передбачені законами України «Про державне регулювання трансферу технологій», «Про наукові парки», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків». Недоліком є обмеження форм ДПП, тобто аналіз законодавства показує, що в Україні привалює договірна форма ДПП (заснована, в основному, на традиційній моделі замовлення науково-технічної продукції та спільній діяльності без об'єднання вкладів).

Водночас, як показує практика, запорукою успіху проектів ДПП в науково-дослідній та інноваційній сферах є підтримка таких проектів з боку держави і як повноцінного партнера, і як гаранта у формуванні національної інноваційної системи.

Дещо позитивним зрушення у даному плані стала Програма економічних реформ на 2010 – 2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», в якій ішлося, зокрема, про необхідність спрямування вітчизняного науково-технічного потенціалу на забезпечення потреб інноваційного розвитку економіки України й організацію виробництва високотехнологічної продукції шляхом запровадження державно-приватного партнерства в науково-технічній та інноваційній сферах, розробки та впровадження інструментів державної підтримки інноваційної діяльності. Так, протягом першого етапу реформи, тобто до кінця 2010 р. було передбачено визначення принципів державно-приватного партнерства у науково-технічній та інноваційній сферах¹¹⁵, проте про виконання поставленого завдання сьогодні мова не йде. Із прийняттям Закону України «Про державно-приватне партнерство» в сучасній редакції, досягнення поставлених у Програмі економічних реформ цілей вимагає розробки та прийняття законопроекту про внесення змін до названого Закону щодо державно-приватного партнерства у науковій та інноваційній сферах.

Таким чином, узагальнення та систематизація зарубіжного досвіду в сфері взаємодії державного та приватного секторів в інноваційній сфері наглядно показує, що ДПП є дієвим механізмом реалізації інноваційних проектів. Однією з дієвих форм такої взаємодії є спільна реалізація програм та підпрограм, спрямованих на вирішення окремих проблем, відповідно до визначених національних пріоритетів. Корисним для імплементації в українське законодавство є закріплення реалізації програм в рамках державно-приватного партнерства, що не обмежується лише договірними формами ДПП та фінансовим забезпеченням проекту з боку держави. Для ефективної реалізації ДПП необхідне запровадження інституційних форм взаємодії та забезпечення функціонування відповідної інфраструктури.

¹¹⁵ Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/>

За сучасних умов в Україні першочергове значення має приведення чинного законодавства стосовно державно-приватного партнерства у відповідність з потребами розбудови НІС, вироблення дієвих рекомендацій з розвитку ДПП у науковій та інноваційній сферах, з подальшою розробкою організаційного механізму ДПП із максимальним урахуванням міжнародного досвіду.

У реаліях економічної ситуації в Україні, найдієвішим та можливим для адаптації до українського суспільства є зарубіжний досвід формування ефективної моделі ДПП, що розробляється на рівні країн ЄС та країн-учасниць ОЕСР, відповідно до якої державно-приватне партнерство є не тільки догвірною формою взаємодії держави і приватного партнера, і навіть не тільки організаційно-інституціональною основою цієї взаємодії, скільки ефективною моделлю гармонізації публічних і приватних інтересів в інноваційній стратегії, визнаною світовою практикою. Зокрема, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначає ДПП як будь-які офіційні відносини або домовленості на фіксований / необмежений період часу між державними і приватними учасниками, в яких обидві сторони взаємодіють у процесі ухвалення рішення і співінвестують обмежені ресурси, такі, як гроші, персонал, устаткування й інформацію для досягнення конкретних цілей у визначеній сфері науки, технологій та інновацій¹¹⁶. Такий підхід дозволяє досить комплексно окреслити суть ДПП, оскільки не містить обмежень щодо форм взаємодії приватних та державних партнерів, що дає змогу використовувати як догвірні, так і інституційні форми взаємодії.

Таким чином, умовою проведення системних перетворень в інноваційній сфері шляхом запровадження дієвих форм ДПП є активне залучення до інноваційних процесів, що протікають у межах реалізації інноваційних проєктів, приватного сектору (промислових підприємств, бізнесу, недерж-

¹¹⁶ OECD Science, Technology and Industry Outlook, 2004. – Paris, 2004. – 234 с.

жавних фінансових установ). Для активізації та мотивації приватних партнерів необхідно:

По-перше, передбачити ефективні організаційно-правові форми суб'єктів ДПП (закріпити інституційні форми взаємодії приватного та державного партнерів), а саме: 1) створення корпоративних комерційних підприємств, в яких державні наукові установи брали б участь майновими правами на технології поряд з фінансовою участю приватних інвесторів та промислових підприємств, що заінтересовані в упровадженні технологій; 2) закріплення можливостей створення господарських об'єднань: корпорацій, консорціумів, технологічних альянсів за участю державних установ.

По-друге, вирішити питання передачі майнових прав на технології, що створені за державні кошти, тобто: а) закріпити механізми недержавного або часткового державного фінансування створення і впровадження таких технологій, б) створити інфраструктурну допомогу трансферу технологій з державного сектору.

Інформаційне забезпечення інноваційного розвитку економіки при реалізації інноваційних проектів. Державна науково-технічна політика є невід'ємною частиною загальної політики держави. Цілями науково-технічної політики провідних країн світу є збільшення внеску науки і техніки в розвиток економіки країни, забезпечення прогресивних перетворень у сфері матеріального виробництва, зміцнення безпеки та обороноздатності країни, покращення екологічного стану¹¹⁷.

Україна не є винятком. Держава повинна брати на себе функцію забезпечення розвитку одного з найважливіших ресурсів економіки – інформаційного ресурсу як основи поширення науково-технічних знань та ідей, особливо в умовах інноваційного розвитку економіки в інформаційному суспільстві.

Правові, методичні, організаційні, фінансово-економічні засади інформаційного забезпечення інноваційного розви-

¹¹⁷ European Economic Recovery Plan [Електронний ресурс] / European Comission // Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication13504_en.pdf

тку економіки передбачені у низці законодавчих актів, що регулюють наукову, інноваційну та інформаційну діяльність в Україні.

Перш за все це – Закони України «Про науково-технічну інформацію», «Про інформацію» та «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність».

Інформаційна діяльність визначається як сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави (ст.12 Закону України «Про інформацію»), із цим співпадає і визначення науково-інформаційної діяльності (НІД) за Законом «Про науково-технічну інформацію». Особливістю науково-інформаційної діяльності є те, що її об'єктом є наукові та науково-технічні знання, тобто науково-технічна інформація, а завданням – доведення цих знань до практичного використання. Тому, на наш погляд, НІД є одним із видів науково-технічної діяльності тому, що має всі визначені Законом «Про наукову і науково-технічну діяльність» ознаки останньої – вона інтелектуальна, творча, спрямована на одержання нових знань у всіх галузях науки, техніки і технологій. Тобто, можна сказати, що науково-інформаційна діяльність – це науково-технічна діяльність у сфері науково-технічної інформації.

Законом «Про науково-технічну інформацію» визначено: 1) державну політику в сфері науково-технічної інформації; 2) об'єкти і суб'єкти відносин у сфері науково-технічної інформації; 3) правовий режим, право власності на науково-технічну інформацію і відносини між її власниками, споживачами та посередниками; 4) поняття національної системи науково-технічної інформації, її основні завдання та деякі аспекти діяльності; 5) поняття науково-технічної інформації як об'єкту товарних відносин; 6) міжнародне співробітництво у сфері науково-технічної інформації.

Науково-технічна інформація є продуктом інтелектуальної творчості, становить об'єкт права інтелектуальної власності, і це право власності регулюється відповідними договорами про створення і умови переходу права власності на інформацію між організаціями, громадянами чи юридичними особами, що створили дану інформацію своїми силами

і за свій рахунок. Право власності на науково-технічну інформацію, створену на кошти державного бюджету, визначається державою, на науково-технічну інформацію, створену фізичними або юридичними особами за власні кошти – визначається договорами між ними.

Проте на час прийняття означеного Закону ринкові умови існування економіки України майже не були визначені вітчизняним законодавством, тому й три статті, що розкривають цей розділ, стосуються лише загальних рис ринку, його теоретичних основ і носять у деякий мірі декларативний характер. Але важливим є те, що ст. 13 Закону визначає: «Інформаційна продукція та послуги органів науково-технічної інформації, а також підприємств, установ, організацій, окремих громадян, які здійснюють науково-інформаційну діяльність, можуть бути об'єктами товарних відносин, що регулюються чинним законодавством. Ціни на інформаційну продукцію та послуги встановлюються договорами...». Також важливою для формування корпоративної мережі НТІ є ст. 14 Закону, якою визначено, що органи НТІ, які здійснюють науково-інформаційну діяльність і вільно реалізують свою інформаційну продукцію, є товаровиробниками, а товаровиробник, відповідно до чинного законодавства, має право вчиняти будь-які дії стосовно реалізації своєї продукції.

Міжнародне співробітництво в сфері науково-інформаційної діяльності визначено в законодавчих документах формулюванням основних положень такого змісту:

У Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність»: забезпечення взаємного обміну науковою та науково-технічною інформацією, використання об'єднаних міжнародних інформаційних фондів, банків даних; проведення міжнародних конференцій, конгресів, симпозіумів; державна реєстрація міжнародних науково-технічних програм і проектів, що виконуються в рамках міжнародного науково-технічного співробітництва.

У Законі України «Про інформацію»: забезпечення громадян, державних органів, підприємств, установ і організацій документованою або публічно оголошеною інформацією про зовнішньополітичну діяльність України, про події

та явища в інших країнах; право на вільний і безперешкодний доступ до інформації через зарубіжні джерела.

У Законі України «Про науково-технічну інформацію»: забезпечення суверенітету України у сфері науково-технічної інформації; забезпечення міждержавного обміну НТІ відповідно до угод, підписаних Україною; визначення національного інформаційного центру для координації міждержавного обміну науково-технічною інформацією.

У Законі України «Про інноваційну діяльність»: здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, інноваційної діяльності.

Міжнародна діяльність у сфері НІД конкретизована низкою постанов Уряду.

Проте зараз можна констатувати декларативність вищезазначених нормативних положень, оскільки реалізація цих документів потребує комплексного підходу до організації інформаційного забезпечення. Так, сьогодні відсутні єдині принципи збору, оброблення, пошуку і видачі науково-технічної інформації, досі не сформована інформаційна інфраструктура.

Позитивним кроком до формування інформаційної інфраструктури є Закон України «Про інформаційні агентства», що закріплює правові основи діяльності в Україні інформаційних агентств та їх міжнародного співробітництва. Так, інформаційні агентства визначені як юридичні особи, суб'єкти інформаційної діяльності, дії яких спрямовані на надання інформаційних послуг. Визначено сферу діяльності інформаційних агентств: збір, обробка, створення, зберігання, підготовка інформації до розповсюдження, випуск та розповсюдження інформаційної продукції; визначені суб'єкти діяльності інформаційних агентств, їх статус, статут і основні види діяльності. Визначено порядок створення, державної реєстрації та припинення діяльності інформаційних агентств, відповідальність за порушення законодавства про інформаційні агентства та про їх міжнародну діяльність.

У контексті реалізації інноваційних проектів необхідно зазначити, що Закон України «Про інноваційну діяльність» визначає інформаційне забезпечення суб'єктів інно-

ваційної діяльності одним із принципів державної політики в цій сфері. При цьому завданням інформаційних організацій є: 1) сприяння збереженню, розвитку і використанню вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу; 2) забезпечення взаємодії науки, освіти і виробництва; 3) проведення заходів з інформаційної підтримки міжнародного обміну інформацією, інноваційної діяльності тощо.

Таким чином, розвиток інформаційно-аналітичної діяльності, беззаперечно, залежить і від загального стану інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційної культури в країні.

На розбудову процесу створення в Україні інформаційного суспільства спрямований прийнятий Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», в якому визначено необхідність сприяння кожній людині на засадах широкого використання сучасних можливостей створювати інформацію і знання, користуватися та обмінюватися ними, виробляти товари та надавати послуги.

При цьому дані положення досі не реалізовані та залишаються ще одним декларативним документом.

Отже, аналіз законодавчої бази стосовно НІД свідчить, що ця діяльність має законодавче підтвердження свого статусу як окремої діяльності. При цьому для активізації даної діяльності необхідно її законодавчо визначити та закріпити як окремий вид господарської діяльності, що дозволить запровадити сучасні форми ділової взаємодії інформаційних організацій різного підпорядкування і форм власності.

Організаційно-функціональна структура інформаційного забезпечення в сучасних умовах. Сучасні інформаційні комунікації розвиваються в основному як системи, які дають змогу обробляти великі масиви інформації і забезпечувати доступ широкого загалу користувачів до інформації. У різних країнах ці процеси організовано за різними системами. Аналіз літературних джерел дає можливість виявити деякі спільні ознаки побудови інформаційних систем¹¹⁸.

¹¹⁸ Дмитришин В. Проблеми удосконалення законодавства України про охорону прав на комп'ютерні програми / В. Дмитришин // Акту-

Досвід роботи великих інформаційних центрів світу, таких, як BLDDC (Boston Spa), STN, OCLC показує, що основою їх діяльності є створення Зведених каталогів. Майже всі електронні каталоги утворюються за стандартними протоколами. Зведений каталог містить дві основні одиниці інформації: бібліографічний опис документу та адресу його утримувача¹¹⁹.

Наступним кроком після створення зведених каталогів є створення корпоративних інформаційних систем, які складаються з двох частин: системи класифікації інформаційних ресурсів і корпоративних мереж¹²⁰.

Основними цілями функціонування корпоративних інформаційних систем є: 1) зменшення витрат на аналітично-синтетичну обробку першоджерел інформації; 2) забезпечення інформаційної і лінгвістичної сумісності електронних каталогів і баз даних; 3) створення інформаційного простору, адекватного вимогам інформаційного суспільства; 4) забезпечення повноти одержання інформації користувачами.

Прикладом такого підходу є корпорація OCLC (Online Computer Library Center) у США. До корпорації входять понад 20 000 бібліотек США та 60 країн-користувачів. Принцип роботи полягає в тому, що Центр корпорації і 3000 провідних бібліотек здійснюють каталогізацію літератури в єдиному форматі з використанням єдиних правил опису документів і словникових засобів. Система забезпечує груповий та індивідуальний он-лайнний доступ до об'єднаних ресурсів.

Кожна країна, що бере участь у СІСЛЄ, представлена національним інформаційним центром або центром постачан-

альные проблемы охраны интеллектуальной собственности : 8-ая междунар. науч.-практ. конф., 6-11 сент. 2004 г., Алушта : материалы выступлений. – К. : ТОВ „НВП Поліграфсервіс”, 2004.- С. 203-209.

¹¹⁹ Weresa M.A. National pattern of industry-science relations in the EU countries. Lessons for Central Europe [Електронний ресурс]/ Weresa M.A. – Режим доступу: www.vsem.cz/data/docs/gf_AbstraktyKonferencie.pdf.

¹²⁰ Narin F.The increasing linkage between U.S. technology and public science / Narin F., Hamilton K., Olivastro D. // Research Policy. – №26. – 1997. – P.317-330.

ня документації, активно залучається до колекціонування та просування «сірої літератури», створеної у межах їх кордонів. Бельгія, Франція, Німеччина, Італія, Люксембург, Нідерланди, Велика Британія беруть участь у СІСЛЄ з початку діяльності. Іспанія, приєдналась у 1992 році. Чеська Республіка, Угорщина, Латвія – у 1995 році.

Досвід провідних країн світу показує, що інформація є одним з найзначущих ресурсів людського співтовариства, і розглядається як стратегічний ресурс. Збереження, розвиток і раціональне використання цього стратегічного ресурсу для інноваційного розвитку є одним з першочергових завдань¹²¹.

У той же час гігантські обсяги вже накопиченої інформації, відсутність уніфікованого доступу до неї викликають труднощі її ефективного використання. Подолання цих труднощів сприяють інформаційні системи або системи інформаційного забезпечення.

В Японії під керівництвом міністерства освіти, науки і технологій сформовано багаторівневу і розгалужену Національну систему науково-технічної інформації з входом до Інтернет. Основним завданням системи є збір, обробка, збереження і передача інформації. Національна система НТІ Японії об'єднує інформаційні НДІ, організації, інститути, органи державного управління, підприємства тощо завдяки інформаційним мережам зв'язку, які виконують функції централізованого регулювання діяльності, інформаційного обміну, науково-дослідної роботи, підготовки і підвищення кваліфікації кадрів інформаційної сфери¹²². Важливим є факт ділового зв'язку завдяки правилам і форматам інформаційного

¹²¹ Patel P. University - Industry linkages in the UK: what are the factors determining the variety of interactions with industry? [Електронний ресурс] / Patel P, D'Este P. // Proceedings of the 5th Triple Helix Conference «The capitalization of knowledge: cognitive, economic, social and cultural aspects», Turin, 18-21 of May 2005. – Режим доступу: www.triplehelix5.com/pdf/PA104_THC5.pdf.

¹²² Романова В. Моделі образования в современном мире [Електронний ресурс] / Романова В. // Діалог.UA. – 17 серпня 2004. — Режим доступу: http://dialogs.org.ua/crossroad_full.php?m_id=1498

обміну, але без організаційної і функціональної підпорядкованості всіх ланцюгів системи.

Національні системи НТІ Японії, США, Китаю – це потужні і розвинуті мережі, які мають багаторічний досвід функціонування. Але є досвід Норвегії, яка пройшла шлях побудови розвинутої інформаційної мережі за досить короткий термін.

У Норвегії функціонує он-лайнова система наукових комунікацій (UNINETT) і он-лайнова бібліотечна система BIBSYS, функціями якої є вхід до міжнародних баз даних і ведення он-лайнового єдиного каталогу академічних і науково-дослідних бібліотечних фондів. UNINETT заснована у 1987 році, а вже в 1992 році вона була першою мережею в Європі, що приєднала всі університети і коледжі країни до Інтернету. Це цілком відповідає урядовій політиці в цій сфері.

Уряд Норвегії з 1969 року має своє Національне Управління з розробки і координації ресурсів і науково-дослідної документації у навчальних і спеціалізованих бібліотеках. Завданням Управління є забезпечення приєднання Норвегії до провідних країн світу, що мають відкритий доступ до національних і міжнародних науково-технічних баз даних та інших ресурсів знань.

Для визначення корпоративних засад інформаційного забезпечення доцільно розглянути деякі аспекти функціонування систем.

У загальнонауковому розумінні система являє собою множину елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках між собою¹²³. Для систем у загальному випадку характерні: 1) організованість, що відображена у зв'язках і відносинах між її елементами; 2) особливі, інтегративні зв'язки елементів, що призводять до відмінності властивостей єдиного цілого від суми властивостей цих елементів; 3) нерозривна єдність із зовнішнім середовищем, у взаємовідносинах з яким

¹²³ Дишкант М. В. До питання управління інтелектуальною власністю / М. В. Дишкант // Актуальные проблемы охраны интеллектуальной собственности: 9-ая междунар. науч.-практ. конф., 5-9 сент. 2005 г., Алушта : материалы выступлений. - К. : ТОВ „НВП Поліграфсервіс“, 2005. - С. 115-118.

виявляється цілісність системи; 4) ієрархічність побудови, яка виражена в тому, що будь-яка система може розглядатися як елемент системи вищого порядку, а її елементи – як системи нижчого порядку.

Розглядаючи процес інформаційного забезпечення як діяльність системи, можна зазначити, що він є економічною системою. Економічна система становить взаємодію в процесі виробництва продукції і послуг, обміну, споживання тощо. Господарська діяльність в економічній системі повинна бути організованою та відповідним чином скоординованою.

Характерною рисою господарської системи є наявність визначеної обставини виробництва структури. Взаємодія між елементами такої структури характеризується техніко-економічними та організаційно-економічними відносинами, які вимагають відповідного господарського механізму їхньої підтримки. Тобто однією з умов функціонування системи є забезпечення передачі інформації для взаємодії окремих елементів.

Одна з актуальних проблем існування систем полягає в забезпеченні оптимальності їх функціонування в мінливих умовах зовнішнього середовища. Ця проблема вирішується такою організацією управління, яка забезпечує необхідне вдосконалення об'єкта управління, своєчасну та ефективну перебудову його структури при збереженні якісного функціонування і динамічної рівноваги його з зовнішнім середовищем.

Необхідною умовою управління системами є наявність інформаційних зв'язків між усіма елементами системи.

Нові інформаційні технології змінюють і методологію інформаційної діяльності. Досвід зарубіжних країн показує необхідність пошуку шляхів інформаційного забезпечення на сучасних принципах взаємодії її складових.

Як засвідчує зарубіжний досвід, корпоративні інформаційні системи формуються на основі корпоративних інформаційних ресурсів і корпоративних мереж.

Останнім часом у всьому світі значну роль в організації інформаційного забезпечення починають відігравати елек-

тронні інформаційні ресурси¹²⁴. Світова практика визначає корпоративність як наявність специфічних відносин серед кола суб'єктів, об'єднаних єдиною місією. Такою місією є ефективне інформаційне забезпечення на основі достовірних і певним чином класифікованих інформаційних ресурсів.

При цьому, впровадження корпоративних засад у функціонування самостійно господарюючих суб'єктів дозволяє підвищити ефективність їх діяльності за рахунок створення розподілених інформаційних ресурсів, уніфікованих інформаційних продуктів, стандартизації технологічних процесів тощо¹²⁵.

Зарубіжний досвід розвитку інформаційного забезпечення свідчить про необхідність розвитку інформаційних комунікацій, а їх розвиток як корпоративної системи дає змогу не тільки збирати, обробляти та забезпечувати доступ до неї користувачів, але й якісно налагодити взаємодію між суб'єктами національних інноваційних систем (тобто налагодити зв'язок між наукою, освітою, суб'єктами господарювання).

Підсумовуючи викладене, можна відзначити, що в сучасних умовах науково-технічна та економічна інформація розглядаються як сировина для інновацій, а інформаційне забезпечення на цій базі є інформаційною підтримкою інноваційних процесів, засобом здійснення патентних та кон'юнктурних досліджень, оцінкою ринкового попиту на науково-технічну та інноваційну продукцію. Економічна сутність інформаційно-аналітичної діяльності полягає в тому, що за допомогою певних технологічних процесів інформація уречевлюється у вигляді інформаційних ресурсів, інформаційної продукції або інформаційної послуги і стає товаром.

Таким чином, умовою підвищення ефективності інформаційного забезпечення в інноваційній сфері (реалізація інноваційних проектів, тобто створення та комерціалізація) є

¹²⁴ Schmoch U. Indicators and the relations between science and technology / Schmoch U. // *Scientometrics*. – Vol.38 – №1. – 1997. – P.103-116.

¹²⁵ Narin F. The increasing linkage between U.S. technology and public science / Narin F., Hamilton K., Olivastro D. // *Research Policy*. – № 26. – 1997. – P.317-330.

створення розгалуженої системи інформаційних структур з наданням їм статусу самостійних суб'єктів господарювання. При цьому, в основу діяльності таких суб'єктів має бути закладений зарубіжний досвід розвитку інформаційного забезпечення як корпоративної системи, що надасть змогу не тільки консолідовувати та доводити інформацію до споживача, але й допоможе налагодити взаємодію між суб'єктами національної інноваційної системи (ліквідує розрив між такими інститутами національної інноваційної системи, як наука – освіта – суб'єкти господарювання).

3.2. Правове забезпечення залучення венчурного капіталу в інноваційні проекти

(Р.В. Тарнавський)

В умовах становлення національної інноваційної системи України питання отримання суб'єктами господарювання достатніх коштів задля втілення та комерціалізації інноваційних розробок набуває ролі одного з визначальних факторів становлення інноваційної системи в Україні. Венчурне інвестування виникло саме як інноваційне інвестування та сьогодні продовжує ефективно виконувати цю роль в країнах Європи та в США. Тому дослідження, що спрямовані на подальший розвиток правового регулювання інституту венчурного інвестування, мають значення також для сприяння гармонізації законодавства України із світовими правовими здобутками у цій сфері.

Щодо історії виникнення галузі, то варто відзначити, що предки сучасного венчурного капіталу з'явилися саме в США в кінці XIX – на початку XX століття. Багаті родини стали шукати способи інвестувати у високотехнологічні підприємства з потенційно високою віддачею. Великі капіталісти міста Нью-Йорк, у тому числі Вандербільти, Уїтні, Моргани і Рокфеллери, отримали свій статок на таких підприємствах, як залізниця, виробництво сталі, нафти і банківська справа. Хоча не всі інвестори були так добре відомі, це були

багаті родини, такі, як ті, що фінансували ранні високотехнологічні підприємства. Ринок ризикового капіталу залишався в значній мірі неорганізованим і фрагментарним протягом кінця XIX і початку XX століття. Перший поштовх організувати інвестиції прийшов від багатих американців. У 1930-х і 1940-х роках члени сімей Рокфеллер, Бессемер і Уїтні найняли професійних менеджерів шукати можливості для інвестицій у перспективні молоді компанії.

Перша сучасна фірма венчурного капіталу була утворена в 1946 році, коли президент Массачусетського технологічного інституту Карл Комптон, голова Массачусетського інвестиційного трасту Меріл Грізволд, президент Федерального резервного банку Бостона Ральф Фландерс і професор Гарвардської школи бізнесу генерал Джордж Ф. Доріо започаткували Компанію Американських Досліджень і Розвитку (ARD). Метою компанії було фінансування комерційного застосування технологій, які були розроблені під час Другої світової війни. ARD створили стандартну парадигму венчурного капіталу з їх вельми успішних інвестицій у компанію Digital Equipment Company (DEC) в 1957 році. ARD інвестовано \$ 70.000 за 77% частку в DEC. У наступні чотирнадцять років інвестиції в DEC збільшилися в ціні до \$ 355 мільйонів.¹²⁶

Ринок венчурного капіталу США досі вважається одним із найперспективніших. Зокрема, згідно з даними NVCA, у 2012 році венчурними інвесторами в США було інвестовано 26 652,4 млн. доларів США в 3143 підприємства¹²⁷. У свою чергу, у 2013 році цей показник становив 30,1 млрд. дол. США, а в 2014 році венчурними інвесторами в США було інвестовано 29,9 млрд. доларів США¹²⁸. Разом з тим, за даними аудиторської і консалтингової компанії PricewaterhouseCoopers,

¹²⁶ Paul A. Gompers The Rise and Fall of Venture Capital [електронний ресурс] // режим доступу: <http://www.thebhc.org/sites/default/files/beh/BEHprint/v023n2/p0001-p0026.pdf>.

¹²⁷ NVCA Yearbook 2013 [електронний ресурс] // режим доступу: http://www.nvca.org/index.php?option=com_content&view=article&id=257&Itemid=103.

¹²⁸ 2015 NVCA Yearbook // NVCA [електронний ресурс] – режим доступу: <http://nvca.org/research/stats-studies>.

розмір венчурних інвестицій в 2014 році склав 48,3 млрд. дол. США¹²⁹.

Крім того, у 2014 році венчурними інвесторами отримано дохід 121,1 млрд. дол. США від здійснених інвестицій у розмірі 13,8 млрд. дол. США¹³⁰.

Що стосується Європи, то за 2013 рік у межах Європи венчурними фондами інвестовано 36,3 млрд. євро, а за 2014 рік – 41,5 млрд. євро.

Отже, сьогодні венчурний капітал не лише виконує номінальні функції стимулювання розвитку інновацій, але і має достатньо ресурсів для фінансування навіть найсміливіших інноваційних розробок (наприклад, SpaceX Ілона Маска).

Тому не дивно, що сьогодні питанню правового врегулювання венчурного інвестування надається велике значення не лише в країнах Західної Європи, але і в країнах пострадянського простору. Не в останню чергу це пов'язано з тим, що роль наукоємних технологій у сучасних економічних реаліях відчутним чином зросла, порівняно навіть з роллю матеріального виробництва. Тому ефективність господарювання кожного конкретного суб'єкта та економіки країни в глобальному масштабі поставлена в залежність від того, наскільки швидко та якісно суб'єкти господарювання здатні розробляти та впроваджувати нові рішення, які спрямовані на вдосконалення виробництва, надання послуг тощо.

Правове регулювання венчурного інвестування в Україні знаходиться на початковому рівні, що перешкоджає можливості ефективно використати інноваційний потенціал уже зареєстрованих в Україні венчурних інвестиційних фондів та забезпечити можливість відчутних фінансових впливів у становлення національної інноваційної системи України.

Згідно зі світовою практикою ринок венчурного капіталу прийнято поділяти на два сектори: неформальний (пред-

¹²⁹ MoneyTree™ Report 2014 full year // PricewaterhouseCoopers and National Venture Capital Association [електронний ресурс] – режим доступу: https://www.pwcmoneytree.com/Reports/FullArchive/National_2014-4.pdf.

¹³⁰ 2015 NVCA Yearbook // NVCA [електронний ресурс] – режим доступу: <http://nvca.org/research/stats-studies>.

ставлений індивідуальними інвесторами) і формальний (представлений венчурними фондами).

Неформальний сектор. Фінансуванням проектів на початкових стадіях їх розробки займаються, як правило, приватні особи («business angels»), які вкладають «посівний капітал» («seed finance»). Розмір інвестицій бізнес-янголів знаходиться в межах від 10 тис. до декількох мільйонів доларів і зазвичай складає 5–20% їхніх коштів.¹³¹

Бізнес-янгולי – це професіонали середнього та старшого віку, високоосвічені, головним чином у сфері ділового адміністрування або інженерних і природничих дисциплін. У переважної більшості з них є досвід роботи в бізнесі. Одні є успішними підприємцями, інші – високооплачуваними фахівцями у сфері бізнесу (бухгалтерами, консультантами, юристами тощо) або ж обіймають вищі посади у великих компаніях.¹³²

Формальний сектор. Формальний сектор складається з інституційних інвесторів, оскільки на пізніших стадіях розвитку інвестованих компаній розміри фінансування значно більші. Зазвичай суми, які вкладає венчурний фонд, становлять від сотень тисяч до декількох мільйонів доларів США на кожне коло фінансування (як правило, таких кіл 2 або 3).

Організаційна структура типового венчурного інституту виглядає таким чином. Він може бути утворений або як самостійна компанія-«фонд», або як обмежене партнерство. У деяких країнах під венчурною компанією- «фондом» розуміють асоціацію партнерів, а не компанію як таку. Директори й управлінський персонал можуть бути найняті як самим фондом, так і окремою компанією, що управляє, або керівником, що надає свої послуги фонду. Традиційні джерела формування інвестиційних фондів у більшості країн світу — ко-

¹³¹ Поняття венчурного капіталу: неформальний та формальний сектори / Українська асоціація інвестиційного бізнесу [електронний ресурс] // режим доступу: www.uaib.com.ua/fles/articles/204/13_4.pdf.

¹³² Ушаков І.І. Неформальний ринок венчурного капіталу [електронний ресурс] // режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/rzp/179.htm.

шти приватних інвесторів, інвестиційні інститути, пенсійні фонди, страхові компанії, різні урядові агентства і міжнародні організації¹³³.

Сьогодні видається, що український законодавець вирішив скористатись поширеною в світі моделлю врегулювання венчурного інвестування та не приймати спеціальний закон, присвячений венчурним інвестиціям. З одного боку, це правильно, оскільки стає можливим уникнути конкуренції закону, яка неодмінно виникла б, зважаючи на наші правові реалії. Проте, можливо, однією з причин використання венчурних фондів не для інвестицій в інноваційні проекти з підвищеним ризиком є якраз «правова ніша», що дозволяє реєструватись як венчурний фонд, отримувати всі переваги такого фонду, проте не виконувати ту суспільно корисну роль, яку виконують венчурні фонди на Заході.

Спробою вирішити проблему із правовим регулюванням венчурного інвестування були проекти Законів України «Про венчурні фонди інноваційного розвитку», «Про венчурні інвестиційні компанії» та «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері». Вони включали правові й організаційні основи створення і здійснення діяльності венчурних інвестиційних компаній, особливості функціонування венчурних інвестиційних компаній інноваційного розвитку, встановлення вимог до складу їх активів, порядку державної реєстрації, підтримки та контролю венчурних інвестиційних компаній. На думку Т.С. Гудіми, «розробку вищевказаних документів не можна визнати вдалим кроком, оскільки Законом України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» вже передбачена практична можливість утворення та діяльності венчурних фондів, то було б доречним урегулювання вже існуючого нормативного акту. Введення спеціального закону, який декларується як допомога в розвитку венчурної діяльності, призведе до зворотного результату — займатися цією діяльністю

¹³³ Джерела венчурного капіталу // УАІБ. [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.uaib.com.ua/files/articles/204/15_4.pdf.

стане складніше, посиляться тенденція останніх років — реєстрація венчурних компаній в іноземних юрисдикціях».¹³⁴

Разом з тим потребує уваги той факт, що станом на липень 2015 року в Україні зареєстровано 1004 венчурних інвестиційних фондів із загальною вартістю чистих активів у 174 403,1 млн. грн.¹³⁵ Інноваційного інвестування такі фонди майже не здійснюють, або ж здійснюють у такій малій частині своїх ресурсів, що їх роль у фінансуванні інноваційної системи не виправдовує тих послаблень щодо структури активів, які дають змогу створювати так багато венчурних інвестиційних фондів. Тому припущення, що посилення правового регулювання діяльності венчурних фондів викличе відтік капіталів до офшорів, не переважає факту, що в разі чіткого встановлення вимог щодо здійснення венчурними інвестиційними фондами інноваційного інвестування та частина венчурного капіталу, що залишиться в Україні, зробить значний внесок у розвиток інноваційної системи України.

Можливі два шляхи подальшого розвитку правового регулювання венчурних інвестицій. Перший – внесення відповідних поправок та доповнень до існуючих законів, що вже регулюють венчурне інвестування. Другий – прийняття окремого Закону, присвяченого венчурному інвестуванню. Проаналізуємо плюси та мінуси кожного з підходів.

Перевагою першого підходу є уникнення конкуренції правових норм. Зважаючи на українські правові реалії, при прийнятті окремого Закону ним навряд чи будуть вичерпно врегульовані всі питання, що стосуються венчурного інвестування. Це, у свою чергу, призведе до можливої конкуренції із нормами Закону «Про ІСІ», Закону «Про інвестиційну діяльність» та ін.. Підтвердженням доцільності першого підходу може слугувати також міжнародний досвід, тому що в більшості країн, де існує ефективний ринок венчурного інвестування (США, Велика Британія, Франція та ін..), не існує

¹³⁴ Гудіма Т.С. Венчурна діяльність як правова категорія // Економіка та Право. – 2012. - №1 (37). – ст. 67-71. – с. 69.

¹³⁵ Квартальні та річні огляди ринку ІСІ / УАІБ [електронний ресурс]// режим доступу: - http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html.

окремого закону для врегулювання венчурного інвестування. Ще однією перевагою є залишення венчурного інвестування в «системі координат» інших видів інвестицій та ІСІ, що зберігає цілісність правового регулювання даної сфери та дозволяє уникнути можливого використання різних термінів на позначення того ж поняття.

З іншого боку, Закон, який остаточно і вичерпно регулюватиме сферу венчурного інвестування, також має свої суттєві переваги в ситуації, що склалась сьогодні щодо венчурного інвестування в Україні. Зокрема, вичерпно і недвозначно врегульовані питання щодо особливостей створення, функціонування та особливостей управління венчурними інвестиційними фондами, а також вимоги порядку здійснення венчурних інвестицій, їх характеру, мінімальної кількості реципієнтів інвестицій, обов'язкової частки статутного капіталу, яка підлягає інвестуванню, та інші питання, що дозволять усім учасникам відносин щодо венчурного інвестування розумно очікувати одне від одного саме визначених законом дій.

Усе ж таки доцільнішим шляхом видається внесення деяких доповнень до вже існуючих Законів, що регулюють венчурне інвестування. Внесення відповідних поправок дозволить вийти з ситуації, в якій зараз знаходиться український сектор венчурного інвестування. Саме через неврегульованість питань щодо того, що є венчурним інвестуванням, та відсутності чітких вимог щодо об'єктів венчурних інвестицій, сьогодні венчурний капітал в Україні не працює належним чином.

До основних актів законодавства, які формують правову основу інвестиційної діяльності в Україні, зокрема, венчурного інвестування, належать Конституція України, ГК України, ЗУ «Про інвестиційну діяльність», ЗУ «Про режим іноземного інвестування», ЗУ «Про інститути спільного інвестування», Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Говорячи про акт, в якому містяться фундаментальні положення, на яких базується все подальше правове регу-

лювання венчурного інвестування, звісно, варто звернутись до Господарського Кодексу України від 16.01.2003 року (далі ГК України). Ст. 6 ГК України містить загальні принципи господарювання, яких повинні дотримуватись усі суб'єкти господарювання (у тому числі венчурні інвестори та підприємства, в які вони інвестують) при здійсненні господарської діяльності. Повний склад відносин, які виникають у сфері венчурного інвестування за участю суб'єктів господарювання, визначає ст. 3 ГК України. Статті 139, 140, 163–166 утворюють системні положення про режим цінних паперів у господарській діяльності, зокрема, інвестиційних сертифікатів, акцій інноваційних підприємств, порядок формування майна венчурних фондів, як суб'єктів господарської діяльності, державне регулювання такої діяльності тощо. Отже, закріплені в ГК України правові конструкції дозволяють розглядати порядок здійснення венчурної діяльності як предмет цілісного господарсько-правового регулювання¹³⁶.

Серед значного масиву нормативно-правових актів існують відповідні акти щодо підтримки впровадження інновацій в економіці. Чимало із задекларованих у відповідних нормативно-правових актах положень потребують значних витрат часу та ресурсів (у тому числі фінансових). Зокрема, у Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері від 10.09.2012 року вказано, що фінансування реалізації Концепції здійснюється в тому числі за рахунок інвестицій національних та зарубіжних інвесторів, а також інших джерел, не заборонених законодавством. Так само в ЗУ «Про інноваційну діяльність» узагалі не згадується венчурне інвестування як можливий засіб фінансування інноваційної діяльності. Лише ст. 18, ч.1 зазначеного Закону вказує на «кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб» як одне з джерел фінансової підтримки інноваційної діяльності. Отже, можна зробити висновок про визнання венчурних інвестицій як одного з видів інвестицій, можливим джерелом фінансування інноваційної діяльності.

¹³⁶ Гудіма Т.С. Венчурна діяльність як правова категорія // Економіка та Право. – 2012. – № 1 (37). – Ст. 67-71. – С. 69.

Разом з тим сьогодні правове регулювання застосування венчурного капіталу для фінансування розвитку інновацій в Україні залишається поверхневим та неефективним.

До 01.01.2014 року нормативно-правовим актом, що містив визначення венчурного фонду та врегульовував базові питання створення та діяльності венчурних інвестиційних фондів, був Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» від 15.03.2001 року.

Незважаючи на те, що Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» функціонував 12 років, урегулювання ним порядку здійснення венчурного інвестування залишалось доволі поверхневим. Зокрема, у Законі не визначалось ані поняття венчурного інвестування, ані венчурної діяльності, ані об'єктів (сфер), куди повинен інвестувати фонд, щоб зберігати статус венчурного. До 2008 року членами такого фонду могли бути лише юридичні особи.

Додатково відносини щодо венчурного інвестування врегульовуються Положеннями та Рішеннями Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, а саме: обов'язок участі компанії управління активами венчурного фонду в управлінні діяльністю емітента, корпоративні права якого перебувають в активах фонду, активами якого ця компанія управляє¹³⁷; витрати, які відшкодовуються за рахунок венчурного фонду, та розмір винагороди, що виплачується КУА¹³⁸; склад та розмір активів, що входять до венчурного

¹³⁷ Рішення, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про особливості здійснення діяльності з управління активами інституційних інвесторів» від 02.11.2006 року [електронний доступ] - <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1252-06>.

¹³⁸ Рішення, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про склад і розмір витрат, що відшкодовуються за рахунок активів інституту спільного інвестування» від 02.07.2002 року [електронний доступ] - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0600-02>

фонду¹³⁹; порядок визначення вартості чистих активів венчурного фонду¹⁴⁰; порядок та вимоги до випуску інвестиційних сертифікатів венчурним (закритим пайовим) інвестиційним фондом¹⁴¹; особливості розміщення цінних паперів венчурного фонду, а також можливість, умови та порядок оплати в розстрочку інвестиційних сертифікатів венчурного пайового інвестиційного фонду¹⁴².

Більшість норм, що містяться в наведених вище Положеннях, уже було інкорпоровано в Закон «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)». Разом з тим з 01.01.2014 року набрав чинності новий Закон України «Про інститути спільного інвестування» (далі ЗУ «Про ІІІ») від 05.07.2012 року, який замінив собою попередній закон та врегулював питання щодо діяльності вказаних інвестиційних інститутів в Україні.

Закон «Про ІІІ» визначає правові та організаційні основи створення, діяльності та відповідальності суб'єктів спільного інвестування, особливості управління їх активами, установлює вимоги до складу, структури та зберігання активів, особливості розміщення та обігу цінних паперів інвестуван-

¹³⁹ Рішення, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про склад та структуру активів інституту спільного інвестування» від 11.01.2002 року [електронний доступ] - <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0108-02>.

¹⁴⁰ Рішення, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про порядок визначення вартості чистих активів інститутів спільного інвестування (пайових та корпоративних інвестиційних фондів)» від 02.07.2002 року [електронний доступ] - <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0606-02>.

¹⁴¹ Рішення, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску інвестиційних сертифікатів пайового інвестиційного фонду» від 24.11.2009 року [електронний доступ] - <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1246-09>.

¹⁴² Рішення, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про порядок розміщення, обігу та викупу цінних паперів інституту спільного інвестування» від 09.01.2003 року [електронний доступ] - <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0092-03>.

ня інституту спільного інвестування (далі – ІСІ), порядок та обсяг розкриття інформації ІСІ з метою залучення та ефективного розміщення фінансових ресурсів інвесторів. Цим Законом венчурний фонд визначається як недиверсифікований інститут спільного інвестування закритого типу, який здійснює виключно приватне розміщення цінних паперів інституту спільного інвестування серед юридичних та фізичних осіб¹⁴³.

Щоб зрозуміти наведене вище визначення, потрібно розібратись, що ж розуміється під недиверсифікованим ІСІ. У ЗУ «Про ІСІ» визначення надавалось «від протилежного», а саме: ІСІ, які не мають усіх ознак диверсифікованого, спеціалізованого або кваліфікованого ІСІ, є недиверсифікованими. Отож, потрібно визначити, що ж таке диверсифікований, спеціалізований та кваліфікований ІСІ.

Інститут спільного інвестування вважається диверсифікованим, якщо він одночасно відповідає таким вимогам:

1) сумарна вартість цінних паперів одного емітента в активах інституту спільного інвестування не перевищує 10 відсотків загального обсягу цінних паперів відповідного випуску цінних паперів такого емітента;

2) сумарна вартість цінних паперів, які становлять активи інституту спільного інвестування в обсязі, що перевищує 5 відсотків загального обсягу випуску цінних паперів, на момент їх придбання не перевищує 40 відсотків вартості чистих активів;

3) не менш як 80 відсотків загальної вартості активів інституту спільного інвестування становлять кошти, у тому числі на банківських депозитних рахунках, ощадні (депозитні) сертифікати, банківські метали, облігації підприємств та облігації місцевих позик, державні цінні папери, а також цінні папери, що допущені до торгів на фондовій біржі.

Інститут спільного інвестування вважається спеціалізованим, якщо він інвестує активи виключно у визначені цим

¹⁴³ Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 р. // Урядовий кур'єр. від 26.09.2012. – № 174.

Законом активи. До спеціалізованих інститутів спільного інвестування належать інвестиційні фонди таких класів:

- 1) фонди грошового ринку;
- 2) фонди державних цінних паперів;
- 3) фонди облігацій;
- 4) фонди акцій;
- 5) індексні фонди;
- 6) фонди банківських металів.

Інститут спільного інвестування вважається кваліфікаційним, якщо він інвестує активи виключно в один із кваліфікаційних класів активів та кошти, а також не має будь-яких вимог до структури активів. До кваліфікаційних належать такі класи активів:

- 1) об'єднаний клас цінних паперів;
- 2) клас нерухомості;
- 3) клас рентних активів;
- 4) клас кредитних активів;
- 5) клас біржових товарних активів;
- 6) інші класи активів, які Комісія може вводити та відносити до кваліфікаційних.

Якщо фонд не відповідає встановленим вище ознакам диверсифікованого, кваліфікованого або спеціалізованого, він визнається недиверсифікованим.

Мінімальний розмір статутного капіталу інвестиційного фонду не може бути меншим за мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства, а саме: 1250 мінімальних заробітних плат, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення (реєстрації) акціонерного товариства (у нашому випадку – на момент реєстрації інституту спільного інвестування).

Аналізуючи норми Закону «Про ІСІ», можна дійти висновку, що венчурним є пайовий інвестиційний фонд закритого типу або корпоративний інвестиційний фонд закритого типу, що створений на певний строк. Таким чином, варто навести визначення пайового інвестиційного фонду, корпоративного інвестиційного фонду та інституту спільного інвестування закритого типу.

Пайовий інвестиційний фонд – сукупність активів, що належать учасникам такого фонду на праві спільної часткової власності, перебувають в управлінні компанії з управління активами та обліковуються нею окремо від результатів її господарської діяльності. Пайовий інвестиційний фонд не є юридичною особою.

Корпоративний інвестиційний фонд – юридична особа, яка утворюється у формі акціонерного товариства і провадить виключно діяльність із спільного інвестування.

Інвестиційний фонд належить до закритого типу, якщо він (або компанія з управління його активами) не бере на себе зобов'язань щодо викупу цінних паперів, емітованих цим ІСІ (або компанією з управління його активами) до моменту його припинення. Закритий ІСІ може бути лише строковим.

Попри поверхове врегулювання ЗУ «Про ІСІ» основ діяльності венчурних фондів, на що вже вказувалось, можна виділити деякі особливості їх правового регулювання.

По-перше, венчурний фонд має мінімальні обмеження щодо структури активів. На відміну від інших ІСІ, до складу активів венчурного фонду можуть входити боргові зобов'язання, нерухомість, корпоративні права, цінні папери (що не допущені до торгів на фондовій біржі). Такі зобов'язання можуть бути оформлені векселями, заставними, договорами відступлення прав вимоги, позики та в інший спосіб, не заборонений законодавством.

По-друге, венчурний фонд має право надавати кошти в позику. Позики за рахунок коштів венчурного фонду можуть надаватися тільки юридичним особам, за умови що не менш як 10 відсотків статутного капіталу відповідної юридичної особи належить такому венчурному фонду. Слід позитивно оцінити наявність такого положення, тому що це створює додаткові умови, за яких ВІФ неспроможний розпорошувати наявні у нього ресурси, а свої ресурси і зусилля концентрує на підприємствах, куди вже вкладено значну частину інвестицій.

По-третє, для венчурних фондів укладення договору зі зберігачем на обслуговування активів ІСІ є не обов'язковим.

Згідно з ч. 2 ст. 68 ЗУ «Про ІСІ», укладання договору зі зберігачем на обслуговування активів інституту спільного інвестування з приватним розміщенням не є обов'язковим. У разі вкладання корпоративним фондом або компанією з управління активами пайового фонду з приватним розміщенням такого договору зберігачем активів такого інституту спільного інвестування може бути юридична особа, що має ліцензію на провадження депозитарної діяльності зберігача цінних паперів, видану комісією в установленому порядку.

По-четверте, на відміну від інших ІСІ, компанія з управління активами (далі – КУА) венчурного інвестиційного фонду має особливий порядок обчислення розміру винагороди – встановлюється у співвідношенні до вартості чистих активів ІСІ та (або) приросту вартості чистих активів ІСІ (в інших ІСІ – лише щодо вартості чистих активів).

По-п'яте, фізична особа може бути учасником венчурного фонду за умови придбання цінних паперів такого фонду в кількості, яка за номінальною вартістю цих цінних паперів складає суму не менше ніж 1500 мінімальних заробітних плат у місячному розмірі, установленому законом на 1 січня 2014 року. Можливо припустити, що останню частину наведеного положення закону «Про ІСІ» згодом переглянуть. Проте не зрозуміла логіка законодавця щодо закріплення такого положення («установленому законом на 1 січня 2014 року»), яке потребуватиме постійного перегляду, разом зі зміною розміру мінімальної заробітної плати. Якщо ж дане положення переглядатись не має, тоді не зрозумілим є те, чому саме мінімальна заробітна плата станом на 1 січня 2014 року має стати тим універсальним мірилом участі фізичної особи в венчурному фонді.

У випадку, якщо законодавець вважає за необхідне встановити саме чіткий грошовий поріг для набуття фізичною особою відповідного статусу учасника інвестиційного фонду, доцільніше встановити тверду фіксовану суму внеску, що має бути сплачена фізичною особою для участі у венчурному інвестиційному фонді (далі – ВІФ). Наприклад, фізична особа може бути учасником венчурного фонду за умови при-

дбання цінних паперів такого фонду на суму не менше ніж 1 мільйон гривень.

Разом із тим, указаний закон не містить положень ані щодо обов'язковості здійснення венчурними фондами інноваційного інвестування (інвестування в інноваційні підприємства), ані щодо умов договору венчурного інвестування, ані щодо реципієнтів венчурних інвестицій, ані щодо особливого порядку відчуження венчурним інвестором своєї частки в підприємстві-реципієнті (порядок виходу венчурного інвестора з підприємства).

На початку відповідного параграфу викладено положення, що в загальносвітовій практиці врегулювання венчурного інвестування існує два підходи: прийняття окремих актів для врегулювання відносин щодо венчурного інвестування (наприклад: «The Venture Capital Trust Regulations» у Великобританії, «Cet outil de capital-risque s'adresse à des investisseurs fortunés désireux de diversifier leur patrimoine avec un placement à risque» у Франції тощо) та врегулювання відповідних положень щодо венчурного інвестування в актах загального регулювання (наприклад, у США визначення фонду венчурного капіталу міститься у Зводі Федеральних Нормативних Актів (Code of Federal Regulations), а питання щодо участі фізичної особи у венчурному фонді врегульоване в Periodical and other reports Act, питання щодо організаційно-правової форми фонду – в Uniform Limited Partnership Act і т.д.).

У свою чергу, для українського законодавства прийняття ГК України стало не лише поворотним моментом розвитку української системи правого регулювання економіки, але також створило підґрунтя для забезпечення інноваційного розвитку економіки країни в цілому, а саме: однією з глав ГК України, що має колосальне значення в середовищі господарювання, яке навіть в українських реаліях все швидше і масштабніше інформатизується¹⁴⁴, є глава 34 «Правове

¹⁴⁴ Денис Довгоповый Горе от ума, как проблема отрясли [електронний ресурс] // режим доступу – http://dennydov.blogspot.com/2014/10/blog-post_26.html.

регулювання інноваційної діяльності». Зазначена глава ГК України містить положення щодо інноваційного інвестування, проте навіть не згадує загальновизнане в світі джерело фінансування інноваційних розробок та їх комерціалізації – венчурні інвестиції.

Ефективним шляхом вирішення зазначеної вище проблеми щодо наявності невикористовуваного потенціалу інноваційного інвестування венчурних інвестиційних фондів є закріплення венчурного інвестування в якості окремої форми інвестування інноваційної діяльності в ч. 2 ст. 326 ГКУ «Інвестування інноваційної діяльності».

Ефективність такого кроку презюмується в силу кількох факторів. По-перше, ГКУ як найважливіший кодифікований акт, що регулює економічні відносини, у будь-якому разі побічно виконує також інформаційну функцію щодо тих форм та способів правового вирішення економічних проблем, які є прийнятими, ефективними та прийнятими в межах нашої країни.

По-друге, пряме й однозначне віднесення венчурного інвестування саме до інноваційного інвестування допоможе вирішити (не відразу, але, принаймні, дасть для цього відчутний поштовх) питання щодо здійснення венчурними інвестиційними фондами належних інвестицій, а саме: інвестицій в інновації, а не в будівництво житла, торговельних центрів тощо, що було загальною практикою венчурних інвестиційних фондів¹⁴⁵.

По-третє, дасть позитивний сигнал щодо застосування венчурного капіталу підприємствам, що є потенційними реципієнтами венчурних інвестицій. Оскільки сьогодні про потенціал венчурного інвестування в Україні широко відомо лише стартап-підприємцям, а також ученим-правникам та економістам, закріплення положень щодо венчурного інвестування інноваційних проектів у ГКУ слугуватиме додатковим чинником, що дасть змогу більш чітко розуміти значен-

¹⁴⁵ Кухта Г.М., Кравченко С.І. Особливості українських венчурних фондів [електронний ресурс] // режим доступу - <http://masters.donntu.edu.ua/2012/iem/kukhta/library/article1.htm>

ня та застосовувати активи венчурних інвестиційних фондів на ринку молодих інноваційних підприємств.

Усвідомлюючи певну умовність таких умовиводів, слід разом з тим указати на той факт, що венчурне інвестування в будь-якому разі є необхідною складовою світового інноваційного процесу (наприклад, за перший квартал 2014 року в США в компанії сфери програмного забезпечення венчурними капіталістами було інвестовано рекордну з 2000 року суму – 4 мільярди доларів)¹⁴⁶.

У свою чергу включення відповідних положень про венчурні інвестиції до ГКУ не переобтяжить ані сам кодекс, ані смислове значення статті, яку пропонується доповнити.

Зокрема, пропонується доповнити п. 2 ст. 236 ГКУ положенням наступного змісту:

«Венчурне інвестування, що здійснюється в підприємства, які займаються інноваційною діяльністю в розумінні цієї глави».

Разом з тим, цього однозначно недостатньо для ефективного спрямування правовідносин щодо венчурного інвестування в Україні до необхідного шляху розвитку, тому доцільним є також доповнення ГК України положеннями щодо поняття та змісту венчурного інвестування. Зокрема, слід доповнити ГК України статтею 236-1 *«Венчурне інвестування»* наступного змісту:

«1. Венчурні інвестиції – це інвестиції, які вкладаються венчурними інвестиційними фондами в інноваційні підприємства, а також у розробку та подальшу комерціалізацію інновацій суб'єктами господарювання в обмін на частку в статутному капіталі отримувача інвестицій.

2. Суб'єкти господарювання, що є отримувачами венчурних інвестицій:

- 1) повинні бути зареєстровані в Україні;*
- 2) повинні здійснювати інноваційну діяльність;*

¹⁴⁶ MoneyTree report Q1 2014 [електронний ресурс] // режим доступу: <https://www.pwcmoneytree.com/MTPublic/ns/moneytree/files/source/displays/notice-D.html>.

3) не повинні прямо або через пов'язаних осіб контролювати венчурний інвестиційний фонд, що здійснює інвестиції в такого суб'єкта господарювання, або компанію з управління активами, яка керує активами такого венчурного інвестиційного фонду;

4) не повинні бути зареєстровані учасниками торгів на українській або іноземній фондовій біржі;

5) повинні відповідати іншим вимогам, що встановлені законом.

3. Суб'єкти господарювання, що є отримувачами венчурних інвестицій, користуються пільгами з орендної плати за користування об'єктами державної та комунальної власності, податковими пільгами, іншими заходами державної підтримки відповідно до закону.

4. Питання щодо порядку створення венчурних інвестиційних фондів та управління ними, а також інші відносини з венчурного інвестування, що не врегульовані цією статтею Кодексу, регулюються законом».

Для розгортання правового регулювання венчурного інвестування в Україні в потрібному напрямку на даному етапі необхідне також закріплення на законодавчому рівні окремих вимог щодо діяльності венчурного фонду (здійснення таким фондом інвестицій). Зокрема, слід доповнити ч.10 ст.7 ЗУ «Про ІСІ» відповідним абзацом:

«Венчурний інститут спільного інвестування зобов'язаний дотримуватись у своїй діяльності наступних вимог:

1. має інвестувати не менше 70% свого капіталу в цінні папери та частки кваліфікованих підприємств;

2. не може інвестувати більше 35% свого капіталу в одне підприємство».

Крім того видається доцільним конкретизувати вимоги до суб'єктів господарювання, які виступатимуть отримувачами венчурних інвестицій. Частину вимог до вказаних підприємств-реципієнтів запропоновано закріпити в ч. 2 ст. 236-1 ГК України (про що вказано вище). Разом з тим доцільним є також конкретизація відповідних вимог до реципієнтів венчурних інвестицій також і в ЗУ «Про ІСІ», де буде закріплено більш розширений перелік вимог для початково-

го встановлення більш жорстких рамок венчурного інвестування на теперішньому етапі.

Зокрема, пропонується доповнити частину 1 статті 1 ЗУ «Про ІСІ» пунктом 19 наступного змісту:

«19. Суб'єкти господарювання, що є отримувачами венчурних інвестицій – малі та середні інноваційні підприємства, що відповідають таким ознакам:

- повинні бути зареєстровані в Україні;*
- створені менше десяти років від дати венчурного інвестування;*
- не повинні прямо або через пов'язаних осіб контролювати суб'єктів господарювання, які не відповідають наведеним у цьому визначенні ознакам;*
- не повинні прямо або через пов'язаних осіб контролювати венчурний інвестиційний фонд, що здійснює інвестиції в такого суб'єкта господарювання, або компанію з управління активами, яка керує активами такого венчурного інвестиційного фонду;*
- основною (не менше 70% валового річного доходу) діяльністю такого підприємства є інноваційна діяльність, створення інноваційного продукту та інноваційної продукції;*
- не повинні бути зареєстровані учасниками торгів на українській або іноземній фондовій біржі».*

Наведеними визначеннями пропонується вирішити наявні проблеми з розмитістю меж венчурного інвестування, що дозволяє використовувати венчурні фонди не для підтримки малих та середніх інноваційних підприємств. Визначивши ж сутність та об'єкти венчурного інвестування, створюються умови, коли в секторі венчурних інвестицій залишаться лише інвестиційні фонди, що справді займаються інвестиціями в інноваційні високоризиковані проекти.

Ознаки, яким повинен відповідати об'єкт венчурного інвестування, наведені з метою максимального уточнення того кола підприємств, інвестуючи в які венчурний інвестор робитиме дійсно *венчурну* інвестицію.

Зокрема, вимога щодо дати створення підприємства має на меті визначити, що це саме новостворене мале або серед-

не підприємство. Звісно, 10-річний термін не зовсім відповідає суті слова «новостворений», проте видається виправданим відмовитись від більш жорсткого п'ятирічного терміну, що зустрічається у французькому законодавстві, на користь закріпленого в німецькому (указані положення будуть більш детально розкриті у відповідному підрозділі дослідження). Це зроблено з урахуванням реалій українського інвестиційного бізнес-клімату та стану економіки в цілому.

Наступна ознака – щодо не підконтрольності кваліфікованому підприємству інших підприємств, що не відповідають іншим наведеним ознакам кваліфікованого підприємства-реципієнта інвестицій – передбачає обмеження можливості використання цільового підприємства як буфера, крізь який кошти, залучені як венчурні інвестиції, можуть використовуватись не з метою інноваційної діяльності.

Ознака щодо основної діяльності підприємства також покликана уникнути можливості використання венчурних інвестицій не для фінансування інноваційних розробок. Під основною діяльністю розуміються операції, пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства і забезпечують основну частку його доходу. Таким чином, підприємство-реципієнт інвестицій може розглядатись як інноваційне підприємство.

Ознака, що передбачає відсутність реєстрації на фондовому ринку, виходить із суті венчурного інвестування – як інвестицій саме в молоді підприємства, що ще не мають достатнього впливу на ринку та впізнаваності бренду, які дозволили б компанії самостійно вийти на IPO або отримати фінансування з інших джерел, окрім венчурного інвестування.

При формулюванні наведених вище пропозицій щодо змін до чинного законодавства використовувались напрацювання зарубіжної правової думки, зокрема, деякі положення з регулювання венчурного інвестування в таких країнах, як США, ФРН, Франція та Велика Британія. Внесення даних положень до ГК України та ЗУ «Про ІСІ» дозволить більш повно використовувати інноваційний потенціал венчурно-

го капіталу в Україні та створить плацдарм для необхідного зближення правового регулювання венчурного інвестування в Україні та країнах ЄС.

Ще однією зміною, яка заслуговує на увагу, виступає полегшення доступу фізичних осіб до участі у венчурних фондах. Зокрема, як у попередньому ЗУ «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», так і в чинному ЗУ «Про ІСІ» встановлено обмеження щодо участі фізичних осіб у венчурних інвестиційних фондах. А саме, частиною 2 статті 4 ЗУ «Про ІСІ» встановлено наступне: «фізична особа може бути учасником венчурного фонду за умови придбання цінних паперів такого фонду в кількості, яка за номінальною вартістю цих цінних паперів складає суму не менше ніж 1500 мінімальних заробітних плат у місячному розмірі, установленому законом на 1 січня 2014 року».

З одного боку, це виправдано, оскільки законодавцем презюмується, що лише особи, що володіють такими коштами, можуть вільно їх вкладати, не побоюючись високих ризиків. З іншого, в ЗУ «Про ІСІ» не передбачено жодних обмежень, щодо суми внеску від юридичної особи. Тобто лише це одне ставить у нерівне становище юридичних та фізичних осіб щодо доступу до участі у венчурному інвестиційному фонді. Зважаючи на невинуватену дискримінаційність відповідних положень законодавства, необхідно внести зміни до ЗУ «Про ІСІ» для забезпечення рівних умов для юридичних та фізичних осіб. Зокрема, необхідно виключити частину 2 статті 4 ЗУ «Про ІСІ».

Положення щодо зрівнювання фізичних та юридичних осіб у праві доступу до участі у венчурних фондах є особливо актуальним у сукупності з попередніми запропонованими в роботі змінами, оскільки вони потенційно можуть викликати відтік з венчурного сектору капіталу, що знаходиться там виключно через зручність використання організаційної форми венчурного фонду, а не для виконання функцій венчурного інноваційного інвестування. Тому, даючи доступ більш широкому колу фізичних осіб до венчурних фон-

дів, створюються умови для своєрідної «заміни капіталу» у венчурних інвестиційних фондах.

Щодо питання про наближення національного правового регулювання венчурного інвестування до регулювання використання венчурного капіталу в ЄС, слід указати наступне.

Починаючи з 2005 року в ЄС почали проводити роботу щодо усунення податкових, юридичних та адміністративних бар'єрів для розвитку транскордонного венчурного інвестування¹⁴⁷. У 2006-2010 роках Європейська Комісія обмінювалась думками про шляхи досягнення взаємного визнання національних рамок з Державами-членами ЄС та експертами в даній галузі. Після прийняття Європейської Стратегії-2020, Акту про Мале Підприємництво, Інноваційного Союзу та Акту про Єдиний Ринок, Комісія взяла на себе обов'язок забезпечити прийняття нових правил, що забезпечать можливість венчурним фондам, що створені в будь-якій державі-члені ЄС, вільно інвестувати на всій території ЄС¹⁴⁸.

Визначення «венчурного капіталу» та «ризикового капіталу», які закріплені на Європейському рівні, ми знаходимо в «Настановах спільноти про державну допомогу для заохочення інвестицій ризикового капіталу в Малих та Середніх Підприємствах» від 18.08.2006 року (COMMUNITY GUIDELINES ON STATE AID TO PROMOTE RISK CAPITAL INVESTMENTS IN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES). Згідно з цими «Настановами»:

«венчурний капітал» – інвестиції в компанії, що не котируються на фондових біржах, зроблені інвестиційними фондами (фондами венчурного капіталу), які виступають в якості директора, індивідуального керівника, інституційного або внутрішнього спонсора, та робляться на ранній стадії або на

¹⁴⁷ Буркова Анастасія «Развитие венчурного финансирования в Европейском Союзе» [електронний доступ] – <http://www.worldbiz.ru/analytics/detail.php?ID=804>

¹⁴⁸ European Commission «Access to finance. Venture capital» [електронний доступ] – <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/finance/risk-capital/venture-capital/>

стадії розширення, але не є заміною капіталу або купівлею підприємства;

- «заміна капіталу» – купівля існуючих акцій/часток підприємства в одного приватного власника іншим приватним власником акцій/часток. Заміна капіталу також називається вторинною покупкою;
- «ризиковий капітал» – капітал та квазі-капітальне фінансування компаній на їх ранніх стадіях росту (посівна, стартова чи розширювальна фаза), у тому числі неофіційні інвестиції бізнес-янголів, венчурного капіталу та альтернативних стокових ринків, що спеціалізуються на малих та середніх підприємствах, включаючи швидкозростаючі компанії¹⁴⁹.

Як зазначено у наведеному вище, на рівні ЄС закріплено розмежування між венчурним та ризиковим інвестуванням. Зокрема, помітно, що коло потенційних «венчурних» інвесторів обмежено виключно інституційними інвесторами – спеціалізованими фондами. У той же час сектор неформального венчурного інвестування (інвестиції бізнес-янголів) «Настановами» віднесено до ризикового капіталу, а не до класичного «венчурного».

Радою ЄС спільно з Європейським Парламентом 8 червня 2011 року було прийнято Директиву 2011/61/EU про Керуючих Альтернативними Інвестиційними Фондами (Alternative Investment Fund Managers Directive, далі AIFMD), яка набрала чинності 22 червня 2013 року. У Директиві передбачений порядок надання керуючому статусу керуючого альтернативним інвестиційним фондом (AIFM) та перелік переваг, які отримує такий фонд. Основною метою прийняття AIFMD було врегулювання статусу Керуючого альтернативним інвестиційним фондом¹⁵⁰. Сьогодні, якщо та-

¹⁴⁹ COMMUNITY GUIDELINES ON STATE AID TO PROMOTE RISK CAPITAL INVESTMENTS IN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES [електронний доступ] – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:194:0002:0021:EN:PDF>

¹⁵⁰ COMMISSION DELEGATED REGULATION supplementing Directive 2011/61/EU of the European Parliament and of the Council with regards to exemptions, general operating conditions, depositories, leverage,

кий фонд знаходиться в одній з держав-членів ЄС, а хоче інвестувати в малу або середню компанію, зареєстровану в іншій, то такий Керуючий, здійснюючи дії щодо консулювання та беручи участь в управлінні такою компанією після вкладення до неї інвестицій, розцінюється країною реєстрації реципієнта інвестицій як постійне представництво такого альтернативного інвестиційного фонду в державі знаходження портфельної компанії (в яку інвестуються кошти). Це, у свою чергу, призводить до подвійного оподаткування (якщо між указаними державами не підписано договір про уникнення подвійного оподаткування) та інших адміністративних та юридичних незручностей, оскільки кожна держава по-своєму регулює відносини щодо постійного представництва¹⁵¹.

Для отримання статусу AIFM, особа (за загальним правилом, це юридична особа) повинна подати вповноваженому органу в своїй країні таку інформацію:

- інформацію з Управління альтернативним інвестиційним фондом про попередній досвід проведення діяльності;
- інформацію про особу акціонерів AIFM, прямих чи непрямих, фізичних чи юридичних осіб, що мають частки в компанії;
- інформацію про програму діяльності та організаційну структуру AIFM;
- інформацію про політику та практику виплати винагороди;
- відомості щодо делегування та передоручення третім особам своїх функцій.

Держави-члени повинні вимагати від AIFM, що подали заявку на авторизацію, надання також інформації щодо AIF (альтернативних інвестиційних фондів), якими вони плану-

transparency and supervision [електронний доступ] – http://ec.europa.eu/internal_market/investment/docs/20121219-directive/ia_en.pdf

¹⁵¹ European Commission Report of Expert Group on Removing Tax Obstacles to Cross-border Venture Capital [електронний доступ] – http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/company_tax/initiatives_small_business/venture_capital/tax_obstacles_venture_capital_en.pdf

ють керувати. Уповноважені органи держави-члена можуть вимагати таку інформацію:

- про інвестиційні стратегії, включаючи типи основних засобів, якщо AIF є фондом фондів¹⁵², а також політики AIF щодо використання засобів впливу, можливих ризиків та інших характеристик AIF, яким AIFM керує або має намір керувати, у тому числі інформація про державу-члена або треті країни, де такий AIF заснований або буде заснований;
- про місце розташування материнського AIF, якщо такий AIF є «годувальником» AIF, який буде керуватись AIFM;
- правила та установчі документи кожного AIF, яким AIFM керує або має намір керувати;
- про заходи, вжиті для призначення дипозитаріїв щодо кожного AIF, яким AIFM керує або має намір керувати;
- будь-яку додаткову інформацію щодо кожного AIF, яким AIFM керує або має намір керувати¹⁵³.

Наступним кроком щодо уніфікації правового врегулювання венчурного інвестування в ЄС стали запропоновані Європейською Комісією в грудні 2011 року спеціальні «Правила» щодо окремого регулювання Європейських фондів венчурного капіталу (далі EuVECA) та Європейських фондів соціального підприємництва (EuSEF). Ці правила доповнюють певні недоліки, що містяться в AIFVD та пов'язані з регулюванням венчурного капіталу та фондів соціального підприємництва. «Правила» пропонують уведення «Єдиного зводу правил» («Single Rulebook»), на всій території ЄС для врегулювання таких фондів, і, як наслідок, мають підвищити інвестиційну активність у цих секторах¹⁵⁴.

¹⁵² В даному випадку AIF виступатиме, свого роду, способом мінімізації ризику для венчурних фондів, що вкладатимуть кошти для формування його статутного капіталу (основних засобів)

¹⁵³ DIRECTIVE 2011/61/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on Alternative Investment Fund Managers [електронний доступ] – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:174:0001:0073:EN:PDF>

¹⁵⁴ Peter McGowan, Kimberly Everitt, (2012) «Venture capital funds – recent European developments», Journal of Investment Compliance, Vol. 13 Iss: 2, pp.57 – 59 [електронний доступ] – <http://www.proskauer>.

Указані вище «Правила регулювання Європейських фондів венчурного капіталу» були затверджені Радою ЄС 21 березня 2013 року.

Згідно з цими Правилами, «фонд венчурного капіталу» – альтернативний інвестиційний фонд, що:

- має намір інвестувати не менше 70% його сукупних унесків капіталу і незадіяного інвестиційного капіталу в активи, що є кваліфікованими інвестиціями, розрахованими на базі грошових коштів та їх еквівалентів після вирахування всіх відповідних витрат та утримань коштів та їх еквівалентів, протягом терміну, указанного в його (фонду) правилах або статутному договорі;

- не використовувати більше 30% її сукупних унесків капіталу і незадіяного інвестиційного капіталу для купівлі активів, що не є кваліфікованими інвестиціями, розрахованими на базі грошових коштів та їх еквівалентів після вирахування всіх відповідних витрат та утримань коштів та їх еквівалентів;

- має місце розташування на території Держави-члена¹⁵⁵.

У «Правилах» указується, що щодо менеджерів (компаній, що здійснюють керівництво) EuVECA будуть застосовуватись положення AIFMD. Тобто для реєстрації у Державі-члені, вони повинні будуть надати, крім інформації, що зазвичай вимагається при реєстрації у такій країні, також інформацію про себе (кваліфікацію, досвід керування фондами тощо) та про фонди, якими вони керують (джерело походження коштів, інвестиційна стратегія тощо), інформація про заходи, ужиті для виконання вимог «Правил», список Держав-членів, де така керуюча компанія планує представляти Європейські фонди та провадити діяльність. У разі схвалення такої заявки, керуючій компанії (компанії-менеджеру)

com/publications/client-alert/venture-capital-funds-recent-european-developments/

¹⁵⁵ REGULATION (EU) № .../2013 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of EUROPEAN UNION on European venture capital funds [електронний доступ] – <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/12/pe00/pe00073.en12.pdf>

видається спеціальний паспорт, що дає дозвіл на здійснення всього комплексу заходів, пов'язаних із забезпеченням діяльності фонду як Європейського фонду венчурного капіталу (EuVECA).

Також «Правилами» надано визначення «кваліфікованих інвестицій», що включають в себе капітал та квазі-капітальні інструменти, які використовуються для придбання частки в портфельному підприємстві. Термін «квазі-капітал» використовується для позначення різноманітних фінансових інструментів, таких як субординовані (субординаційні) кредити, тиха (негласна) участь, відкрита кредитна участь, права на прибуток, конвертовані облігації та облігації з ордерами. Визначаючи об'єкт інвестування, вказано, що «кваліфікована портфельна компанія» – компанія, що на час отримання інвестиції венчурного фонду, не повинна бути зареєстрована на регульованому ринку цінних паперів або біржі (не повинна котируватись), мати не більше 250 найманих працівників та річний оборот, що не перевищує 50 млн. Євро, або вартість портфельної компанії не повинна перевищувати 43 млн. Євро¹⁵⁶.

Також «Правила» містять вимоги до провадження діяльності керівників EuVECA. Зокрема, вони повинні діяти з належною майстерністю, ретельністю і старанністю при здійсненні своєї діяльності; провадити відповідну політику та процедури для запобігання зловживанням; провадити свою діяльність таким чином, щоб сприяти якнайкращому забезпеченню інтересів фонду, яким вони керують, інтересів інвесторів такого фонду та цілісності ринку; діяти з високим рівнем обачності при виборі та поточному моніторингу інвестицій у портфельну компанію; виявляти та уникати конфліктів інтересів, а там, де їх не можна уникнути, керувати, контролювати та розв'язувати ці їх для того, щоб запобігти

¹⁵⁶ EUROPEAN VENTURE CAPITAL FUND REGULATION – AN OVERVIEW / COVINGTON&BURLING LLP [електронний доступ] – http://www.cov.com/files/Publication/57593c07-2ce0-4d85-8bb9-bd66ce372e0f/Presentation/PublicationAttachment/cc600c80-250c-4cb2-8b9a-c17a0f88491a/European_Venture_Capital_Fund_Regulation_An_Overview.pdf

їх впливу на інтереси фонду та його інвесторів, та забезпечити справедливе відношення до фонду, яким вони (керівники/менеджери) керують; мати достатній запас власних коштів та адекватно й ефективно використовувати людські та технічні ресурси¹⁵⁷.

Дані «Правила» набрали чинності з 22 червня 2013 року, і, як зазначено в преамбулі, після 4 років їх дії (тобто, в 2017 році) повинні бути переглянуті для того, щоб вони відповідали вимогам часу.

Як зазначила на своєму сайті Європейська асоціація венчурного капіталу (EVCA), «прийняття даних «Правил» є гарною новиною та значним кроком для Європейського венчурного капіталу»¹⁵⁸.

Ураховуючи викладене, слід указати на доцільність використання досвіду Європейського Союзу щодо вдосконалення регулювання венчурного інвестування в Україні. Зокрема, у частині адаптації до українських умов європейських напрацювань щодо керуючих фондами альтернативних інвестицій (AIFMD).

Згідно з вимогами чинного в Україні законодавства, керівництво інститутами спільного інвестування (у тому числі і венчурними фондами) здійснюють компанії з управління активами (КУА). Разом з тим обсяг прав та рівень вимог, який висувається українським законодавством до КУА, що керують венчурними фондами, не є принципово іншим ніж обсяг прав та рівень вимог, що висуваються до інших КУА.

Аналізуючи положення наведеної вище Директиви ЄС щодо керуючих фондами альтернативних інвестицій, можливо дійти обґрунтованого висновку про те, що компанії, які здійснюють керівництво фондами альтернативних (венчурних, ризикових) інвестицій, повинні проходити більш суворий відбір та мати більш жорстко врегламентовані вимоги щодо діяльності та звітності. У свою чергу КУА, які змо-

¹⁵⁷ European venture capital and social entrepreneurship funds proposed / Ernst& Young [електронний доступ] – [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/European_venture_capital/\\$FILE/European%20venture%20capital_brochure.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/European_venture_capital/$FILE/European%20venture%20capital_brochure.pdf)

¹⁵⁸ EVCA [електронний доступ] – <http://evca.eu/>

гли пройти відповідний відбір, при подальшому зближенні України та ЄС отримають необхідні унікальні можливості щодо безпосередньої участі в управлінні реципієнтами венчурних інвестицій не лише в своїй країні, але і в інших країнах (для яких діє AIFMD) без ускладненої та формалізованої процедури оформлення постійного представництва. Такий крок дозволить уникнути вітчизняним КУА венчурних фондів вимушеного статусу виключно «регіональних» керуючих венчурним капіталом, що в умовах європейського ринку неминуче призведе до втрати ними конкурентоспроможності.

Щодо вже здійснюваних спроб гармонізації правового регулювання венчурного інвестування між Україною та іншими державами, то тут можна згадати Модельний закон «Про інноваційну діяльність», прийнятий Міжпарламентською Асамблеєю Держав-учасників СНД від 16.11.2006 року (далі Модельний Закон). Модельний закон відносить венчурні фонди до спеціалізованих форм організації та забезпечення інноваційної діяльності, які створені з метою підтримки та обслуговування такої діяльності. Згідно з Модельним Законом, венчурні фонди створюються в формі комерційних організацій (акціонерних товариств або господарських товариств) за рахунок часткової участі організацій та підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність, банків та інших фінансових інститутів, що спеціалізуються на інвестиціях в акціонерний капітал підприємств, створених для реалізації ризикових інвестиційних проектів. У створенні та діяльності венчурних фондів, у встановленому порядку, можуть брати участь заінтересовані державні органи, а також приватні інвестори, у тому числі іноземні. Порядок створення і регулювання діяльності венчурних фондів відповідно може визначатися спеціальним законодавством держав-учасниць СНД¹⁵⁹.

¹⁵⁹ Про інноваційну діяльність: Модельний закон Міжпарламентської Асамблеї Держав-учасників СНД від 16.11.2006 року [електронний ресурс]// режим доступу: – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_g12

Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.08.2002 року не сприйняв положень щодо венчурного інвестування, які містяться в наведеному вище Модельному законі. У ЗУ «Про інноваційну діяльність» узагалі не згадується венчурне інвестування як можливий засіб фінансування інноваційної діяльності. Проте вище вже вказувалось, що формулювання ч.1 ст. 18 зазначеного Закону припускає поширювальне тлумачення, із урахуванням чого можливо зробити висновок про визнання венчурних інвестицій як одного з видів інвестицій, можливим джерелом фінансування інноваційної діяльності.

Підбиваючи підсумок викладеному в цьому підрозділі, слід указати, що питання правового врегулювання венчурного інвестування має стати одним з пріоритетних напрямів удосконалення інноваційного законодавства України, зважаючи на значний потенціал венчурного капіталу як складової національної інноваційної системи.

3.3. Проблеми комерціалізації інновацій у діяльності ВНЗ та наукових установ

(Л.Д. Романадзе)

Метою комерціалізації є отримання прибутку за рахунок власного використання створеного об'єкту права інтелектуальної власності або надання дозволу на його використання іншим особам чи передача виключних майнових прав інтелектуальної власності (відчуження).

Традиційно до основних способів комерціалізації відносять:

- використання об'єкту права інтелектуальної власності у власному виробництві;
- надання дозволу на використання об'єкту права інтелектуальної власності іншим особам;
- внесення прав на об'єкт права інтелектуальної власності до статутного капіталу юридичної особи;

– передача виключних майнових прав інтелектуальної власності (відчуження).

У всьому світі питанню комерціалізації інновацій ВНЗ та наукових установ приділяється велика увага, адже саме вона є одним із основних джерел фінансового забезпечення інноваційної діяльності. Завдяки вдалій комерціалізації попередньої інновації ВНЗ отримує необхідне фінансування для проведення подальших досліджень та створення нових інновацій.

Донедавна законодавство України містило низку положень та прогалин, які замість стимулювання інноваційної діяльності ВНЗ навпаки всіляко гальмували її розвиток.

Ситуація докорінно змінилася у зв'язку із прийняттям 01.07.2014 року нового Закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII (надалі – Закон). Принаймні щодо законодавчого закріплення засад та стимулів для можливого інноваційного розвитку ВНЗ.

Законом було встановлено основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створено умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом. Прийняття вказаного Закону було зумовлено сучасними суспільними запитами, зокрема, щодо підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни.

Законом запроваджено низку новел, які призначені для підвищення фінансової та економічної самостійності вищих навчальних закладів, що сприятиме розвитку ініціативи в наукових дослідженнях та дозволить комерціалізувати результати інноваційної діяльності.

Головними новаціями нового Закону в галузі регулювання відносин щодо інтелектуальної власності та інноваційної діяльності є:

– розширення автономії вищих навчальних закладів (самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень) та академічної сво-

боди учасників освітнього процесу (самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності) (ст. 3 Закону);

- стимулювання до утворення дослідницьких та національних університетів (ст. 30 Закону);

- державна підтримка освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема, шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів вищим навчальним закладам, що провадять таку діяльність (ст. 3 Закону) та економічного заохочення підприємств різних форм власності до співпраці з вищими навчальними закладами щодо виконання науково-інноваційних проектів (ст. 67 Закону);

- залишення майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності, створені за державні кошти або за кошти вищого навчального закладу, за науковою установою – виконавцем відповідних форм (видів) науково-технічної діяльності (ст. 70 Закону);

- залучення наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених до забезпечення захисту прав та інтересів осіб, які навчаються або працюють у вищому навчальному закладі, зокрема щодо питань наукової діяльності, підтримки наукоємних ідей, інновацій та обміну знаннями (ст. 41 Закону).

Автономія вищих навчальних закладів в галузі інноваційної діяльності забезпечується шляхом надання їм наступних прав:

- право власності на об'єкти права інтелектуальної власності, створені за власні кошти або кошти державного чи місцевих бюджетів (крім випадків, визначених законом) (ст. 70 Закону);

- право створювати власні або використовувати за договором інші матеріально-технічні бази для провадження освітньої, наукової, інноваційної або господарської діяльності (ст. 70 Закону);

- право брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційних структур і утворених за участю вищих навчальних закладів малих підприємств, що розробляють і впроваджують інноваційну продукцію, шляхом внесення до них нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності) (ст. 70 Закону);

- право засновувати підприємства для провадження інноваційної та/або виробничої діяльності (ст. 70 Закону);

- право шляхом внесення нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності) брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційних структур різних типів (наукових, технологічних парків, бізнес-інкубаторів тощо) (ст. 70 Закону);

- право бути засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, які провадять свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої, інноваційної діяльності вищого навчального закладу та/або забезпечують виконання його статутних завдань (ст. 27 Закону);

- право розпоряджатися майновими правами інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності. Об'єкти права інтелектуальної власності підлягають оцінці. За результатом оцінки їх вартість відображається у бухгалтерському обліку вищого навчального закладу у порядку, передбаченому законом (ст. 69 Закону), тощо.

Здатність комерціалізувати результати наукових досліджень визначено як один з критеріїв отримання статусу дослідницького університету. Дослідницькі університети матимуть більше самостійності, більше державного фінансування та гарантій державного замовлення. Зокрема, ВНЗ, що має статус дослідницького, має переважне право на отримання державного замовлення на підготовку фахівців ступеня доктора філософії – до 20 відсотків обсягу випуску магістрів, які навчалися за кошти державного бюджету в цьому вищому навчальному закладі (ст. 72 Закону).

Отже, університети будуть зацікавлені в комерціалізації результатів, аби отримати статус дослідницьких.

Закон став відправною точкою для фундаментальних змін в системі вищої освіти та наукової діяльності. Так, 25 лис-

топада 2015р. Верховною Радою було прийнято Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», який завдяки кардинальним та інноваційним змінам створив платформу для розвитку наукової та науково-технічної діяльності в Україні. Цим законом визнана необхідність мотивації (стимулювання та заохочення) молодих учених, стимулювання праці наукових працівників; установлені економічні, соціальні та правові гарантії наукової і науково-технічної діяльності, свободи наукової творчості; визнано необхідність забезпечення державою створення сучасної наукової інфраструктури і системи інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності, інтеграцію освіти, науки і виробництва. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щойно був прийнятий, та, отже, ми не маємо можливості повною мірою визначити ефективність упроваджених ним механізмів стимулювання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності з точки зору практичної реалізації норм закону. Однак сьогодні завдяки запозиченню позитивного світового досвіду Україна принаймні має необхідне законодавче підґрунтя для стимулювання комерціалізації результатів інноваційної діяльності вищими навчальними закладами.

На жаль, незважаючи на позитивні зміни в законодавстві, у реальності ВНЗ стикаються з тими ж проблемами створення інновацій та їх комерціалізації, що і раніше. Це пояснюється наступним:

- надто короткий проміжок часу, що минув з моменту прийняття нового Закону «Про вищу освіту» (навіть не всі положення Закону набрали чинності відповідно до Прикінцевих та перехідних положень);

- необхідність внесення змін до інших нормативно-правових актів з метою приведення їх у відповідність до Закону України «Про вищу освіту» та Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також забезпечення реалізації положень цих законів;

- необхідність конкретизації окремих положень Законів (зокрема, ч.4 ст. 67 Закону України «Про вищу освіту», в якій йдеться про економічне заохочення державою підпри-

ємств різних форм власності до співпраці з вищими навчальними закладами щодо виконання науково-інноваційних проектів, підготовки і перепідготовки фахівців з вищою освітою, проведення практики студентів);

– відсутність бюджетних коштів у розмірі, необхідному для фінансування створення (оновлення) матеріально-технічної бази ВНЗ для здійснення наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, а також створення гідних умов оплати праці працівників, що займаються науковою, науково-технічною та інноваційною діяльністю, на рівні європейських стандартів.

Основні проблеми створення інновацій та їх подальшої комерціалізації висвітлені в ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV (із змінами та доповненнями) як загроза національним інтересам і національній безпеці України, а саме: неефективність державної інноваційної політики, механізмів стимулювання інноваційної діяльності; зниження внутрішнього попиту на підготовку науково-технічних кадрів для наукових, конструкторських, технологічних установ та високо-технологічних підприємств, незадовільний рівень оплати науково-технічної праці, падіння її престижу, недосконалість механізмів захисту прав інтелектуальної власності; критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромисловому комплексі, системах життєзабезпечення.

Значна частина проблем комерціалізації пов'язана з правом інтелектуальної власності на результати інноваційної діяльності. У загальній сукупності об'єктів права інтелектуальної власності визначальна роль у сфері інноваційної діяльності належить об'єктам патентного права (винаходи, корисні моделі, промислові зразки), сортам рослин, породам тварин, комп'ютерним програмам, комерційним таємницям (ноу-хау). Та саме з цими об'єктами і пов'язані основні проблеми комерціалізації.

Чимале значення для комерціалізації результатів інноваційної діяльності має наявність охоронного документу на об'єкт інтелектуальної власності. Наявність, наприклад, па-

тенту створює безпечне середовище для розкриття результатів інноваційних досліджень, сприяє інвестиціям, трансферу технологій, отриманню комерційної вигоди, слугує рекламним цілям тощо. Залежно від об'єкту права інтелектуальної власності існує два основних види охоронних документів: патент та свідоцтво, кожний з яких має певний строк чинності. Відповідно до законодавства України, найдовший строк правової охорони надається об'єктам авторського права – сімдесят років, що відліковуються з 1 січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього із співавторів, а найкоротший строк, установлений для топографій інтегральних мікросхем та корисних моделей – 10 років від дати подання відповідної заявки.

Що стосується інших об'єктів патентного права, то законодавством установлені наступні строки чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності:

- винахід – двадцять років, що відліковуються від дати подання заявки на винахід в установленому законом порядку. Цей строк може бути продовжений в установленому законом порядку щодо винаходу, використання якого потребує спеціальних випробувань та офіційного дозволу;
- промисловий зразок – п'ятнадцять років від дати подання заявки на промисловий зразок в установленому законом порядку.

Процес отримання окремих видів охоронних документів є досить довгостроковим (винаходи) та потребує фінансування. За даними, наведеними у Рекомендаціях слухань Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти *«Інтелектуальна власність в Україні. Стан та концептуальні засади розвитку»* (протокол № 13 від 17 червня 2015 р.) у 2013 р. національними заявниками подано близько 13 тисяч заявок на винаходи і корисні моделі. Водночас, через несплату зборів за підтримання чинності патентів на винаходи і корисні моделі, утратило чинність 9,8 тисяч патентів національних власників (75%)!. При цьому середній термін розгляду заявок на винаходи до видачі патенту складає близько 2-х років.

Наявність охоронного документу на об'єкт права інтелектуальної власності є сприятливою умовою для його комерціалізації. По-перше, охоронний документ засвідчує, кому саме належать виключні майнові права інтелектуальної власності на цей об'єкт. По-друге, щодо об'єктів права інтелектуальної власності, які проходять кваліфікаційну експертизу (наприклад, винахід), охоронний документ засвідчує відповідність такого об'єкту умовам надання правової охорони. При цьому не слід забувати, що успішна реєстрація права інтелектуальної власності на результат інноваційних досліджень не є гарантією його вдалої комерціалізації. Комерційний успіх інноваційного дослідження значною мірою залежить від подальших заходів з боку представників бізнесу. На жаль, вагома кількість патентів «покривається пилом» на полицях без реалізації описаних у них результатів наукових досліджень (залишаючись на рівні наукових розробок). Але навіть у такому випадку патентування є корисним для держави, адже патентна система сприяє процесу винахідництва, поширенню знань та інформації шляхом публікації опису до патенту та забезпечення можливості будь-якій особі ознайомитися з матеріалами заявки. Крім того, згідно ст. 467 Цивільного кодексу України, у разі припинення чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок ці об'єкти можуть вільно та безоплатно використовуватися будь-якою особою, тобто вони переходять у суспільне надбання.

Сьогодні в Україні, незважаючи на законодавче закріплення, в реальності відсутні стимули (мотивація) для науково-технічних працівників щодо створення об'єктів інтелектуальної власності в державному секторі. Це і незадовільний рівень оплати дослідників, і символічність винагороди в разі створення об'єкта інтелектуальної власності, і, відповідно, непрестижність такої праці. З цим пов'язана проблема витoku з України вітчизняних заявок на перспективні винаходи. Певна частина потенційно значимих винаходів – результатів інноваційної діяльності, заявляються на пряму в патентні відомства зарубіжних країн без подання попередньо заявки до патентного відомства України і отри-

мання відповідного дозволу. Тобто продовжується неконтрольована передача за кордон наукових розробок.

Крім того, існує **проблема приналежності прав інтелектуальної власності**. Безумовно, що досліднику (творцю, винахіднику, авторові) будуть належати особисті немайнові права інтелектуальної власності на створений ним об'єкт, як-от: право на визнання його творцем; право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності. При цьому, за законодавством України, у дослідника мало шансів набути майнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт. Наприклад, статтею 17 Закону України «Про наукові парки» від 25.06.2009 N 1563-VI (із змінами та доповненнями), наприклад, прямо встановлено, що майнові права на технології та об'єкти права інтелектуальної власності, створені під час виконання проектів наукового парку, є власністю наукового парку та/або його партнерів.

У випадках, коли об'єкти інтелектуальної власності створені працівниками вищих навчальних закладів не в рамках діяльності наукових парків, то застосовуються положення ч. 2 ст. 429 Цивільного кодексу України: «майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором». Як показує практика, у договорах між вищим навчальним закладом та його працівниками міститься положення, відповідно до якого майнові права інтелектуальної власності на створені працівником об'єкти належатимуть роботодавцю. Відповідно до ст. 69 Закону України «Про вищу освіту», вищі навчальні заклади мають право розпоряджатися майновими правами інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності. При цьому Закон не містить жодного положення, яке б визначало можливість набуття майнових прав інтелектуальної власності на створений об'єкт його творцем.

Якщо ж об'єкт права інтелектуальної власності буде створено за замовленням залученою особою (такою, що не перебуває в трудових відносинах з вищим навчальним закладом), то застосовуватимуться положення ч. 2 ст. 430 Цивільного кодексу України: «майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором». Знову ж таки, як правило, такого роду договори містять пункт про приналежність таких прав замовникові.

Це об'єктивно зменшує зацікавленість дослідників у результатах власної праці та не дозволяє повною мірою включити об'єкти інтелектуальної власності до комерційного обігу. Разом із тим саме творці об'єктів інтелектуальної власності здатні на засадах приватної власності ефективно опікуватися результатами своєї роботи.

Досить доцільним для використання у цьому питанні є досвід Швеції. На відміну від України, у разі створення об'єкта інтелектуальної власності майнові права на нього належать його творцю, а не вищому навчальному закладу, на базі якого об'єкт був створений. Аналогічне положення застосовується і до об'єктів, створених за державні кошти. При цьому всі сторони (творець, вищий навчальний заклад та держава) заінтересовані в комерціалізації такого об'єкту.

Наступна проблема пов'язана із **відсутністю дієвих механізмів захисту прав інтелектуальної власності**. Порушення прав інтелектуальної власності є різноманітними: це і викрадення результатів наукових розробок, і неправомірне використання об'єкту інтелектуальної власності, і невиконання умов договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності тощо.

Розповсюдженість порушень прав інтелектуальної власності насамперед пов'язана зі специфікою самих об'єктів права інтелектуальної власності. У силу нематеріальності такого об'єкту одномоментно права інтелектуальної власності на нього можуть порушуватися різними способами необмеженим колом осіб, що знаходяться в різних місцях земної кулі.

Основні труднощі в сфері захисту прав інтелектуальної власності пов'язані з проблемою визначення (встановлення) особи правопорушника, доказування, визначення розміру заподіяної шкоди, збереження відповідних доказів, вилучення та знищення контрафактних товарів, матеріалів та знарядь тощо. Аналогічні проблеми постають і в разі звернення до правоохоронних органів.

Питання забезпечення захисту прав інтелектуальної власності має принципове значення, адже воно сприяє заохоченню до інвестування до інноваційних розробок та, відповідно, комерціалізації результатів досліджень

Ще однією з проблем, пов'язаних з правами інтелектуальної власності у сфері інноваційної діяльності, є **відсутність сучасного ринку об'єктів права інтелектуальної власності**. Задля забезпечення трансферу технологій необхідний постійний обмін інформацією між учасниками інноваційного процесу. У вирішенні цієї задачі намагається допомогти Інтернет-біржа промислової власності, створена Українським центром інноватики та патентно-інформаційних послуг. Однак для ефективної діяльності біржи необхідна державна підтримка цього питання.

Таким чином, підвищення ефективності правового регулювання відносин у сфері створення та використання об'єктів інтелектуальної власності на результати наукових досліджень має істотне значення для розвитку інноваційних процесів у державі. Світовий досвід доводить, що результативна система охорони та захисту прав інтелектуальної власності може стати дієвим інструментом стимулювання інноваційних розробок у країні.

Підсумовуючи, слід зазначити, що прийняття Закону України «Про вищу освіту» має важливе значення для розвитку інноваційної діяльності ВНЗ, адже ним було закладено сприятливий фундамент для цього. Це великий крок для вітчизняної науки. Нарешті Україною був запозичений позитивний досвід європейських країн щодо стимулювання інноваційної діяльності університетів. Однак потрібен ще деякий час, доки закладені Законом правові засади будуть реалізовані та проблеми розвитку інновацій зможуть бути вирішеними.

3.4. Новий Закон України «Про вищу освіту» як основа для утворення умов розвитку інноваційної діяльності та комерціалізації інновацій у ВНЗ

(О.П. Подцерковний, Л.Д. Романадзе, Р.В. Тарнавський)

6 вересня 2014 року набрав чинності Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII, прийнятий Верховною Радою 1 липня 2014 року (далі – Закон). Прийняття вказаного Закону було зумовлено сучасними суспільними запитами щодо:

- підготовки конкурентоспроможного людського капіталу задля високотехнологічного та інноваційного розвитку країни;

- створення умов для самореалізації особистості;

- забезпечення потреб суспільства, ринку праці і держави у кваліфікованих кадрах;

- модернізації системи вищої освіти з урахуванням процесів європейської інтеграції та розвитку єдиного європейського простору вищої освіти.

З цією метою Законом було визначено основні правові, економічні та організаційні засади функціонування вищої освіти на принципах:

- інтеграції освіти, науки та інновацій;

- автономії вищих навчальних закладів;

- рівного доступу до якісної вищої освіти;

- співпраці вищих навчальних закладів із бізнесом і державою;

- поєднання освіти з наукою та виробництвом.

Закон передбачає низку новел, які призначені для підвищення фінансової та економічної самостійності вищих навчальних закладів. Передбачається, що це сприятиме розвитку ініціативи в наукових дослідженнях та дозволить комерціалізувати інноваційні результати.

Ми сподіваємося, що це відправна точка для фундаментальних змін у системі вищої освіти, зокрема, наукових досліджень у цих закладах

Інтеграція освіти, науки та інновації реалізується у новому Законі через:

- посилення та розвиток зв'язків освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ і високотехнологічних виробництв;
- запровадження механізмів захисту й управління інтелектуальною власністю, отриманою в результаті діяльності вищих навчальних закладів.

На правовий режим наукової та інноваційної діяльності у ВНЗ раніше негативно впливали:

1. Відсутність самостійності у науковій та викладацькій діяльності;
2. Обмеження щодо розпорядження майном державних та комунальних (публічних) ВНЗ, які займають основну частку в системі освіти;
3. Перевантаженість викладачів та незацікавленість у комерціалізації інновацій;
4. Інші прояви централізації вищої освіти.

Для довідки, на даний час в Україні функціонують близько 350 ВНЗ III-IV рівнів акредитації усіх форм власності та підпорядкування, з них понад 230 – ВНЗ державної та комунальної форми власності.

Міністерство освіти і науки мало право встановлювати стандарти для вищої освіти. Воно розробляло кваліфікаційні вимоги, організовувало і проводило ліцензування та акредитацію і моніторинг освітніх і наукових процесів та управління вузів. Міністерство освіти і науки України затверджувало постанови та правила прийому з вузів, складених відповідно до директив Міністерства.

При виборах керівника ВНЗ воно призначало на посаду та звільняло претендентів.

Але існувала загальна тенденція до централізації, з делегуванням певної кількості повноважень і відповідальності вишам.

Головними новаціями нового Закону в галузі регулювання відносин щодо інтелектуальної власності та інноваційної діяльності є:

- розширення автономії вищих навчальних закладів (самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу в прийнятті рішень) та академічної свободи учасників освітнього процесу (самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності) – ст. 3 Закону;

- стимулювання до утворення дослідницьких та національних університетів – ст. 30 Закону;

- державна підтримка освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів вищим навчальним закладам, що провадять таку діяльність (ст. 3 Закону) та економічного заохочення підприємств різних форм власності до співпраці з вищими навчальними закладами щодо виконання науково-інноваційних проектів (ст. 67 Закону);

- залишення майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності, створені за державні кошти або за кошти вищого навчального закладу, за науковою установою – виконавцем відповідних форм (видів) науково-технічної діяльності (ст. 70 Закону та зміни до ст. 34 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.91 р. №1977-XII);

- доручення наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених до забезпечення захисту прав та інтересів осіб, які навчаються або працюють у вищому навчальному закладі, зокрема щодо питань наукової діяльності, підтримки наукоємних ідей, інновацій та обміну знаннями (ст. 41 Закону).

У чому ще полягає розширення автономії вищих навчальних закладів в галузі інноваційної діяльності?

Вищий навчальний заклад відтепер має право:

- власності на об'єкти права інтелектуальної власності, створені за власні кошти або кошти державного чи місцевих бюджетів (крім випадків, визначених законом) (ст. 70 Закону);

- створювати власні або використовувати за договором інші матеріально-технічні бази для провадження освітньої, наукової, інноваційної або господарської діяльності (ст. 70 Закону);

- брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційних структур і утворених за участю вищих навчальних закладів малих підприємств, що розробляють і впроваджують інноваційну продукцію, шляхом внесення до них нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності) (ст. 70 Закону);

- засновувати підприємства для провадження інноваційної та/або виробничої діяльності (ст. 70 Закону);

- шляхом внесення нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності) брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційних структур різних типів (наукових, технологічних парків, бізнес-інкубаторів тощо) (ст. 70 Закону);

- бути засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, які провадять свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої, інноваційної діяльності вищого навчального закладу та/або забезпечують виконання його статутних завдань (ст. 27 Закону);

- розпоряджатися майновими правами інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності. Об'єкти права інтелектуальної власності підлягають оцінці. За результатом оцінки їх вартість відображається в бухгалтерському обліку вищого навчального закладу у порядку, передбаченому законом (ст. 69 Закону);

Тобто йдеться про утворення організаційно-правових форм, у межах яких ВНЗ зможуть налагодити співпрацю з інвесторами щодо розробки та впровадження інновацій.

Розроблена інновація, права інтелектуальної власності на яку не зареєстровані належним чином та яка не знаходить практичного втілення – не приносить користі ані розробнику такої інновації, ані економіці держави, а тому не виконує власне інноваційної функції щодо забезпечення свого комерційного втілення. Як вважав «батько» поняття інно-

вації Й.Шумпетер, «інновації – це комерційне впровадження нової продукції чи нових засобів виробництва»¹⁶⁰.

Тому потребує правового забезпечення цілісний механізм, що передбачає шлях від розроблення інновації або навіть ідеї інноваційної розробки при ВНЗ аж до комерційного втілення інновацій. Зазначений правовий механізм має ефективно врегульовувати практичну можливість якісного переходу розробленої при ВНЗ інновації до етапу інноваційної продукції.

Закон передбачає низку новел, що розширюють господарську компетенцію ВНЗ.

1. Раніше майно закріплювалося на праві оперативного управління.

Відповідно до Господарського кодексу України, оперативне управління означає, що МОН як власник майна та уповноважений орган мало право контролювати використання та зберігання майна, закріпленого за ВНЗ, та мало право вилучати у ВНЗ майно, яке не використовувалося чи використовувалося не за призначенням (на погляд міністерства)

ВНЗ не мав права відчужувати чи іншим чином розпоряджатися закріпленим за ним майном без попередньої згоди МОН.

Сьогодні майнові права публічних ВНЗ змінені.

Майно державних закріплене за ними на праві господарського відання.

Це означає, що ВНЗ отримали широкі повноваження управляти своїм майном. Фактично майнові права вузів наближати до власності з деякими обмеженнями в розпорядженні. Міністерство освіти і науки втратило право втручати ся в оперативно-господарську діяльність ВНЗ.

Йдеться про те, що однією з проблем, які раніше ставали на шляху розвитку комерціалізації вищими навчальними закладами розроблених інновацій шляхом створення окремих суб'єктів господарювання, був правовий режим майна ВНЗ.

¹⁶⁰ Шумпетер Й. Теория экономического развития: исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер; пер. с англ. Л. И. Кравченко. — М.: Прогрес, 1982. — С. 100.

Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 63 попередньої редакції Закону України «Про вищу освіту» (від 17.01.2002 № 2984-III), «майно, яке знаходиться у державній і комунальній власності і передане в оперативне управління вищим навчальним закладам державної і комунальної форм власності, не підлягає вилученню або передачі будь-яким підприємствам, установам, організаціям, крім випадків, передбачених законодавством».

Очевидно, що створити нове підприємство без передання йому певного майна, не порушивши при цьому пряму вимогу закону, вищі начальні заклади раніше не могли.

Тому позитивно слід оцінити редакцію статті нового Закону «Про вищу освіту» (від 01.07.2014 № 1556-VII), яка присвячена правовому режиму майна, а саме: абз.2 ч.1 ст.70 відповідного Закону визначає, що відповідно до законодавства та з урахуванням організаційно-правової форми вищого навчального закладу з метою забезпечення його статутної діяльності засновником (засновниками) закріплюються на основі права господарського відання або передаються у власність будівлі, споруди, майнові комплекси, комунікації, обладнання, транспортні засоби та інше майно.

Наведене вище формулювання чинного законодавства про вищу освіту дозволяє вказати на якісну зміну щодо надання ВНЗ більшого обсягу прав в частині використання ввіреного їм майна не лише з вузько визначеною некомерційною метою, а й задля інноваційного розвитку освіти, науки та техніки України.

Законом «Про вищу освіту», між тим, уведено певне обмеження на передачу майна державних та комунальних вищих навчальних закладів юридичним та фізичним особам. Зокрема, для передачі (вилучення) такого майна необхідне отримання згоди засновників вищого навчального закладу та вищого колегіального органу самоврядування вищого навчального закладу.

Сьогодні не зрозуміло, наскільки ефективно та оперативно будуть діяти засновники ВНЗ (у тому числі держава) при наданні відповідних дозволів для передачі частини майна. Проте однозначно можна вказати, що створення додаткового бюрократичного бар'єру при реалізації права ВНЗ на

створення інноваційних підприємств та участь у них видається певною напівмірою в реформі: від централізованих повноважень у сфері розпорядження майном та долею ВНЗ органи виконавчої влади дуже не хочуть відмовлятися.

У тому числі мають бути запозичені механізми взаємодії вищої освіти з реальним сектором економіки. Взаємодія науково-інноваційного потенціалу вищих навчальних закладів та бізнес-середовища є поширеною практикою в багатьох країнах з розвинутою національною інноваційною системою¹⁶¹.

3. Розширена можливість взаємодії ВНЗ з бізнес-структурами в частині створення інноваційної інфраструктури при університетах. Це може принести значні плоди щодо розвитку стартап-проектів, які розробляються студентсько-викладацьким складом за фінансової підтримки відповідного приватного інвестора.

Зокрема, у США існує практика цільового інвестування бізнес-структурою в розробку працівниками ВНЗ необхідної інноваційної технології/рішення/продукту для інвестора згідно з замовленням останнього.¹⁶²

Україна, як і будь-яка держава в умовах сучасної глобальної економіки, безумовно, зацікавлена в розвитку високотехнологічного виробництва та в зростанні наукоємного потенціалу економіки країни. Тому налагодження ефективної взаємодії між бізнес-середовищем та ВНЗ, які можуть створювати необхідні передові технології, сьогодні є актуальним. Зокрема, у частині правового забезпечення розвитку вказаної співпраці.

У цьому напрямі сьогодні помітні позитивні зрушення.

¹⁶¹ Досвід європейських університетів з комерціалізації інновацій та можливості його застосування в Україні: Монографія / Загальна редакція: В. Шатоха. Редакційна колегія: М. Карпаш, В. Туляков, А. Петренко, А. Фалалеев, А. Ферябов, Б. Залеська, К. Мітчел, Ж. Пабла, Ж. Сілва. – Дніпропетровськ: «Дріант», 2014. – 246с. – ст. 8-58.

¹⁶² Malakoff D. The Many Ways of Making Academic Research Pay Off [Електронний ресурс] / David Malakoff – Режим доступу до ресурсу: <http://www.innovationutah.com/blog/the-many-ways-of-making-academic-research-pay-off/>.

Зокрема, з прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII (далі – ЗУ «Про вищу освіту») вищі навчальні заклади отримали можливість бути засновниками юридичних осіб, основною метою діяльності яких є комерціалізація інновацій, що були розроблені такими вищими навчальними закладами (ч.1 ст.68 Закону).

2. Закон передбачає децентралізацію контролю за ВНЗ.

Спеціальна наглядова рада ВНЗ повинна вести контроль за використанням майна. Вона повинна бути зацікавлена, щоб реалізовувалися успішні наукові програми з погляду вузу, який не буде залежати від державного впливу. Тому наглядова рада ВНЗ повинна обиратися згідно з правилами ВНЗ з незалежних осіб, які не затверджуються міністерством.

3. Розширена дохідна база діяльності ВНЗ.

Відповідно до старого закону, усі надходження від діяльності ВНЗ поступали до Державного бюджету через казначейські рахунки і ВНЗ не могли вільно використовувати відповідні надходження.

Державне казначейство вирішувало, чи фінансувати витрати по наукових програмах відповідно до правил Бюджетного кодексу. Інтереси зведеного Державного бюджету завжди були і, на жаль, залишаються вищі, ніж наукові інтереси. Дефіцит бюджету – це було головне пояснення, чому інноваційні дослідження не мали шансу реалізуватися.

Згідно нового Закону, доходи від платних послуг ВНЗ, комерціалізації інновацій, суміжної діяльності тощо можуть накопичуватися на звичайних банківських рахунках ВНЗ. Останні мають право без обмежень витратити ці гроші на незалежні наукові дослідження, апаратне та програмне забезпечення, преміювання дослідних підрозділів та інших цілей, визначених статутом ВНЗ або іншим установчим документом.

4. Законом скасовані повноваження Міносвіти щодо призначення керівників ВНЗ: трудовий колектив ВНЗ вирішуватиме питання призначення та відкликання керівника.

Отже, корупційні чинники стосунків керівників ВНЗ із міністерством не матимуть значення. Демократизація об-

рання керівників ВНЗ на відповідну посаду має призвести до обрання найкращих, що забезпечуватимуть розвиток ВНЗ, у тому числі наукових результатів.

5. У новому Законі визначено вимоги щодо направлення ВНЗ мінімальних сум державного фінансування на підготовку докторів філософії та докторів наук.

Це має гарантувати державне фінансування щодо проведення наукових досліджень молодими науковцями.

Зокрема, загальний обсяг державного замовлення на підготовку фахівців ступеня доктора філософії на поточний рік становить не менш як 5 відсотків кількості осіб, які в поточному році здобудуть ступінь магістра за державним замовленням (ст. 72)

6. Здатність комерціалізувати результати наукових досліджень визначено як один з критеріїв отримання статусу дослідницького університету. Дослідницькі університети матимуть більше самостійності, більше державного фінансування та гарантій державного замовлення.

Зокрема, ВНЗ, що має статус дослідницького, має переважне право на отримання державного замовлення на підготовку фахівців ступеня доктора філософії – до 20 відсотків обсягу випуску магістрів, які навчалися за кошти державного бюджету в цьому вищому навчальному закладі (ст. 72 Закону).

Отже, університети мають бути зацікавлені у комерціалізації результатів, аби отримати статус дослідницьких.

У Законі передбачено здійснення ВНЗ:

- заходів з впровадження інновацій, включаючи трансфер технологій, об'єктів права інтелектуальної власності, майнові права на які вони набули;

- заходів із запобігання академічному плагіату – оприлюдненню.

До виконання наукових і науково-технічних робіт у вищому навчальному закладі можуть залучатися науково-педагогічні, наукові і педагогічні працівники, інші працівники вищих навчальних закладів, особи, які навчаються у вищому навчальному закладі, а також працівники інших організацій. Вищі навчальні заклади, які є засновниками інноваційних

структур різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори тощо), мають право проводити спільні наукові дослідження, демонстраційні досліди тощо, у тому числі з використанням земельних ділянок, які знаходяться в постійному користуванні вищих навчальних закладів.

Згідно зі ст. 34 Закону, за здійснення освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі відповідає керівник вищого навчального закладу. Однак питання щодо визначення стратегії і перспективних напрямів розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності вищого навчального закладу, а також ухвалення основних напрямів проведення наукових досліджень та інноваційної діяльності віднесені до компетенції Ученої ради – колегіального органу управління вищого навчального закладу. (ст. 36 Закону).

Політика наукової та інноваційної діяльності, яка здійснюється безпосередньо вищими навчальними закладами на засадах автономії, формується державними органами, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади (ст. 67 Закону).

За пропозицією Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, ВНЗ незалежно від форми власності може бути надано статус національного. Згідно зі ст. 29 Закону, Національний вищий навчальний заклад має право формувати на своїй базі інноваційні структури різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, малі підприємства тощо) на засадах поєднання інтересів високо-технологічних компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проектів. Національному вищому навчальному закладу, що забезпечує проривний розвиток держави в певних галузях знань за моделлю поєднання освіти, науки та інновацій, сприяє її інтеграції до світового освітньо-наукового простіру, має визнані наукові здобутки, може надаватися статус дослідницького університету. Статус дослідницького університету надається Кабінетом Міністрів України на конкурсних засадах вищому навчальному закладу строком на сім років. Критеріями надання статусу дослідницького університету, зокрема, є здат-

ність упроваджувати і комерціалізувати наукові результати та рівень інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, зокрема, кількість міжнародних проєктів, створених об'єктів права інтелектуальної власності, спільних з підприємствами та іноземними вищими навчальними закладами наукових проєктів, грантів тощо (ст. 30 Закону).

Загалом, зміни, які вносить новий Закон «Про вищу освіту», переконують не зупинятися на досягнутому. Необхідно пам'ятати, що на даний момент це всього лише законодавча реформа. Існує велика різниця між прийняттям закону і його реалізацією.

Перший рік викрив чимало слабких місць відповідного закону.

Зокрема, у багатьох випадках навантаження на викладачів не зменшилося, а лише збільшилося, враховуючи те, що поменшало саме «не аудиторного навантаження», яке зазвичай формує дослідницьку базу діяльності викладачів.

Зберігається чимало ризиків, що економічні повноваження вузів матимуть задню результат: немає гарантії, що керівники вузів спрямовуватимуть свої розширені повноваження для прогресу в розвитку наукових досліджень.

Для уникнення таких ризиків мало б набути вагомого значення викладацьке самоврядування, чого, на жаль, немає у силу багатьох попередніх традицій відсутності належної самостійності викладачів у їх стосунках із адміністрацією.

Викликають занепокоєння у науковців положення про те, що керівники наукових кафедр обиратимуться лише на 2 строки. Разом із тим керівники кафедри не є адміністративною посадою. Це штучне обмеження може завадити стабільності та наступництву наукових шкіл.

Інший приклад. Згідно зі ст. 38 Закону, порядок формування наглядової ради, строк її повноважень, компетенція і порядок діяльності визначаються статутом ВНЗ. Ця процедура досить невизначена. Це не виключає, що МОН та ректори ВНЗ устанавлять такі механізми у статуті ВНЗ, які зроблять наглядову раду залежною від них, а інтереси ВНЗ та його колективу ігноруватимуться.

Обсяг комерціалізації результатів наукових досліджень для отримання статусу дослідницького ВНЗ окреслено в Законі надто загально. Мають бути чітко позначені критерії, залежно від загального обсягу державного фінансування чи іншого фінансування. Те саме стосується кількості публікацій за показниками визнаних міжнародних наукометричних баз та у міжнародних реферованих виданнях.

Кабінет міністрів України має конкретизувати ці критерії у відповідності до існуючих реалій, а не відірвано від них.

Не меншій конкретизації потребують положення статті 67 Закону, де зазначено, що держава економічно заохочує підприємства різних форм власності до співпраці з вищими навчальними закладами щодо виконання науково-інноваційних проектів, підготовки і перепідготовки фахівців з вищою освітою, проведення практики студентів. Для подібного заохочення мали б бути запроваджені певні пільгові умови функціонування таких підприємств. Але протягом першого року від початку дії Закону жодних таких заходів не вжито.

Залишаються прогалини щодо розподілення прав на об'єкти інтелектуальної власності між ВНЗ та безпосередніми творцями цих об'єктів, винагорода науковим співробітникам за утворення об'єктів права інтелектуальної власності у ВНЗ.

Зрештою, досі не вирішені питання сприятливого податкового клімату для інноваційних досліджень. Йдеться про:

а) значний обсяг навантаження на фонди оплати праці понад податковий податок.

б) сплата ПДВ не поставлена у залежність від готовності інноваційного продукту, коли установи повинні сплачувати податки, ще не отримавши кошти та результати.

в) валютні обмеження, обумовлені війною та економічною кризою, коли надходження в іноземній валюті повністю конвертуються. У цьому разі ВНЗ вимушені витратитися на повторну конвертацію коштів для придбання обладнання та софту.

Положення ЗУ «Про вищу освіту» мають сприяти виробленню чіткого та ефективного механізму використання вищими навчальними закладами свого наукового та творчого потенціалу, спрямованого на задоволення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку держави та потреб малого, середнього та великого бізнесу у створенні інноваційних технологій. Проте в сучасних умовах динамічного розвитку інформаційних технологій вагомого значення набуває можливість своєчасної та ефективної комерціалізації розроблених інновацій (у тому числі, розроблених при ВНЗ), з метою отримання практичної користі від розробки.

Зважаючи на значний інтелектуальний та винахідницький потенціал вітчизняних ВНЗ, не викликає сумнівів той факт, що працівники таких ВНЗ та залучені співробітники, студенти, інші особи можуть акумулювати необхідний обсяг знань, умінь та навичок, яких потребує створення інноваційних технологій та рішень.

Проте без забезпечення ефективного механізму фінансування інноваційних розробок при ВНЗ зазначене положення ЗУ «Про вищу освіту» щодо створення юридичних осіб з метою комерціалізації інновацій залишається виключно декларативним.

Одним із шляхів реалізації розроблених при ВНЗ інновацій є їх використання в підприємствах, заснованих таким вищим навчальним закладом самостійно та в партнерстві. Також розроблені ВНЗ інновації можуть знаходити втілення в діяльності інших суб'єктів господарювання, що замовили та профінансували створення такої інновації ВНЗ.

Проблемою комерціалізації розроблених ВНЗ інновацій, яка досі залишається невирішеною, є питання щодо того, яким саме чином ВНЗ може засновувати та брати участь в існуючих підприємствах для комерціалізації інновацій.

Зокрема, згідно з п.12 ч.3 ст.70 ЗУ «Про вищу освіту», вищий навчальний заклад має право засновувати підприємства для провадження інноваційної та/або виробничої діяльності. У свою чергу, п.10 ч.3 ст.70 ЗУ «Про вищу освіту» вказує на той факт, що ВНЗ має право брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційних структур і утворених за учас-

тю вищих навчальних закладів малих підприємств, що розробляють і впроваджують інноваційну продукцію, шляхом внесення до них нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності).

Аналізуючи викладені вище пункти ч.3 ст.70 указаного Закону, видається не зрозумілим, чи ВНЗ має право брати участь у формуванні статутного капіталу малих інноваційних підприємств лише шляхом внесення нематеріальних активів (як вказано в п.10), чи також має право виступати їх одноособовим засновником (як вказано в п.12).

Більш практично виправданим виглядає позиція, що ВНЗ має право брати участь у формуванні статутного капіталу існуючих інноваційних структур та підприємств також і своїм майном. Така позиція впливає з того, що власником нематеріального активу в широкому розумінні може бути не лише ВНЗ, а й інша фізична/юридична особа, якій для завершення досліджень та запровадження інноваційного продукту не вистачає матеріальних потужностей вищого навчального закладу (дослідницьких лабораторій, приміщень, матеріалів для експериментів тощо).

У такому випадку виправдано було б надати ВНЗ можливість отримати частку в інноваційному підприємстві шляхом внесення до його статутного капіталу коштів та/або наявного у ВНЗ майна, а згодом отримувати дохід від комерціалізації відповідної інноваційної розробки.

У той самий час, якщо ВНЗ має право брати участь у формуванні статутного капіталу юридичних осіб лише шляхом внесення до нього майнових прав інтелектуальної власності, очевидно, що надати юридичній особі лабораторії, приміщення тощо ВНЗ зможе лише на умовах оренди, що може бути неприйнятно (через вартість оренди) для власника інноваційної розробки. У такій ситуації замість збільшення кількості інноваційних продуктів в Україні і надалі буде безліч винаходів, чиє «життя» закінчилось на паперових носіях та не втілилось у готовий продукт.

Слід позитивно оцінити ще одне положення в новому Законі «Про вищу освіту». Зокрема, вищим навчальним закладам дозволили створювати сталий фонд (ендавмент),

який визначається Законом як сума коштів або вартість іншого майна, призначена для інвестування або капіталізації на строк не менше 36 місяців, пасивні доходи від якої використовуються вищим навчальним закладом з метою здійснення його статутної діяльності у порядку, визначеному благодійником або уповноваженою ним особою.

Світова практика функціонування ВНЗ переконливо свідчить, що посівні інвестиційні фонди, які функціонують при вищих навчальних закладах, забезпечують розробку та впровадження значної частини інноваційних продуктів, зважаючи на свою наближеність до студентських містечок, наукових товариств тощо¹⁶³.

Разом з тим, не можна не відзначити той факт, що Закон України «Про вищу освіту» не визначає обов'язку ВНЗ інвестувати кошти сталого фонду (ендавменту) саме в інновації, молоді інноваційні підприємства (стартапи) тощо. Тобто вищий навчальний заклад може самостійно визначати призначення коштів ендавменту (наприклад, прийняти рішення про необхідність будівництва додаткової бібліотеки або спортивного комплексу, замість фінансування стартап проєктів).

Задля уникнення відповідної ситуації з нецільовим (не інноваційним) використанням коштів ендавменту доцільно закріпити в Законі України «Про вищу освіту» імперативне положення про те, що активи такого сталого фонду використовуються виключно для інвестування в розроблення та комерціалізацію інновацій.

Якщо говорити про комплексну зміну, з урахуванням викладених вище положень щодо заборони ВНЗ здійснювати внесок до статутного капіталу підприємств іншим майном, крім майнових прав інтелектуальної власності, то слід вказати наступне.

¹⁶³ Досвід європейських університетів з комерціалізації інновацій та можливості його застосування в Україні: Монографія / Загальна редакція: В. Шатоха. Редакційна колегія: М. Карпаш, В. Туляков, А. Петренко, А. Фалалєєв, А. Ферябов, Б. Залеська, К. Мітчел, Ж. Пабла, Ж. Сілва. – Дніпропетровськ: «Дріант», 2014. – 246с. – ст. 8-58

Саме кошти ендавменту разом з матеріальними правами інтелектуальної власності можуть та мали би бути тим майном ВНЗ, яке допустимо вносити до статутного капіталу вже існуючих інноваційних підприємств.

Така зміна надасть ВНЗ більше можливостей та ресурсів для стимулювання розроблення інновацій та їх подальшої комерціалізації.

Підсумовуючи, можна сказати, що новий Закон України «Про вищу освіту» 2014 року створив перспективні умови для розвитку інноваційної діяльності ВНЗ. Наступні кроки мають полягати в ефективній імплементації цих положень у чинне законодавство та вдосконаленні реформи, утворення державних умов для капіталовкладень економічних суб'єктів у розвиток наукових досліджень ВНЗ, зацікавленості ВНЗ у просування продуктів інноваційної діяльності.

3.5. Вирішення проблем державної підтримки інноваційної діяльності в Україні з урахуванням практики ЄС

(Д.В. Зятіна)

З огляду на велике значення інновацій для прогресивного економічного та соціального розвитку країни, їх усебічна підтримка має стати пріоритетним напрямом державного регулювання.

Державну підтримку в сфері господарювання можна визначити як сукупність економічних, організаційних та правових механізмів, завдяки яким держава через інфраструктуру підтримки надає необхідне сприяння правового, фінансового, організаційного, інформаційного та матеріально-технічного характеру з метою створення умов для формування і розвитку як певних сфер економіки, так і окремих суб'єктів господарювання¹⁶⁴.

¹⁶⁴ Лічак Д.В. Господарсько-правове забезпечення непрямої державної підтримки суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... канд. юрид.

Розглядаючи особливості сучасного стану державної підтримки, перше, на що хотілось би звернути увагу, – це загальна тенденція, у тому числі в сфері підтримки інновацій, – зміни вектору підтримки з надання прямого державного фінансування до застосування переважно непрямих засобів державної підтримки. Можна, беззаперечно, погодитися з думкою вчених про те, що у зв'язку з недостатністю державного фінансування на сучасному етапі держава не виступає як головне джерело фінансових ресурсів для розвитку, роль держави полягає у створенні умов для розвитку відповідних схем та інституцій з більшим застосуванням засобів непрямої фінансової підтримки¹⁶⁵.

Такий підхід цілком відповідає правилам Європейського Союзу щодо державної допомоги суб'єктам господарювання, яка, у першу чергу, оцінюється з точки зору її впливу на конкуренцію. Так, згідно зі ст. 107 Договору про функціонування Європейського Союзу¹⁶⁶, допомога, яку в будь-якій формі надає держава-член або яку надано за рахунок державних ресурсів, що спотворює або загрожує спотворити конкуренцію, надаючи переваги певним суб'єктам господарювання або виробництву певних товарів, є несумісною з внутрішнім ринком тією мірою, якою вона впливає на торгівлю між державами-членами.

При цьому, відповідно до Договору, сумісною з внутрішнім ринком є: 1) допомога соціального характеру, надана окремим споживачам, за умови, що вона надається без дискримінації на підставі походження відповідних товарів; 2) допомога для ліквідації наслідків стихійного лиха або

наук : 12.00.04. – «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Д.В. Лічак. – О., 2011. – С. 3-4.

¹⁶⁵ Нянчук Н. Ю. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку інноваційної діяльності малих підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01. – «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Н. Ю. Нянчук. – О., 2006. – С.9.

¹⁶⁶ Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/JOHtm1.do?uri=OJ:C:2010:083:SOM:E N:HTML>.

надзвичайних ситуацій; 3) допомога, надана економіці певних регіонів ФРН, що зазнали впливу від поділу Німеччини, тією мірою, якою така допомога необхідна для компенсації економічних витрат, спричинених таким поділом.

Також, згідно із ст. 107 Договору, сумісно з внутрішнім ринком можна вважати допомогу, що сприяє економічному розвитку регіонів з надзвичайно низьким рівнем життя або високим рівнем безробіття; допомогу, що сприяє здійсненню важливого проекту спільного європейського інтересу або усуває суттєву шкоду функціонуванню економіки держав-членів; допомогу, що сприяє розвитку певних видів економічної діяльності або певних сфер економіки, якщо така допомога не впливає негативно на умови торгівлі такою мірою, що не суперечить спільному інтересу; допомогу, що сприяє культурному розвитку та збереженню культурної спадщини, якщо така допомога не впливає на умови торгівлі та конкуренцію в Союзі такою мірою, що не суперечить спільному інтересу; інші категорії допомоги, що можуть бути визначені рішенням Ради за пропозицією Комісії.

Загальна практика ЄС щодо надання державної допомоги господарюючим суб'єктам сьогодні знаходить відображення і в законодавстві України. Це можна побачити, аналізуючи норми Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 01.07.2014 р., який набере чинності 02.08.2017 р. Указаний законодавчий акт визначає, яка державна допомога є допустимою, яка допомога вимагає отримання відповідного дозволу від Антимонопольного комітету України, а яка допомога є незаконною. Відповідно до нових правил, будь-яка допомога має бути оцінена з точки зору її впливу на конкуренцію, а також з точки зору її значення для загальноекономічного розвитку.

Сьогодні, з урахуванням обмеженості бюджетних коштів та загальних правил ЄС щодо необхідності забезпечення ринкової конкуренції, найважливішою сферою залучення державних коштів для підтримки інновацій стає створення та підтримка відповідної інфраструктури для інноваційного розвитку.

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про розвиток і державну підтримку малого і середнього підприємництва» від 22.03.2012 р., до об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва належать бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші підприємства, установи та організації, основним завданням яких є сприяння розвитку малого і середнього підприємництва.

Одним з найрозповсюдженіших об'єктів інфраструктурної підтримки інноваційного підприємництва в усьому світі є бізнес-інкубатори. Адже саме вони створюють засади для комерціалізації інновацій, бізнес-інкубатори надають підприємцям-початківцям правову та фінансову підтримку, допомагають знайти стартовий капітал тощо. Як зазначається в літературі, «академічне бізнес-інкубаторство – одна з найактуальніших тематик останнього часу в сфері розвитку інноваційно орієнтованої економіки і додаткових інструментів системи вищої освіти. Воно дозволяє подолати академічний розрив між вищою школою і практикою впровадження інновацій, виділити найактивніших представників і надати їм можливість для здійснення найсміливіших ідей»¹⁶⁷.

Наприклад, Білефельдський університет в Німеччині успішно запровадив практику бізнес-інкубування ще з 1995 року. У 1995 році в цьому університеті було засновано товариство з обмеженою відповідальністю «Інститут трансферу інновацій». У 1997 року Інститут почав реалізовувати пілотний проект бізнес-інкубування для підтримки університетських spin-off. Фінансування проекту здійснювалося спільно Федеральним міністерством економіки та енергетики Німеччини і двома регіональними ощадними банками. Також спонсорами проекту виступали Міністерство науки та освіти Північної Рейн-Вестфалії, центр зайнятості міста Білефельд

¹⁶⁷ Маматова Т.В., Гладка О.М. Організаційно-правові засади функціонування академічних бізнес-інкубаторів як інструмент місцевого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2013-02%2810%29/19.pdf>.

та сам Університет. Завданням програми бізнес-інкубування визначалося наступне:

- викладання курсів академічного підприємництва з метою стимулювання студентів, науковців університету створювати власні компанії;
- збільшення кількості spin-off (стартапів) Білефельдського університету, створення умов для їх успішного функціонування;
- створення та заохочення розвитку «підприємницького духу» університету.

Досвід функціонування бізнес-інкубатору в Білефельдському університеті є цікавим з тієї точки зору, що бізнес-інкубатор усебічно підтримує інноваторів. Підприємцям-початківцям надається не тільки консалтингові та організаційні послуги, але й інкубатор розділяє ризики інноваторів. Інноватори-підприємці вільно розпоряджаються своїм прибутком, водночас усі угоди, які укладаються підприємцями, мають бути погоджені з менеджерами бізнес-інкубатору для того, щоб бізнес-інкубатор міг нести ризики, пов'язані з діями підприємця (наприклад, якщо підприємець пошкоджує обладнання, яке ним використовується тощо). Отже, усі угоди підприємців укладаються від імені самого бізнес-інкубатору, що дозволяє значно знизити підприємницькі ризики інноватора-початківця та максимально убезпечити молодого підприємця від укладання не вигідних контрактів. Також позитивним є те, що бізнес-інкубатор до певного розміру за рахунок державної та місцевої підтримки може покривати витрати та збитки інноватора-підприємця. І, певна річ, у рамках реалізації проектів підприємств, що знаходяться в бізнес-інкубаторі, дослідники можуть користуватися університетським обладнанням на умовах, узгоджених із університетом¹⁶⁸.

Іншим цікавим та успішним досвідом бізнес-інкубування в країнах ЄС є бізнес-інкубатор Іннолінко у Фінляндії. Цей

¹⁶⁸ Josef Steffens, Anette Traude. The Bielefeld concept of pre-incubation // New concepts for academic entrepreneurship, 2002. «Twente University Press». – p. 118.

інкубатор розрахований на підприємців-початківців і розташований у науковому парку Отаніємі. Бізнес-інкубатор надає великі можливості студентам та дослідникам трансформувати свої бізнес-ідеї у стартап компанії. Іннолінко функціонує як самостійна одиниця наукового парку. Він пропонує підприємцям на безкоштовній основі площу для роботи, офісне обладнання, послуги Інтернету та зв'язку, допомогу в складанні бізнес-планів, започаткуванні підприємства, пошуку початкового капіталу тощо. Компанія може залишатися в Іннолінко протягом шести місяців для отримання початкового капіталу або позитивного фінансового результату від своєї діяльності¹⁶⁹.

Отже, бізнес-інкубатори в усьому світі зарекомендували себе як ефективний механізм підтримки підприємців-початківців, у першу чергу тих, хто створює інноваційний продукт та вийшов із університетського середовища. Бізнес-інкубатори найчастіше створюються при наукових, технологічних парках та тісно взаємодіють із університетами та бізнес-середовищем. В Україні сьогодні бізнес-інкубатори як суб'єкти, метою яких є підтримка інноваційних стартапів, не знайшли свого широкого поширення. Це пов'язано як із відсутністю державного сприяння їх розвитку, так і з недостатньою правовою визначеністю статусу бізнес-інкубаторів та мети їх діяльності.

Аналіз законодавства свідчить, що чимало нормативно-правових актів називають бізнес-інкубатори важливими структурами, діяльність яких спрямована на підтримку суб'єктів господарювання, водночас єдиного підходу до визначення правового становища самого бізнес-інкубатора немає. Так, у ст. 8 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 р. зазначено, що держава сприяє створенню молодіжних бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів для реалізації програми підготовки молоді до підприємницької діяльності, надан-

¹⁶⁹ Rolf Reiner, Udo Sievers. Pre-incubation: new concepts to support start-up activities of universities and research institutes // New concepts for academic entrepreneurship, 2002. «Twente University Press». – p. 100.

ня інформаційних та консультативних послуг. Із цією метою розробляється та реалізується система заходів підтримки підприємництва молоді, включаючи довгострокове пільгове кредитування, забезпечення виробничими приміщеннями, страхування комерційного ризику тощо.

У ст. 6 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 р. вказано, що для реалізації середньострокових пріоритетних напрямів держава запроваджує заходи щодо розвитку інноваційної інфраструктури (інноваційних центрів, технологічних парків, наукових парків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій, інноваційних кластерів, венчурних фондів тощо.)

Також визначення бізнес-інкубатора містилося в Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва» від 21.05.2009 № 510, в якій інноваційний бізнес-інкубатор визнавався як інноваційне підприємство, що представляє собою спеціалізований бізнес-інкубатор, в якому створені умови для розробки та застосування суб'єктами малого та середнього підприємництва інноваційних технологій. Однак указана Постанова втратила чинність, і сьогодні легальне визначення бізнес-інкубатору відсутнє. Відсутні також пільги для функціонування бізнес-інкубаторів, немає державних програм, спрямованих на розвиток цих структур, існує проблема розмежування правового статусу бізнес-інкубаторів із іншими подібними структурами – бізнес-центрами, науково-технологічними центрами, центрами трансферу технологій тощо. Із огляду на це, доцільним є законодавче закріплення статусу бізнес-інкубатора, закріплення пільг, що можуть надаватися бізнес-інкубаторам, визначення напрямів взаємодії бізнес-інкубаторів із вищими навчальними закладами в напрямі комерціалізації інновацій. Необхідним є розроблення і прийняття Програм, які б передбачали умови і порядок надання пільг бізнес-інкубаторам або конкретним проектам бізнес-інкубаторів. Також такий засіб підтримки, як надання бізнес-інкубаторам об'єктів держав-

ної та комунальної власності для використання з метою підтримки суб'єктів господарювання (що є можливим, зокрема відповідно до ст. ч. 1 ст. 48 ГК України), може бути досить дієвим, адже одним із основних завдань бізнес-інкубаторів є надання площ для діяльності підприємців.

До одного з найважливіших напрямів державної підтримки інноваційної діяльності можна, беззаперечно, віднести законодавчу підтримку, яка реалізується, у першу чергу, шляхом створення правових засад та законодавчої регламентації нових форм та видів інноваційної діяльності.

Сьогодні до таких форм можна віднести можливість відкриття вищими навчальними закладами дочірніх підприємств (spin-off або стартапів), діяльність яких спрямована на комерціалізацію результатів наукової діяльності вчених ВНЗ.

У Концепції реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю на період до 2017 року, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2012 р. № 1077-р., зокрема, указується, що особливу увагу слід звернути на підкреслення необхідності вжиття заходів до запровадження механізму участі державних, у тому числі бюджетних, наукових установ в утворенні господарських товариств шляхом внесення до статутного капіталу товариств об'єктів права інтелектуальної власності, що належать таким установам.

Аналіз нового Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року свідчить про зміну підходів до законодавчого закріплення можливості університетів створювати структури, спрямовані на комерціалізацію результатів інноваційної діяльності ВНЗ. Так, згідно із ст. 68 Закону, наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність може проводитись вищими навчальними закладами, у тому числі через створені ними юридичні особи, предметом діяльності яких є доведення результатів наукової і науково-технічної діяльності вищого навчального закладу до стану інноваційного продукту та його подальша комерціалізація.

До виконання наукових і науково-технічних робіт у вищому навчальному закладі можуть залучатися науково-педа-

гогічні, наукові і педагогічні працівники, інші працівники вищих навчальних закладів, особи, які навчаються у вищому навчальному закладі, а також працівники інших організацій.

У ч. 3 ст. 68 Закону зазначено, що вищі навчальні заклади, зокрема, які є засновниками інноваційних структур різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори тощо), мають право проводити спільні наукові дослідження, демонстраційні досліді тощо, у тому числі з використанням земельних ділянок, які знаходяться в постійному користуванні вищих навчальних закладів.

Такі законодавчі положення цілком відповідають європейській практиці та безперечно спрямовані на підтримку інновацій та запровадження нових можливостей для університетів у трансфері інноваційних здобутків у промисловість.

Слід також зазначити, що в подальшому, розробляючи та закріплюючи на законодавчому рівні механізм створення вищими навчальними закладами spin-off компаній, у нагоді може стати досвід Польщі, де такі положення вже закріплено в законодавстві. У Законі Польщі «Про вищу освіту» від 27 липня 2005 року містяться норми, що закріплюють можливість створення університетами spin-off компаній. Так, в статті 86а вказаного Закону Польщі зазначено, що з метою комерціалізації наукових досліджень та розробок вищі навчальні заклади можуть засновувати товариство з обмеженою відповідальністю або акціонерне товариство (далі – товариство). Такі товариства мають бути засновані ректором за згодою Сенату або іншого колегіального органу, у сфері управління якого перебуває вищий навчальний заклад. Завданням товариства має бути, зокрема, придбання часток/акцій суб'єктів господарювання, які засновані з метою використання наукових досліджень та розробок вищого навчального закладу.

Ректор може передати товариству на підставі договору право на управління правами промислової власності вищого навчального закладу з метою їх комерціалізації.

Для досягнення мети комерціалізації вищий навчальний заклад має передати товариству його права інтелектуальної власності.

Дивіденди, які отримує вищий навчальний заклад від діяльності товариства, мають бути спрямовані для здійснення статутної діяльності вищого навчального закладу.

У статті 86b зазначеного Закону Польщі «Про вищу освіту» вказано, що такі товариства можуть бути засновані спільно – державними та недержавними вищими навчальними закладами. У такому випадку будь-який вищий навчальний заклад (засновник) може здійснювати дії, передбачені в ст. 86a, шляхом укладання окремої угоди між ректором вищого навчального закладу та товариством.

І, нарешті, стаття 86c закріплює, що Сенат вищого навчального закладу або орган управління, зазначений в статуті недержавного вищого навчального закладу, мають прийняти правила, які регулюють порядок управління авторськими та суміжними правами, правами промислової власності, а також правила із комерціалізації результатів наукових досліджень та розробок, які мають визначати наступне:

1) права та обов'язки вищих навчальних закладів, наукових співробітників, студентів та аспірантів із визначенням порядку використання та захисту авторських, суміжних прав та прав промислової власності;

2) правила винагороди, що належить авторам інтелектуальної власності;

3) правила та процедури, що визначають процедуру комерціалізації наукових досліджень та розробок;

4) правила використання активів та обладнання вищих навчальних закладів з метою комерціалізації наукових досліджень, а також з метою забезпечення можливості надання науково-дослідних послуг.

Отже, норми Закону Польщі «Про вищу освіту» закріплюють можливість створення університетом spin-off компанії, метою якої є комерціалізація наукових здобутків університету. При цьому вищий навчальний заклад передає права інтелектуальної власності до новоствореного товариства, які йдуть на збільшення статутного капіталу товариства. Замість цього вкладу університет отримує частку в spin-off компанії.

Перевагою такого способу комерціалізації є можливість розраховувати на великий прибуток від діяльності spin-off (стартап) компанії, права інтелектуальної власності захищені та чітко визначені. При цьому саме університети займаються оцінкою прав інтелектуальної власності та отримують усі необхідні патенти для захисту цих прав.

Отже, з урахуванням європейського досвіду, доцільним є розроблення чіткого правового механізму, який надасть можливість університету створити компанію та наділити її майном. При цьому університетські стартап-компанії мають засновуватися у формі товариств з обмеженою відповідальністю, які, за Законом України «Про господарські товариства», передбачають найменшу відповідальність учасників товариства, є найменш ризикованими та простими в заснуванні та управлінні порівняно з іншими видами господарських товариств.

Водночас для обрання такого способу комерціалізації потрібно розробити наукові проекти, що мають великий комерційний потенціал, а також мати вчених, які готові займатися підприємницькою діяльністю. У цьому аспекті необхідним є впровадження в систему підготовки фахівців у вищих навчальних закладах спеціальних курсів, семінарів, тренінгів тощо з метою формування та вдосконалення навичок, необхідних для ефективної комерціалізації наукових розробок, управління правами інтелектуальної власності, інноваційними процесами та проектами.

Індикатором рівня інноваційного розвитку економіки є наявність підприємств, які самі займаються виробленням інноваційного продукту. Зазвичай у впровадженні в свою господарську діяльність нових технологій зацікавлений малий та середній бізнес, який таким чином намагається підвищити свою конкурентоспроможність. Водночас, створення інноваційного продукту пов'язано зі значними інвестиціями, характеризується ризиковим характером, тому суб'єкти господарювання, які створюють такий продукт, вимагають заходів підтримки та стимулювання.

Відповідно до Закону України від 22.03.2012 р. «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприєм-

ництва в Україні», державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

Також слід звернути увагу на Державну програму розвитку внутрішнього виробництва від 12.09.2011 р. № 1130. У Програмі, зокрема, зазначено, що малий та середній бізнес відіграють важливу роль у розвитку реального сектору економіки, підвищенні рівня зайнятості населення та наповненні внутрішнього ринку товарами номенклатурних груп, до яких не виявляють інтерес представники великого бізнесу.

Пріоритетними напрямками державної політики у сфері розвитку підприємництва, відповідно до положень Програми, є:

- зниження витрат, пов'язаних із входженням на ринок нових, насамперед, інноваційних підприємств, і виходу з ринку юридичних осіб, що припиняють свою діяльність унаслідок низької конкурентоспроможності;
- стимулювання розвитку партнерства корпорацій з підприємствами малого та середнього бізнесу, що забезпечує більшу життєздатність малих і середніх підприємств та підвищення конкурентоспроможності корпорацій;
- реструктуризація інфраструктурних монополій, створення механізмів ефективного державного управління природними монополіями;
- забезпечення конкуренції і створення ефективних механізмів антимонопольного регулювання;
- формування сприятливого підприємницького та інвестиційного клімату;
- удосконалення системи технічного регулювання, системи національних стандартів, формування ме-

ханізмів добровільної сертифікації і підтвердження відповідності (якості);

- сприяння розвитку малого бізнесу, зокрема, інноваційного, у сфері новітніх техніки та технологій, створення відповідної інфраструктури і забезпечення розвитку системи мікрокредитування;
- сприяння підвищенню рівня підприємницької активності населення, зокрема, у сфері надання послуг.

Водночас, обмежених коштів Державного бюджету не достатньо для надання прямої фінансової підтримки суб'єктам підприємницької діяльності. Крім того, пряма фінансова допомога з коштів державного бюджету носить адресний характер, що зазвичай ґрунтується на суб'єктивних оцінках і не стимулює підприємців діяти самостійно та ініціативно. Тому заходи підтримки малого та середнього інноваційного підприємництва мають, у першу чергу, полягати в податкових пільгах, податкових знижках, в інфраструктурній підтримці, у консультаційній підтримці, у спрощенні реєстраційно-дозвільних процедур.

20 березня 2015 року підписано Угоду між Україною і Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Горизонт 2020». 15 липня 2015 року зазначена угода була ратифікована Верховною Радою України. Ця дослідницька програма Європейського Союзу розпочалася в 2014 році, розрахована на 7 років (2014-2020 роки) та орієнтована на підтримку дослідницької та інноваційної діяльності в усіх сферах суспільного життя – від фундаментальних наук до впровадження інновацій у реальний сектор економіки. Пріоритети програми «Горизонт 2020» – сприяння фундаментальним науковим дослідженням, підвищення конкурентоспроможності виробництва, розвиток ІКТ, нанотехнологій, нового матеріалознавства, біотехнологій та космічної галузі, а також пошук відповідей на найгостріші соціальні виклики в сфері охорони здоров'я, екології та демографії.

Як зазначається в пояснювальній записці до проекту Закону України «Про ратифікацію Угоди між Україною і Євро-

пейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу Горизонт 2020 – Рамкова програма з досліджень та інновацій (2014-2020)», участь України в проектах Рамкової програми з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020» дозволить українським ученим проводити фундаментальні дослідження в найбільших науково-дослідних центрах, виконувати широкий спектр новаторських і прикладних робіт, надасть можливість залучати високотехнологічні галузі промисловості України до реалізації проектів і отримувати додаткові замовлення на створення високотехнологічної продукції п'ятого-шостого укладу, що сприяє розвитку промисловості України.

Видається, що досягнення завдань та цілей указаної Програми дозволить Україні залучати гранти ЄС для підтримки інновацій, вирішити окремі проблеми інноваційного розвитку та успішніше інтегруватися до європейського інноваційного простору.

3.6. Проблеми наукових досліджень господарсько-правового забезпечення вироблення та експорту інноваційної продукції

(О.П. Подцерковний)

Вирішальним фактором у вирішенні проблем сучасної економіки є саме ефективне господарсько-правове регулювання двох основних сфер економіки – експорту та інноваційних відносин. Пов'язаність цих категорій не викликає сумнівів, адже в сучасному світі експорт продукції дозволяє розвиватися економіці та залучати зовнішні ресурси, а інновації – виводити продукцію, що випускається, на технологічний рівень, гарантувати попит на неї. Навіть експорт сировини сьогодні без залучення інноваційної складової приречений на занепад, про що свідчать проблеми із енергоефективністю при видобутку корисних копалин, використання провідної техніки, що дозволяє продукції бути конкурентоздатною та виконувати встановлені державами суворі еколо-

гічні стандарти. Отже, поєднання експорту та інновацій – це найважливіший спосіб зміцнення сучасної економіки, який стає завдяки своєму значенню об'єктом першочергової уваги держави (правового регулювання).

Однак досюгодні в Україні не отримала не тільки законодавчого закріплення, а й не стала предметом глибокого наукового правового дослідження низка питань, без вирішення яких важко очікувати прогнозованих змін у засадах функціонування національної економіки в напрямку її переорієнтації на експортно-інноваційну модель: експортний напрям не визнано пріоритетним у державі, а зміст інноваційної функції держави не доведено до рівня практичного впровадження та реального впливу на економічні відносини. У тому числі повністю розбалансованою виявилася система органів державної влади, що наділені господарською компетенцією в інноваційній сфері та на які покладається забезпечення проведення державної інноваційної політики. Поза системного підходу до врегулювання цих чинників інноваційно-експортна реформа в державі не розпочнеться.

На жаль, наукових розробок із цього питання не вистачає.

Серед поодиноких робіт можна відзначити дисертаційну роботу Н.І. Седоволосої на тему «Господарсько-правове забезпечення експорту інноваційної продукції суб'єктами господарювання України»¹⁷⁰.

Разом із тим, зберігається потреба науки та практики у комплексному погляді на ці правові проблеми, вирішення низки нових питань, від яких залежить розбудова в цілому економічної системи держави. Цього не можна досягти, якщо не вирішити найважливіші проблемні питання системного господарсько-правового регулювання відносин в експортно-орієнтованій інноваційній сфері з безпосереднім виходом на реальні економічні проблеми інновацій з точки зору встановлення зв'язку між економічними та юридичними катего-

¹⁷⁰ Седоволоса Н.І. Господарсько-правове забезпечення експорту інноваційної продукції суб'єктами господарювання України : Дис... кан. юрид. наук. 12.00.04. – Харків, НЮУ ім. Ярослава Мудрого. – 211 с.

ріями, державним регулюванням економіки, господарської правосуб'єктності тощо.

Зокрема, Н.І. Седоволоса в указаній роботі провела науковий системний аналіз наявних теоретичних конструкцій щодо сутності, змісту та системотворних чинників господарсько-правового забезпечення експорту інноваційної продукції суб'єктами господарювання України, а також розробила теоретико-методологічні засади вдосконалення правового регулювання в цій сфері.

Серед найзначущих результатів новизни дослідження можна відзначити тезу про те, що заходи держави, спрямовані на стимулювання експорту інноваційної продукції, мають передбачати два основні формати: а) використання засобів державної підтримки господарських відносин, що безпосередньо пов'язані з умовами укладання та реалізації експортних зовнішньоекономічних контрактів, предметом яких є інноваційна продукція; б) запровадження спеціальних режимів господарювання щодо інвестування у власне виробництво та експорту інноваційної продукції як результату реалізації визначених інвестиційно-інноваційних проектів (с. 7, 94 141, 176 тощо).

Такий підхід є досить важливим з огляду на необхідність установаження вагомих державно-правових стимулів та орієнтирів тієї економічно корисної поведінки, якій має бути присвячена державна економічна політика. Форма правового режиму в цьому контексті виступає не простою сукупністю правових дозволів та заборон, а динамічним станом законодавчого забезпечення експортоорієнтованої продукції, який відрізняється від інших режимів господарської діяльності. Іншими словами, виробляти та експортувати інноваційну продукцію має бути просто і в сенсі сприятливого економічного (податкового середовища), і в організаційно-правовому сенсі, коли підприємець відчуває відповідний послаблений режим правового впливу, спрямовуючи свої зусилля в напрямі, вигідному державі та суспільству.

Цій ідеї достоменно сприяє й інший результат роботи: виведення науково обґрунтованих кваліфікаційних вимог щодо інноваційної продукції, виходячи із таких характерис-

тик, як рівень конкурентоспроможності, ступень складності її виходу на іноземні ринки; правові наслідки експортної діяльності з інноваційною продукцією тощо (с. 8, 124, 174). Причому зрозуміло, ці критерії не можуть набути букви закону, виходячи з їх узагальненого характеру, але вони точно мають використовуватися у державній регуляторній політиці, при встановленні перспектив тих чи інших законодавчих актів, а також при наукових дослідженнях при доопрацюванні юридичної доктрини у сфері правового забезпечення експорту.

Теоретично обґрунтованими є положення роботи про неможливість забезпечення повною мірою за рахунок традиційної системи приватноправових засобів різноманітних інтересів, сформованих на ґрунті сучасних економічних потреб у сфері інноваційної діяльності, необхідності науково-обґрунтованого поєднання публічно-правового та приватно-правового регулювання в цій сфері (с. 370, 372-373).

Вельми корисним є обґрунтування авторкою потреб створення сучасної системи відносин державної підтримки експорту інноваційної продукції національних товаровиробників, що має складатися з: а) діяльності торговельних представництв при Посольствах України в зарубіжних країнах; б) створення та функціонування державного експортного агентства України як виконавчого органу держави, наділеного відповідними організаційно-господарськими повноваженнями в сфері стимулювання експортної діяльності національних суб'єктів господарювання; в) створення спеціалізованих банківських, лізингових та інших фінансових установ державної та недержавної форм власності для реалізації заходів підтримки експорту шляхом спрямованого надання визначених фінансових послуг; г) створення суб'єктами господарювання України, що експортують продукцію, у тому числі інноваційну, на ринки окремих країн або груп країн, спеціальних господарських об'єднань підприємств – асоціацій експортерів для вирішення спільних проблем реалізації власної продукції (с. 8, 148, 176). Ці висновки логічно відтворюють багатоаспектність проблематики державної підтримки галузі, яка може полягати не лише в прямому впли-

ві на експортерів, але й у створенні таких умов їх діяльності, коли сама ринкова інфраструктура спонукає до розвитку експортоорієнтованої інноваційної продукції.

І хоча багато із представлених сьогодні у науковому середовищі ідей щодо утворення нових державних органів важко підтримати у зв'язку з їх відірваністю від реальних потреб економіки, представлена в роботі Н.І. Сєдоволоси ідея щодо створення та забезпечення функціонування спеціалізованої установи – суб'єкта організаційно-господарських повноважень, яка зможе здійснювати, крім іншого, із залученням коштів державного бюджету підтримку вітчизняних експортерів відповідно до правил і вимог СОТ, зокрема: а) представлення інтересів українських експортерів; б) надання системної інформаційної та консультаційної підтримки експортерам; в) підготовку експортно орієнтованих виробників до активного співробітництва з іноземними партнерами; г) інформування іноземних торговельних представництв щодо можливостей співробітництва з вітчизняними виробниками інноваційної продукції (с. 10, 171, 181). До позитивів роботи тут можна віднести й обґрунтування створення такого органу, виходячи з досвіду зарубіжних країн (Німеччини, Великої Британії, Франції (с. 153-155).

Не можна не підтримати виділення дисертанткою основних принципів системи господарсько-правового забезпечення інноваційного розвитку, як-от: органічна єдність науки, освіти і практики в умовах формування ринкових відносин; плановість, економічна доцільність та ефективність наукових досліджень і впровадження їх результатів у господарську діяльність; нормативно-правове задоволення потреб інноваційного розвитку господарської діяльності; адекватність господарсько-правової політики держави щодо розвитку інноваційних виробництв; моніторинг внутрішніх і зовнішніх загроз при здійсненні діяльності ТНК на території України (с. 30).

У відповідних висновках автор яскраво довела зиск від господарсько-правового комплексного дослідження економічних відносин, що переходить межі мікрорегулювання, притаманного цивілістиці, та виходить на рівень макроре-

гулювання, де правові засоби сприймаються як такі, що мають закласти елементи порядку та справедливості загалом в економіці, поза чого мікрорегулювання просто не здатне відстояти відповідні цінності. Адже жодний справедливий та ціннісний приватно-правовий закон щодо врегулювання відносин звичайних юридичних та фізичних осіб не може бути ефективним, якщо не вирішене питання обмеження влади ТНК, не враховані відносини залежності, глобалізаційні виклики та обмеження державного суверенітету, не узгоджені елементи соціальної та економічної політики. Ці фактори, що потребують макрорегулювання, завжди, за відсутності їх належної організації, впливатимуть та підкорятимуть відносини нижчого економічного рівня, спотворюючи їх та тінізуючи.

У роботі дуже вірно підкреслено те, що лише у випадку створення дієвого механізму інвестування інноваційного процесу існує ймовірність подолання наявних структурних недоліків національної економіки (с. 26). У цьому разі вірно розставлено акценти на визначенні інновацій як наслідків інвестиційної діяльності.

Не випадково в господарсько-правовій літературі, зокрема, у праці В.К. Мамутова «Развитие хозяйственного законодательства и хозяйственно-правовой мысли в суверенной Украине»¹⁷¹, у праці О.П. Подцерковного «Грошові зобов'язання господарського характеру: проблеми теорії та практики»¹⁷² визначається необхідність підходу до інновацій як до «інвестицій в новації». Саме такий підхід дозволяє поглянути на проблему інноваційного розвитку з позиції ба-

¹⁷¹ Мамутов В. К. Развитие хозяйственного законодательства и хозяйственно-правовой мысли в суверенной Украине [Текст] : Докл. на междунар. науч.-практ. конф. «Хозяйственное законодательство Украины: практика применения и перспективы развития в контексте европейского выбора», 30 сент. 2004г. / В. К. Мамутов ; Ин-т экон.-прав. исслед. НАН Украины, Донец. нац. ун-т, Экон.-прав. фак. - Донецк : [б.и.], 2004. – 42 с.

¹⁷² Подцерковный О.П. Грошові зобов'язання господарського характеру: проблеми теорії і практики / О. П. Подцерковний . – Київ : Юстініан, 2006. – С. 349-359 (420 с.).

зису суспільних відносин – економіки: за відсутності цілеспрямованої політики держави на стимулювання інвестицій у новачії (а не власно стимулювання новачій) усі плани щодо інноваційного розвитку держави залишаються на папері. І дійсно, якщо не виписати чіткі та зрозумілі стимули до капіталовкладень у розвиток нововведень, будь-яка, навіть найдосконаліша правова модель інноваційної системи приречена на недовість. Що і спостерігається в Україні.

Інвестиційний складник інноваційної діяльності дозволяє зосереджувати увагу на рушійних силах господарської діяльності, розглядати інновації саме з позиції господарської діяльності, зосереджуватися на правовому стимулюванні факторів виробництва та виробничих сил, на мікрорівні технологічного та технічного розвитку, а не лише на макроекономічних чинниках інноваційної діяльності. Тобто дозволяє перетворити інновації як статистику на інновації як динаміку суспільного розвитку.

Вельми корисними з погляду інтеграційних процесів слід визначити обґрунтування дисертанткою тих напрямів використання засобів державної підтримки, які дозволені правилами СОТ (с. 149-150 тощо): 1) субсидування (компенсації) процентної ставки українським експортерам промислової продукції; 2) страхування експортних кредитів у формі надання державних гарантій для забезпечення платіжних доручень урядів та експортно-кредитних агенцій іноземних країн, гарантії платіжних зобов'язань банка-агента; 3) забезпечення діяльності вітчизняних експортно-кредитних агенцій.

Це цілком вписується у названий автором «поміркований» протекціонізм, який треба вміло використовувати, не порушуючи міжнародні зобов'язання України, аби підприємства України не втрачали конкурентні переваги на світовому ринку.

Попри істотні здобутки роботи, дисертація Н.І. Седоволої має вразливі місця, які є досить характерними для досліджень у сфері інноваційного розвитку, а тому потребують окремої уваги.

1. Певною проблемою можна вважати зміщення акценту в розумінні прямих та непрямих заходів державної підтримки суб'єктів експорту інноваційної продукції. Тут її висновки уходять у певний дисонанс із іншими дослідженнями, зокрема, Д.В. Зятіної¹⁷³ та інших.

Особливість прямих методів державного впливу на сферу господарювання полягає саме в тому, що їм властиві безпосередні владні регулятори, які примушують суб'єкта господарювання діяти певним чином у господарському середовищі (наприклад, реєструватися як суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, отримувати експортну ліцензію, квоту, виконувати екологічні вимоги, ембарго тощо). Однак непрямим методам державного впливу на сферу господарювання такий примус не властивий. Непрямі методи — це ті регулятори економічного середовища, які стимулюють ефективне господарювання і додають економічну вигоду поведінці, яка є бажаною для суспільства і держави.

У цьому контексті названі дисертанткою прямі методи впливу на сферу експорту інноваційної продукції: а) експортного кредитування; б) фінансового лізингу; в) страхування кредитних ризиків, пов'язаних із реалізацією експортного кредитування; г) податкових та митних пільг; д) державної підтримки сертифікації продукції національних експортерів на зарубіжних ринках; е) інформаційно-консультативної допомоги; є) державної підтримки участі національних експортерів у виставко-ярмаркових заходах, із переліком яких треба безумовно погодитися – не можуть бути кваліфіковані як непрямі методи. У європейському законодавстві та законодавстві СОТ заходи прямої підтримки іменуються заходами допомоги¹⁷⁴, а названі дисертанткою засоби не є такими за природою.

¹⁷³ Лічак Д.В. Господарсько-правове забезпечення непрямой державної підтримки суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Д. В. Лічак ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». — О., 2011. — 21 с.

¹⁷⁴ Некрасова Т.В. Щодо питання про визначення видів державної допомоги суб'єктам господарювання / Т.В. Некрасова // Правове регулювання господарських відносин в окремих галузях економіки:

Гадаю, аби уникнути непорозумінь, нам треба скоріше переходити на прийняті в міжнародних підходах кваліфікаційні вимоги до засобів підтримки національних товаровиробників. Зокрема, до послуг «зеленої скриньки» належать науково-дослідні роботи; послуги щодо створення інфраструктури, включаючи капітальні витрати на енергопостачання, дороги, транспортні засоби, ринкове та портове обладнання, роботи зі створення інфраструктури в поєднанні з програмами з охорони навколишнього середовища; поширення інформації, досвіду та консультативні послуги; послуги з маркетингу, просування товарів на ринок; підготовка та перепідготовка і підвищення кваліфікації фахівців і робочих кадрів тощо (п. 2 Додатку 2 до Угоди СОТ про сільське господарство). «Зелена скринька» – це заходи державної підтримки, що зовсім не впливають або впливають мінімально на виробництво і торгівлю. Вони фінансуються з Держбюджету і не мають наслідком підтримку цін виробників. Держава має право фінансувати заходи «зеленої скриньки» у будь-якому необхідному обсязі, залежно від можливостей бюджету.

«Жовта скринька» та «блакитна скринька» – програми, спрямовані на стимулювання виробництва та підвищення прибутковості (підтримка цін на продукцію тощо). Заходи допомоги, які передбачені в цих «скриньках», підлягають поступовому скороченню. Ці засоби підтримки протистоять заходам прямої допомоги, які кваліфіковані в режимах «Жовта скринька» та «блакитна скринька».

2. Певне застереження можна зробити стосовно думки дисертантки про те, що «зростання імпорту інноваційної продукції негативно впливає на конкурентоспроможність національної економіки» (с. 117).

Як видається, таке застереження ґрунтується на певному перебільшенні авторкою засобів національного протек-

напрями вдосконалення: зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк: Юго-Восток, ЛТД, 2008. – С. 188-197; Некрасова Т.В. Щодо питання відповідності деяких норм вітчизняного законодавства до вимог СОТ / Т.В. Некрасова // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 2. – С. 159-164.

ціонізму, але призводить у підсумку до заперечення, по суті, інноваційної бази промислового розвитку.

Йдеться про те, що інновації створюють інновації. Практично неможливо вибудовувати сучасне виробництво інноваційної продукції, якщо не залучитися до глобальних інноваційних ресурсів, якщо не імпортувати інноваційне обладнання, технології, інноваційні продукти. Це те саме, як наполювати на утворенні завершених циклів виробництв, позаяк це суперечить гнучкості ринку та примату економічних інтересів над ментальними, не брати до уваги глобалізовані ринки фінансів та інформації, свободу переміщення робочої сили та капіталів, що лежать в основі інновацій.

Небезпека запропонованого авторкою підходу полягає в можливому перекосі засобів державної економічної політики, які можуть бути побудовані на відповідній основі.

3. У роботі міститься чимало слухних пропозицій щодо державної підтримки інноваційного процесу. Наприклад на с. 130 – 140.

Але тоді варто вказати на доречність більш глибокого пошуку балансу економічної та правової моделі інноваційного розвитку, обґрунтування співвідношення державної економічної політики щодо підтримки реального сектору економіки та інноваційної сфери, зокрема. Адже якщо предметно не відповісти на запитання, як переорієнтувати економічні ресурси (досить обмежені), які засади для цього закласти в державній політиці та актах господарського, податкового та бюджетного законодавства, де, простою мовою, взяти кошти (в яких сфер відібрати) для інноваційного розвитку підприємств, корисні пропозиції щодо побудови моделі інноваційної системи, правової охорони прав інтелектуальної власності тощо не матимуть результативності та будуть холостими.

4. Як для такої ґрунтовної роботи уявляється недостатнім формулювання загальних пропозицій до законодавства поза визначення змісту конкретних статей законодавчих актів та підготовки відповідних редакційних правок. Зокрема, це стосується пропозицій прийняти Закон України «Про державну підтримку експорту продукції національних то-

варовиробників» (с. 154). Не достатньо сказати про те, що в цьому законі мають бути визначені «всі засоби державної підтримки та правові механізми їх застосування, включаючи і низку спеціальних режимів господарювання, що були б спрямовані, зокрема, і на стимулювання державою експорту інноваційної продукції як пріоритетного завдання цього нормативно-правового акту». Завдання дисертантів саме й полягає у чіткому висловлюванні пропозиції щодо закріплення цих засобів.

Наукові дослідження з питань господарсько-правового стимулювання інноваційної діяльності в Україні треба продовжувати з огляду на тотальну недооцінку значення інноваційного розвитку для підйому економіки загалом. У глобальному середовищі саме інноваційна складова стає показником експортного потенціалу продуктивності виробництва.

У тому числі важливим є загалом аналіз промислової політики держави на предмет відповідності інноваційним потребам.

Це, наприклад, чітко доводить дисертаційне дослідження В.О. Усатого на тему «Господарсько-правове забезпечення державної промислової політики України»¹⁷⁵.

В умовах монополізації та фінансиалізації економіки, відсутності дієвої державної підтримки інноваційної економіки, безсистемної приватизації та глобалізаційних процесів, засилля посередницько-торговельних відносин та скорочення промислового виробництва в умовах зовнішньої агресії перед сучасними дослідниками господарського права стоїть нелегке завдання запропонувати дієві інструменти підтримки перспективних галузей економіки за допомогою науково обґрунтованих методів та форм регулювання. Особливо це стосується сфери інновацій та наукових досліджень, ураховуючи складності ведення бізнесу в Україні, наявності багатьох дозвільних процедур та жорсткої іноземної

¹⁷⁵ Усатий В.О. Господарсько-правове забезпечення державної промислової політики України : Дис... канд.. юрид. наук; 12.00.04 – Х: НЮУ ім. Я. Мудрого. 2015 – 203 с.

конкуренції, відсутності належного фінансування інноваційних процесів із боку держави. Причому на перший план виходить не кустарне чи застаріле, а саме інноваційна промисловість, яка здатна не лише виступити джерелом нових робочих місць, отримання експортної виручки та виникаючої при цьому валютної стабільності, але й забезпечити економічну безпеку держави, позаяк саме наявність усталених виробничих процесів дозволяє впевнено розвивати економіку та не залежати від іноземних країн у забезпеченні добробуту громадян. Заважають цьому розвитку недостатня повнота і стабільність української нормативної бази, світова фінансово-економічна криза, коли питання розвитку межує з питанням виживання цілих галузей економіки. За цих умов підтримка пріоритетних галузей економіки, ключових для розвитку всієї економічної системи, повинна стати об'єктом первинної уваги з боку держави. До традиційних правових проблем тут додається новий виклик, що зумовлений євроінтеграційними процесами та економічною кризою в державі. Саме тому необхідно спрямувати зусилля науковців на пошук найоптимальніших засобів посилення промислової політики, зокрема, й шляхом створення правових умов для впровадження та розвитку інноваційних виробництва на території України.

Спостерігається цілковита недостатність наукового опрацювання правового стимулювання промислового виробництва (виключення становить дисертація Д.В. Задихайла з питань економічної політики, Ю.Є. Атаманової з питань інноваційної політики та деяких інших), майже цілковита відсутність в Україні послідовної промислової політики, у зв'язку з чим зростає потреба у вирішенні поточних та перспективних правових проблем промислової політики, вивченні вітчизняного та міжнародного досвіду і розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення вітчизняної нормативно-правової бази в цій сфері.

Разом із тим треба враховувати, що при проведенні наукових досліджень у цій сфері не можна зміщувати акценти в розумінні інновацій та інноваційної системи від засобу чи елементу інвестиційної діяльності до загальної сфери люд-

ської діяльності, опанованої результатами творчої діяльності та об'єктами інтелектуальної власності.

Про це може свідчити критика положень закону «Про інвестиційну діяльність» у частині віднесення інноваційної діяльності до сфери інвестиційної діяльності, прив'язування інновацій фактично до нових ідей та нововведень, визначення об'єктів інноваційної групи винятково з позиції надання правової охорони об'єктам інтелектуальної власності тощо.

Фінансово-господарський чинник капіталовкладень у сфері інноваційних відносин, як зазначалося вище, не можна розмивати комплексом інших, подекуди загальних та другорядних елементів.

У цьому контексті доречним стає більш глибокий пошук балансу економічної та правової моделі інноваційного розвитку, обґрунтування співвідношення державної економічної політики щодо підтримки реального сектору економіки та інноваційної сфери, зокрема. Адже якщо предметно не відповісти на запитання, як переорієнтувати економічні ресурси (досить обмежені), які засади для цього закласти до державної політики та актів господарського, податкового та бюджетного законодавства, де, простою мовою, взяти кошти (з яких сфер забрати) для інноваційного розвитку підприємств, корисні пропозиції щодо побудови моделі інноваційної системи, правової охорони прав інтелектуальної власності тощо не матимуть результативності та будуть холостими.

Вельми цікавим є аналіз правового регулювання науково-технічного розвитку в умовах Радянського Союзу (с. 24-47) задля того, аби визначити, які засоби правового регулювання, управлінського впливу чи загальні напрями можна використати в умовах сьогодення. Таке запозичення не можна відкидати, особливо для державного сектору економіки. Науково-технічне регулювання в умовах СРСР набагато випереджало ставлення до інновацій в сучасній Україні передусім її реальним, а не декларативним характером, ставленням у цілому до науки як до чинника багатьох суспільних процесів.

Інноваційний спосіб господарювання має стати невід'ємною складовою сучасного суспільного господарського

порядку. Разом із тим, не можна відкидати й зворотню залежність, позаяк категорія порядку по-різному вкладається у зміст інноваційного способу господарювання.

Виділяються такі види суспільного господарського порядку, як ліберальний, конкурентний, ринковий, адміністративний і т.д. (Теория хозяйственного порядка: «Фрайбургская школа» и немецкий неолиберализм: Пер. с нем. – М.: «Экономика», 2002; Шюллер А., Крюссельберг Х.Г. Анализ Экономических систем. Основные понятия теории хозяйственного порядка и политической экономии. – М.: Экономика, 2006 та ін.). Порядок як певний якісний стан суспільного устрою, зокрема, економічного (інноваційного) може мати абсолютно різнобічну регулятивну спрямованість, залежну від напрямів та способів державного втручання в економічні процеси. Уже сам факт порядку, незалежно від регулятивної його засади, є квінтесенцією економічного регулювання, його методологічною основою. Адже, як відомо, в умовах безладдя та безпорядку ні про яку економічну модель розвитку суспільства, ні про яку економічну політику, у тому числі й інноваційну, узагалі говорити не доводиться.

Отже, треба говорити і про зворотню залежність інновацій від правопорядку: сучасний суспільний господарський порядок має стати невід'ємною складовою інноваційного способу господарювання. У цьому сенсі елементи порядку сприятимуть розвитку інноваційної сфери.

3.7. Договірне забезпечення інноваційного проекту на прикладі он-лайн юридичної допомоги із залученням ВНЗ

(І. М. Алексєєва)

У процесі технічного розвитку суспільства воно знаходиться на шляху свого соціального перетворення в сфері комунікативного підходу. Так, коли суспільні відносини переходять на рівень телекомунікаційного розвитку, надання юридичних послуг як особливої форми діяльності в правовій

державі, не залишається осторонь. Одним із новел інноваційного процесу в сфері юридичної індустрії є надання юридичної допомоги он-лайн.

Он-лайн юридична допомога є результатом еволюції форм надання правової допомоги та представляє собою особливий різновид інноваційного проекту, який ґрунтовано на використанні інформаційних електронних технологій при наданні юридичних послуг.

Актуальність цього інноваційного проекту полягає у модернізації надання юридичної допомоги, що направлена на підвищення якості юридичних послуг та покращення системи контролю їхньої якості, а сучасні вимоги підвищення якості з надання юридичної допомоги, доступності та ефективності її діяльності визначають необхідність запровадження стандартизованого інструментарію оцінки якості юридичних послуг та методики його застосування. Оцінка якості, її організаційне та ресурсне забезпечення розглядаються як необхідні та основні елементи системи управління якістю юридичних послуг. Система оцінки забезпечує поєднання внутрішньої та зовнішньої оцінки, що є не тільки засобом звітності, але й засобом виявлення позитивних та негативних тенденцій, та допомагає своєчасно приймати управлінські рішення з усунення недоліків у сфері надання юридичних послуг.

Інноваційний проект, як такий, передбачає форму управління інноваційною діяльністю, процес її організації та перелік документів, який обґрунтовує та характеризує мету створення даного проекту. Зокрема, йдеться про різного роду технічну, фінансову та розрахункову документацію, необхідну для реалізації проекту.

Таким чином, інноваційний проект є комплексом взаємопов'язаних заходів, що забезпечують ефективне досягнення інноваційної цілі, узгоджених по ресурсам, строкам, виконавцям та документально оформлених. У процесі здійснення інноваційної діяльності складається особливий різновид господарських відносин – інноваційні відносини.

Он-лайн юридична допомога є багатогранним інноваційним проектом. Відповідно до ст. 325 Господарського ко-

дексу (далі – ГК) України інноваційною діяльністю у сфері господарювання є діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя. Абзац 3 частини 1 статті 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» наводить таке визначення інноваційної діяльності – інноваційною є діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Згідно з абзацом 4 частини 1 статті 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» інноваційним продуктом є результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про інноваційну діяльність».

Відносини між суб'єктами інноваційної діяльності зазвичай складаються на договірних засадах. Одним із заходів забезпечення реалізації інноваційного проекту он-лайн юридичної допомоги є договірне забезпечення. Договір є основним правовим засобом, який гарантує баланс реалізації інноваційного проекту.

До договорів, за допомогою яких опосередковується інноваційна діяльність, належать: договори щодо організації та спільного здійснення інноваційної діяльності двома та більше її суб'єктами; підрядні договори щодо розробки інновацій (інноваційного проекту) на замовлення суб'єкта інноваційної діяльності, який планує їх впроваджувати (реалізовувати) та/або використовувати в своїй діяльності. Договорами у сфері створення та використання інноваційного продукту є договори на виконання науково-пошукових або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.

Тобто, розглядаючи он-лайн допомогу як інноваційний проект, в якості договірного забезпечення за своєю правовою природою варто відносити угоди, передусім, на виконання науково-пошукових або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.

Договір на створення і передачу науково-технічної продукції передбачений ст. 331 ГК України. Відповідно до ч. 1 ст. 331 ГК України за цим договором одна сторона (виконавець) зобов'язується виконати зумовлені завданням другої сторони (замовника) науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, а замовник зобов'язується прийняти виконані роботи (продукцію) і оплатити їх.

Аналіз глави 34 ГК України, серед норм якої розташовано положення про договір на створення і передачу науково-технічної продукції, дає підставу зробити висновок, що цей договір є основним серед господарських договорів, що забезпечують отримання інноваційного продукту в результаті здійснення інноваційної діяльності.

За договором на створення і передачу науково-технічної продукції одна сторона (виконавець) зобов'язується виконати зумовлені завданням другої сторони (замовника) науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДЦКР), а замовник зобов'язується прийняти виконані роботи (продукцію) і оплатити їх. Об'єктом договору на передачу науково-технічної продукції є науково-технічна продукція — завершені науково-дослідні, проектні, конструкторські, технологічні роботи та послуги, створені дослідні зразки або партії виробів, необхідних для проведення НДЦКР згідно з вимогами, погодженими із замовниками, що виконуються чи надаються суб'єктами господарювання (науково-дослідними, конструкторськими, проектно-конструкторськими і технологічними установами, організаціями).

Результатом виконання такого договору може також виступати інформація про можливість/неможливість, доцільність/недоцільність упровадження науково-технічного результату, коефіцієнт його корисності для конкретного виробництва. Інформація, що містить відомості про науково-прикладний результат, може отримати зовнішнє вираження (форму) у звіті, проектних пропозиціях, конструкторській або технологічній документації на науково-технічну продукцію, натурному зразку тощо. Втілення інформації в матеріальну форму є обов'язковою умовою її включення до комерційного обороту.

Суб'єктами інноваційної діяльності можуть бути фізичні та/або юридичні особи – як резиденти, так і нерезиденти, об'єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проектів (ст. 5 Закону України «Про інноваційну діяльність»). Серед суб'єктів такої діяльності виділяють інноваційні структури, що створюються з метою інтенсифікації розроблення, виробництва та впровадження наукоємної конкурентоспроможної продукції із спрямуванням взаємоузгоджених дій наукових організацій, закладів освіти, промислових підприємств та інших суб'єктів на задоволення потреб внутрішнього ринку і нарощування експортного потенціалу країни.

Відповідно до Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів (затв. Постановою КМ України від 22.05.1996 р. № 549), інноваційною структурою є юридична особа будь-якої організаційно-правової форми, що створена відповідно до законодавства (вид А), або група юридичних і фізичних осіб, яка діє на основі договору про спільну діяльність (вид Б), з визначеними галуззю діяльності та типом функціонування, орієнтованим на створення та впровадження наукоємної конкурентоспроможної продукції.

Розрізняють інноваційні структури організаційного типу (вид А) та договірного типу (вид Б). Інноваційні структури організаційного типу (виду А) створюються в порядку, встановленому законодавством для відповідних організаційних форм суб'єктів підприємництва (підприємства, господарські товариства, виробничі кооперативи, господарські об'єднання, в т. ч. об'єднання підприємств).

Інноваційні структури договірного типу (виду Б) створюються шляхом укладення учасниками інноваційної структури договору про спільну діяльність, в якому мають бути зазначені відомості: про склад учасників, напрями інноваційної діяльності, органи управління і порядок прийняття ними рішень, права та обов'язки учасників, порядок фінансування спільної діяльності та розподілу прибутку, прийняття

нових учасників інноваційної структури, порядок ліквідації інноваційної структури (припинення дії договору) та розподілу майна між учасниками.

Учасниками інноваційної структури можуть бути будь-які підприємства, організації та установи незалежно від форм власності (з урахуванням обмежень, встановлених законодавчими актами), зокрема:

- науково-дослідні та проектно-конструкторські організації, які працюють за профілем інноваційної структури;
- навчальні заклади, які працюють за профілем інноваційної структури або спеціалізуються на підготовці та підвищенні кваліфікації фахівців з базових спеціальностей інноваційної структури;
- виробничі підприємства, які впроваджують результати науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт та винаходів;
- інноваційні фонди, комерційні банки, страхові фірми;
- суб'єкти підприємницької діяльності, що надають юридичні послуги, послуги в галузі науково-технічної експертизи, менеджменту, маркетингу, транспорту, рекламної, видавничої та інформаційної діяльності.

Тобто, іншим видом договору, який може бути представлений в рамках реалізації он-лайн юридичної допомоги, є договір про спільну діяльність, відповідно до якого, згідно зі ст. 1130 ЦК України, сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законам.

У випадку ж створення інноваційної структури організаційного типу потрібно взяти до уваги наявність трудових договірних відносин.

Але, в той же час, он-лайн юридична допомога представляє собою проект, націлений на створення правовідносин між замовником юридичної послуги та виконавцем юридичної послуги. В зв'язку із тим, що із вищевказаного випливає наявність послуги, то важливим вбачається наявність договору про надання послуг, де згідно зі ст. 901 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) на-

дати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Специфіка даного інноваційного проекту передбачає залучення ВНЗ, що робить договірне забезпечення проекту дещо складнішим. Тут одночасно – залежно від суб'єктного складу проекту – відокремлюються трудові, господарсько-та цивільно-правові договірні відносини.

Також наголос робиться на тому, що новизна проекту полягає у наданні юридичної допомоги он-лайн, де мають право на існування договори представництва та посередництва.

В якості учасників на прикладі даного проекту можуть виступати навчальні заклади, які працюють за профілем інноваційної структури або спеціалізуються на підготовці та підвищенні кваліфікації фахівців з базових спеціальностей інноваційної структури (тут – юридична допомога); фізичні та юридичні особи – споживачі юридичних послуг.

Проблематика договірного забезпечення інноваційного проекту он-лайн юридичної допомоги через свій складний, але водночас креативний характер зумовлює договірні відносини різних рівнів.

Особливість даного проекту вбачається в підтримці вишів. Таким чином, перший рівень базується на відносинах проект – ВНЗ. Завдяки тісному зв'язку із освітницьким закладом проект має доступ до профільних спеціалістів саме як представників цього закладу та студентів.

Проект, насамперед, націлений на розвиток конкурентоспроможності майбутніх випускників ще на початкових етапах їхнього навчання. Тому завдяки цьому студенти крок за кроком отримують неоціненний практичний досвід.

Отже, маючи таких учасників, як ВНЗ, представників професорсько-викладацького складу та студентської спільноти, вибудовується ланцюг наступних відносин: проект – ВНЗ; проект – представники професорсько-викладацького складу; проект – студентська спільнота.

Інноваційність проекту полягає у наданні первинної допомоги із використанням постійного електронного (Інтернет) зв'язку, тобто «он-лайн», та ув'язування низки засобів досягнення якісних результатів: кваліфікованої правової допомоги, зацікавленості юристів початківців у наданні відповідних послуг задля підвищення кваліфікації та розширення клієнтської бази, залучення професорсько-викладацького складу у процеси підвищення кваліфікації та отримання додаткових винагород. Будь-яка особа може звернутися за юридичною допомогою до того юриста, який їй потрібен саме за спеціалізацією або досвідом роботи, наявності позитивних результатів або інших критеріїв, відображених у профайлі спеціалісту. Роль проекту – в наданні широкої бази послуг юристів потенційним клієнтам, через що інноваційний проект має потенціал комерціалізації.

Як будь-який комерціалізований проект, проект надання он-лайн юридичної допомоги може бути прибутковим за рахунок широкої потенційної бази клієнтів серед споживачів юридичних послуг, тих, хто надає юридичні послуги, а також здатен виступати майданчиком рекламної продукції.

Договірне забезпечення інноваційного проекту он-лайн юридичної допомоги є перспективним правовим механізмом реалізації соціальної спрямованості інноваційного процесу. Для збереження повного інструментарію імплементації цього інноваційного проекту належним чином потрібно велику увагу приділити новизні проекту, виходячи із таких елементів, як рейтингування кваліфікації виконавців відповідних правових завдань, нових форм залучення юристів-початківців задля підвищення їх досвіду надання правової допомоги, нових видів співробітництва між професорами ВНЗ та випускниками, залучення рекламного та соціального інформаційного контексту, веб-відображення відповідної інформації тощо. Саме це дозволить зберегти творчий потенціал реалізації проекту та є ключовими для його кваліфікації як інноваційного.

3.8. Подолання перешкод на шляху інновацій через удосконалення законодавства про захист права інтелектуальної власності

(Л.Д. Романадзе)

Як уже зазначалося вище, одним із чинників стимулювання інноваційної діяльності, у забезпеченні якого заінтересовані всі її суб'єкти (від творців до інвесторів), є результативна система охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Мова йде не лише про законодавче закріплення основних положень, а й про ефективні механізми їх реалізації. Існування будь-якої системи правової охорони тих чи інших об'єктів утрачає свій сенс, якщо їх власникам не буде забезпечена реальна можливість здійснювати захист своїх прав у разі їх порушення. Парадокс полягає в тому, що законодавство України в сфері інтелектуальної власності значною мірою ще кілька років тому було приведено у відповідність до міжнародних норм, зокрема, до Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС), що було однією з умов набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі 16 травня 2008 року. Міжнародні експерти неодноразово аналізували законодавство України з питань інтелектуальної власності на предмет його відповідності міжнародним договорам. Тому склалася ситуація, коли законодавство, зокрема, книга четверта Цивільного кодексу, відповідає основним міжнародним договорам, учасником яких є Україна, при цьому спеціальні закони та підзаконні нормативно-правові акти досі не приведені у відповідність до Цивільного кодексу України (що, відповідно до його прикінцевих та перехідних положень, мало бути зроблено ще до 1 квітня 2003р.). Особливістю українського законодавства з питань інтелектуальної власності є також наявність у ньому положень (закріплення яких цілком відповідає міжнародним договорам), які без подальшої деталізації порядку їх застосування (у спеціальних законах чи підзаконних актах) фактично є «мертвими». Таким чином, сьогодні нагальною є потреба приведення спеціальних законів України про охоро-

ну об'єктів права інтелектуальної власності у відповідність з Цивільним кодексом України та прийняття ряду підзаконних актів з процедурними нормами. Крім того, також постає питання щодо внесення змін до самого Цивільного кодексу із метою гармонізації його положень із положеннями законодавства у сфері інтелектуальної власності, що мають бути імplementовані в рамках виконання Угоди про асоціацію України з ЄС.

Оскільки ефективна, дієздатна система інтелектуальної власності забезпечує і стимулює економічне, соціальне і культурне зростання країни, Верховною радою приділяється постійна увага питанням розвитку системи інтелектуальної власності. Цим проблемам, зокрема, були присвячені парламентські слухання «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування» (21 березня 2007 р.), слухання в Комітеті з питань науки і освіти «Інноваційна діяльність в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення» (29 листопада 2006 р.), «Ефективність застосування законодавства України у сфері авторського права і суміжних прав» (3 вересня 2008 року), (3 липня 2009 року), «Промислова власність в інноваційній економіці України: ефективність застосування законодавства та державного регулювання» (5 жовтня 2009 року), парламентські слухання «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації» (20 червня 2007 р.), «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» (17 червня 2009 р.), «Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення» (14 грудня 2011 р.). За їх підсумками Верховною Радою України були прийняті відповідні рекомендації, на виконання яких Кабінет Міністрів України дав конкретні доручення органам виконавчої влади. У Парламентському видавництві вийшли Біла книга 1 і 2 «Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України» із детальним аналізом проблем та рекомендаціями щодо їх вирішення. Слід зазначити, що більшість питань, які містилися в зазначених вище рішеннях Верховної Ради Укра-

їни, Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, РНБО України та Рахункової палати України, до цього часу не вирішено¹⁷⁶.

17 червня 2015 р. рішенням Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти (протокол № 13) затверджено Рекомендації комітетських слухань «Інтелектуальна власність в Україні. Стан та концептуальні засади розвитку». Під час слухань були проаналізовані сучасний стан системи інтелектуальної власності в Україні, окреслені основні проблеми організації і забезпечення функціонування системи охорони інтелектуальної власності в Україні, надані рекомендації щодо їх подолання. Зокрема, учасники слухань звернули увагу на недосконалість законодавства у цій сфері та недостатню ефективність діяльності структур, що забезпечують захист прав ІВ.

При цьому очевидним є те, що недосконалість законодавства про захист прав інтелектуальної власності гальмує розвиток інноваційної діяльності, адже – автор (творець, дослідник) не заінтересований у витрачанні свого часу та інтелектуального потенціалу на створення об'єкту права інтелектуальної власності, якщо у разі порушення він не зможе ефективно захистити свої особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності (зокрема, щодо виплати належної винагороди);

– ВНЗ не заінтересовані у витрачанні часу та грошових коштів на набуття правової охорони та подальшу комерціалізацію інновації у разі, якщо режимом правової охорони не забезпечуються реальні можливості захисту майнових прав інтелектуальної власності;

– інвестор не заінтересований у вкладенні коштів в інноваційну розробку, якщо вона може бути безкарно вкрадена іншими особами тощо.

¹⁷⁶ Рекомендації слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти «Інтелектуальна власність в Україні. Стан та концептуальні засади розвитку» [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/doccatalog/list?currDir=65584>

Розглядаючи питання захисту прав інтелектуальної власності, слід звернути увагу на форми та способи захисту прав.

Традиційно розрізняють дві форми захисту прав інтелектуальної власності: юрисдикційну і неюрисдикційну.

Неюрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності полягає в діяльності особи щодо самостійного захисту прав без звернення до державних або інших компетентних органів. Особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Відповідно до ст. 19 Цивільного кодексу України, самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства. Зокрема, це може бути відмова здійснити певні дії, передбачені укладеним договором про передання майнових прав інтелектуальної власності або ліцензійним договором, відмова від виконання недійсного договору, медіація (переговори за допомогою нейтрального посередника, які в певних випадках бувають більш ефективними, ніж звернення до судових органів).

Юрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності полягає у діяльності спеціально вповноважених державою органів, до яких звертаються особи у разі порушення їх прав. У рамках такої форми захисту прав інтелектуальної власності, у свою чергу, виокремлюють загальний (судовий) і спеціальний (адміністративний) порядки захисту порушеного права інтелектуальної власності.

За загальним порядком захист прав інтелектуальної власності та охоронюваних законом інтересів здійснюється судом. На жаль, в Україні не існує спеціалізованих судів з питань інтелектуальної власності, але останнім часом у науковій літературі зростає кількість прихильників позиції про доцільність створення «патентних» судів.

Спеціальною формою захисту прав інтелектуальної власності є адміністративний порядок захисту. Він застосовується в прямо передбачених законодавством випадках. Особа, права інтелектуальної власності якої не визнаються або порушуються, може звернутися у визначеному законодавством порядку до компетентного органу чи його посадової особи, як, наприклад, до Антимонопольного комітету України, Апеляційної палати Державної служби інтелектуальної власності України, державного інспектора з питань інтелектуальної власності Державної служби інтелектуальної власності тощо. Прийняті такими органами рішення можуть бути оскаржені до суду.

Найхарактернішим способом захисту в разі порушення прав інтелектуальної власності на результати інноваційної діяльності є цивільно-правовий спосіб – звернення особи до суду.

Стаття 432 Цивільного кодексу України гарантує, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності. Можливі способи захисту цивільних прав та інтересів визначені в ст. 16 Цивільного кодексу України, а саме:

- визнання права;
- визнання правочину недійсним;
- припинення дії, яка порушує право;
- відновлення становища, яке існувало до порушення;
- відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди, інше.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

У випадках та в порядку, встановлених законом, суд може постановити рішення, зокрема, про:

- застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;
- зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;

- вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності, та знищення таких товарів;
- вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності, або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь;
- застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;
- опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

Норми щодо способів захисту прав інтелектуальної власності містяться також і в спеціальних законах щодо окремих об'єктів інтелектуальної власності

Попри наявність необхідних норм, на практиці виникають труднощі з їх застосуванням. Більш складною порівняно із господарськими судами є ситуація в разі звернення до місцевих загальних судів. Судді не мають достатнього досвіду розгляду такого роду справ, не достатньою мірою налагоджено навчання та підвищення кваліфікації суддів з питань інтелектуальної власності. Ситуація ще більше ускладнилася із впровадженням системи автоматичного розподілу справ, адже сьогодні немає можливості забезпечити спеціалізацію суддів за окремими категоріями справ.

З метою вироблення однакових підходів при розгляді судових справ про порушення прав інтелектуальної власності в межах відповідних юрисдикцій, Вищий господарський суд України (Пленум Вищого господарського суду України) та Пленум Верховного суду України періодично здійснюють узагальнення судової практики та роз'яснюють окремі питання, пов'язані із захистом прав інтелектуальної власності:

- оглядовий лист Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про інтелектуальну власність» від 14.01.2002 р. № 01-8/31;

– оглядовий лист Вищого господарського суду України «Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на промисловий зразок та прав на раціоналізаторську пропозицію (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України)» від 17.04.2006 р. № 01-8/844;

– оглядовий лист Вищого господарського суду України «Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти авторського права і суміжних прав (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України)» від 17.04.2006 р. № 01-8/846;

– лист Вищого господарського суду України «Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності» від 14.12.2007 р. № 01-8/974;

– оглядовий лист Вищого господарського суду України «Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності» від 27.06.2008 р. № 01-8/383/1;

– оглядовий лист Вищого господарського суду України «Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України)» від 30.06.2009 р. № 01-08/411/1;

– постанова Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 4 червня 2010 року № 5;

– постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності» від 23 березня 2012 року № 5;

– постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17 жовтня 2012 року № 12 (із змінами та доповненнями);

– тощо.

Окремими способами захисту прав інтелектуальної власності є можливість притягнення винної особи до адміністративної чи кримінальної відповідальності в установленому законодавством порядку.

Кодекс України про адміністративні правопорушення містить загальну статтю, яка встановлює адміністративну відповідальність за незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (ст. 51-2). Окремо передбачена відповідальність за недобросовісну конкуренцію (ст. 164-3); незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних (ст. 164-9) та порушення законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва (ст. 164-13).

Основна стаття КУпАП, що може бути застосованою у випадку порушення прав інтелектуальної власності на результати інноваційної діяльності – 51-2. Санкція цієї статті передбачає накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що є дуже невеликою сумою в перекладі на гривневий еквівалент.

Кримінальний кодекс України встановлює відповідальність за порушення авторського права і суміжних прав (ст. 176); порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію (ст. 177); незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (ст. 203-1); незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару (ст. 229); незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231); розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232). Необхідною умовою для притягнення до кримінальної відповідальності за статтями 176 та 177 КК України є завдання матеріальної шкоди у щонайменше значному розмірі.

Однією із проблем, характерною для всіх способів юрисдикційної форми захисту, є збір доказів для підтвердження факту порушення прав інтелектуальної власності, а також установлення осіб, що здійснили таке порушення. Зазначене повною мірою стосується порушень прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Така проблема обумовлена нематеріальністю об'єктів інтелектуальної власності, через що права інтелектуальної власності на нього можуть одноментно порушуватися різними способами необмеженим колом осіб, що знаходяться у різних місцях земної кулі.

Значні складнощі в захисті прав інтелектуальної власності виникають у зв'язку з відсутністю в Україні методики оцінки (розрахунку) розміру матеріальної винагороди за створення і використання об'єктів права промислової власності та шкоди, завданої у результаті порушення прав інтелектуальної власності.

Підсумовуючи, можна зазначити, що сьогодні однією з умов забезпечення розвитку інноваційної діяльності в Україні є зважене та системне вдосконалення законодавства про захист прав інтелектуальної власності. Першочергові кроки, що мають бути зроблені, це:

- приведення законодавчих актів у відповідність до Цивільного кодексу України;
- урегулювання питань щодо особливостей відносин, що виникають стосовно об'єктів права інтелектуальної власності, створених під час виконання державного замовлення, у тому числі державного оборонного замовлення;
- урегулювання питань щодо охорони прав на наукові відкриття, породи тварин, фірмові найменування, комерційну таємницю, раціоналізаторські пропозиції з метою заповнення існуючих прогалин у законодавстві стосовно цих об'єктів;
- урегулювання питань щодо захисту прав інтелектуальної власності від правопорушень у системах телекомунікації, зокрема, у мережі Інтернет, у тому числі шляхом визначення порядку взаємодії «Інтернет-провайдерів» з правоохоронними органами з питань розслідування фактів порушення прав інтелектуальної власності;

- урегулювання процедури надання примусових ліцензій на використання винаходів, корисних моделей та промислових зразків;

- розробка методик оцінки (розрахунку) розміру матеріальної винагороди за створення і використання об'єктів права промислової власності та шкоди, завданої у результаті порушення прав інтелектуальної власності, у т.ч. незаконного використання об'єктів права інтелектуальної власності, з метою застосування єдиного підходу правоохоронних органів, прокуратури, експертних органів та судів до кваліфікації правопорушень та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності;

- внесення змін до Податкового кодексу України, Бюджетного кодексу України, законів, що регулюють питання бухгалтерського обліку та оцінки нематеріальних активів, з метою узгодження їх положень, що стосуються сфери інтелектуальної власності, зі спеціальним законодавством у цій сфері із врахуванням результатів імплементації європейських норм;

- внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення з метою встановлення більш суворих видів адміністративних стягнень за порушення прав інтелектуальної власності;

- запровадження можливості визнання прав інтелектуальної власності на корисні моделі та промислові зразки недійсними в адміністративному порядку;

- удосконалення процедури адміністративного оскарження рішень, виданих уповноваженим центральним органом виконавчої влади в сфері інтелектуальної власності;

- запровадження системи аналізу ефективності положень законодавства в сфері права інтелектуальної власності та стану його правозастосування.

Більшість з цих питань може бути врегульовано на рівні підзаконних актів, як-от: інструкції, порядки, положення, методичні рекомендації тощо.

Проте проблема забезпечення захисту прав інтелектуальної власності не обмежується лише необхідністю внесення змін до законодавства. Вона також обумовлена недостат-

ньою обізнаністю громадян із можливостями щодо захисту їх прав інтелектуальної власності в разі порушення, а також нестачею кваліфікованих фахівців з питань інтелектуальної власності, які б могли надати професійну допомогу з цих питань. У цьому сенсі нелогічним є наказ Міністерства освіти і науки України від 04.03.2015 р. № 235 «Про визнання такими, що втратили чинність, накази Міністерства освіти і науки України», яким визнано не чинним наказ про запровадження у всіх вищих навчальних закладах навчальної дисципліни «Інтелектуальна власність» як обов'язкової. Таке рішення міністерства руйнує налагоджену систему підготовки спеціалістів нового покоління – спеціалістів, обізнаних у питаннях інтелектуальної власності, розуміючих значення інтелектуального капіталу, усвідомлюючих можливості економічного розвитку держави завдяки ефективній інноваційній діяльності.

Таким чином, для вирішення питання забезпечення захисту прав інтелектуальної власності необхідно діяти комплексно. Позитивні зміни у законодавстві щодо наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, що відбулись останнім часом, є доброю тенденцією. Удосконалення законодавства про захист інтелектуальної власності буде логічним продовженням взятого курсу на розвиток економіки України інноваційним шляхом, тим більше, що напрямки такого вдосконалення вже визначені за результатами парламентських та комітетських слухань.

Післямова

Сучасні умови розвитку України диктують необхідність розробки економічної стратегії, яка б дозволила Українській державі отримати гідне місце у глобальній економіці. Без сумніву, ця стратегія має спиратися, насамперед, на інноваційну складову, оскільки інновації передбачають не лише технічно і технологічно нові продукти, але й нові ринки, залучення і використання творчого потенціалу нації. Існує ряд показників як економічного, так і організаційно-правового характеру, без урахування яких неможливо правильно оцінити ефективність спеціального режиму господарювання. Причому, при визначенні ефективності того або іншого режиму господарювання необхідно враховувати особливості правотворчості і право реалізації.

Україна має велику кількість об'єктивних передумов для того, щоб у перспективі відігравати роль провідної країни світу. Це обумовлено наявністю освіченого населення, сировини, інновацій, зручним географічним розташуванням, появою нового середнього класу, який готовий купувати нові високоякісні товари, та сильного, динамічного підприємництва. Наявність цих складових, а також їх розумне використання повинні забезпечити країні швидкий розвиток у процесі формування майбутньої довгої хвилі.

Головним стає те, що по-справжньому інноваційні тенденції неможливо сформувати централізованим рішенням. В умовах ринку потрібні ринкові механізми, що роблять розвиток науки, впровадження її досягнень економічно вигідними, такими, що приносять зиск і науковцю-розробнику, і підприємству (підприємцю). Сьогодні такі механізми ще відсутні, а натомість існує ціла низка обмежень для подальшого інноваційного розвитку економіки. Це стало особливо помітним за останні роки. При цьому головними проблемами інноваційного розвитку України, як показано в попередніх розділах, виступають:

1. Недосконалість правової бази. За минулі роки простежується практика вилучення окремих статей чинних кодексів законодавчими актами. А це, у свою чергу, призводить

до існування деклараційного законодавства в частині інноваційної діяльності. Тому зміни мають бути відображені в ПК та в ГК України.

2. Недостатнє фінансове забезпечення. З державного бюджету не виділяється жодних коштів для фінансового забезпечення інноваційної діяльності. Одночасно відбувається дестимулювання інноваційної діяльності шляхом відміни податкових пільг, які існували до 2005 року. Податкова політика повинна бути орієнтована на стимулювання економічних процесів та створення умов для підвищення економічної активності господарюючих суб'єктів, а також створення партнерських відносин між державою та суб'єктами господарювання. Це передбачає сучасні економічні реалії, які повинні знайти своє відображення у податковому законодавстві. При цьому необхідно змінювати лише ті норми, які в дійсності не відповідають економічним реаліям сьогодення.

3. Відсутність продуманої довгострокової стратегії розвитку України в умовах зовнішньої агресії. Це виявилось в номінальних гаслах напередодні виборів та в реальній бездіяльності протягом останніх років.

4. Нерівномірність територіального розвитку – проблема нерівномірного економічного розвитку регіонів та галузеві дисбаланси. Інноваційний розвиток здатен ефективно подолати відповідні диспропорції.

В Україні має бути подолана досить стала тенденція щодо правового нігілізму в сфері інноваційно-технологічної діяльності. При формуванні державного бюджету відбувається систематичне ігнорування норми Закону України від 11 липня 2001 року «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» щодо передбачення в загальному обсязі бюджетних витрат на науку не менше 30% на фінансування державних наукових і науково-технічних програм (ДНТП) за пріоритетними напрямками науки і техніки. Так само за остачинним принципом фінансується наука загалом.

Сукупність цих чинників призводить до того, що рівень загальних інвестицій в інноваційну сферу виявляється нижче необхідного для забезпечення швидкого розвитку господарства. Не сприяють економічному зростанню

країни й інновацій такі технічні фактори, як нерозвиненість національного фінансового сектора економіки; практична втрата енергетичної незалежності, недосконалість і зношеність енергетичної інфраструктури; недостатній рівень комп'ютеризації національної економіки, нерозвиненість зовнішньоторгівельної інфраструктури і нестабільна національна експортна політика; неврегульованість питань інтелектуальної власності та ін. Останніми роками спостерігається падіння якості шкільної та вищої освіти порівняно з попереднім періодом, та все більше відчувається послаблення зв'язку вищої освіти з конкретними проблемами розвитку сучасної економіки.

Економіко-правове стимулювання інноваційної діяльності має набути реального значення для економічної політики, у тому числі державна підтримка інноваційних структур повинна набути про-європейських форм. Кризу інноваційного розвитку треба відвернути відмовою від заорганізованості процедури державної реєстрації, ліцензування, сертифікації, системи контролю та дозвільної практики, регулювання орендних відносин, належним державним та венчурним фінансуванням для здійснення масштабних технологічних змін, а також системністю та послідовністю в реалізації державної інноваційної політики.

Досвід створення національних інноваційних систем як в економічно розвинутих країнах, так і країнах з динамічним розвитком, показує, що інноваційна модель розвитку економіки характеризується функціонуванням комплексу інституційного, ресурсного та інформаційного забезпечення інноваційної діяльності, яка створюється завдяки активній державній підтримці розвитку інноваційної інфраструктури шляхом запровадження програмно-цільових методів управління цією сферою і не може бути реалізована тільки в рамках програм соціально-економічного розвитку. Потрібно створити умови для залучення приватного капіталу до інноваційної сфери, у тому числі до сфери інноваційної діяльності ВНЗ та наукових установ.

Усе це вимагає переоцінки пріоритетів державної політики, орієнтованої на інноваційну перебудову економіки, і

передбачає суттєві реформи українського суспільства, серед яких:

- зміна ролі держави шляхом корекції загальної економічної політики;
- утворення умов для комерціалізації інновацій у ВНЗ та наукових установах;
- створення сучасної інформаційної та телекомунікаційної інфраструктури, у тому числі у соціальній сфері та освіті;
- удосконалення системи освіти, у т.ч. шляхом відмови від фінансування цих сфер за залишковим принципом і за рахунок забезпечення виконання діючих нормативно-правових актів, які встановлюють зазначені нормативи;
- забезпечення зростання інвестицій в інформаційний сектор економіки;
- побудова продуманої, розвиненої та дієвої інноваційної інфраструктури та розробка механізмів щодо її ефективного використання;
- підвищення конкурентоспроможності національної економіки за рахунок розробки та використання інформації як найпродуктивнішого фактору виробництва;
- забезпечення належним фінансуванням технопарків та створення спеціального режиму їх господарювання.

Для підвищення результативності структурної політики на державному рівні та збільшення рівня конкурентоспроможності України потрібно створити умови для стимулювання всебічного розвитку інноваційної діяльності, що передбачає активний вплив держави на всіх етапах формування інноваційного процесу.

Підвищення ефективності використання наявних передових розробок можна досягти шляхом розв'язання організаційних завдань у справі наведення належного порядку в обліку й оформленні цих розробок, заповненні наявних прогалин у законодавстві в частині розширення можливостей передачі закритих розробок у цивільну сферу. Для цього необхідно провести їхню повну інвентаризацію, точніше, юри-

дичне оформлення прав інтелектуальної власності і реєстрацію, щоб документація для поширення нововведень мала закінчений товарний вигляд.

Щоб забезпечити спадковість у технологічному розвитку, потрібно застосовувати такі способи і методи прямої та непрямої державної підтримки високотехнологічних виробництв, які дозволять здебільшого використовувати внутрішню спроможність самоорганізації цих виробництв в умовах, наданих можливостями економічної самостійності, свободи доцільного вибору форм корпоративної побудови й інтеграції сил у боротьбі за ринки.

Список використаної літератури

1. 2015 NVCA Yearbook // NVCA [електронний ресурс] – режим доступу: <http://nvca.org/research/stats-studies/>
2. 2015 NVCA Yearbook // NVCA [електронний ресурс] – режим доступу: <http://nvca.org/research/stats-studies/>
3. About EVCA // European private equity and venture capital association [електронний ресурс]// режим доступу: – <http://www.evca.eu/about/default.aspx?id=4024>. Andreas F. Bauer: Venture capital investment in Germany: market and regulatory overview [електронний ресурс]// режим доступу: – http://crossborder.practicallaw.com/6-500-9525?q=*%26qp=%26qo=%26qe=%26a2342495. COMMISSION DELEGATED REGULATION supplementing Directive 2011/61/EU of the European Parliament and of the Council with regards to exemptions, general operating conditions, depositories, leverage, transparency and supervision [електронний доступ] – http://ec.europa.eu/internal_market/investment/docs/20121219-directive/ia_en.pdf
6. COMMUNITY GUIDELINES ON STATE AID TO PROMOTE RISK CAPITAL INVESTMENTS IN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES [електронний доступ] – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:194:0002:0021:EN:PDF>
7. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2010:083:SOM:EN:HTML>
8. DIRECTIVE 2011/61/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on Alternative Investment Fund Managers [електронний доступ] – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:174:0001:0073:EN:PDF>
9. European Commission «Access to finance. Venture capital» [електронний доступ] – <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/finance/risk-capital/venture-capital/>
10. European Commission Report of Expert Group on Removing Tax Obstacles to Cross-border Venture Capital [електронний доступ] – http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/company_tax/initiatives_small_business/venture_capital/tax_obstacles_venture_capital_en.pdf
11. European venture capital and social entrepreneurship funds proposed / Ernst& Young [електронний доступ] – [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/European_venture_capital/\\$FILE/European%20venture%20capital_brochure.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/European_venture_capital/$FILE/European%20venture%20capital_brochure.pdf)

12. EUROPEAN VENTURE CAPITAL FUND REGULATION – AN OVERVIEW / COVINGTON&BURLING LLP [електронний доступ] – http://www.cov.com/files/Publication/57593c07-2ce0-4d85-8bb9-bd66ce372e0f/Presentation/PublicationAttachment/cc600c80-250c-4cb2-8b9a-c17a0f88491a/European_Venture_Capital_Fund_Regulation_An_Overview.pdf
13. France: Venture Capital Companies [електронний ресурс]// режим доступу: – <http://www.lowtax.net/lowtax/html/offon/france/fravent.html>
14. Intellectual Property Commercialization: Policy Options and Practical Instruments // United Nations Publications. – Sales No. 11.II.E.16 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uncece.org/index.php?id=26564>
15. Josef Steffens, Anette Traude. The Bielefeld concept of pre-incubation // New concepts for academic entrepreneurship, 2002. «Twente University Press». – p. 118
16. Law on Higher Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nauka.gov.pl/higher-education/law-on-higher-education/>
17. Malakoff D. The Many Ways of Making Academic Research Pay Off [Електронний ресурс] / David Malakoff – Режим доступу до ресурсу: <http://www.innovationutah.com/blog/the-many-ways-of-making-academic-research-pay-off/>.
18. MoneyTree report Q1 2014 [електронний ресурс] // режим доступу: <https://www.pwcmoneytree.com/MTPublic/ns/moneytree/filesource/displays/notice-D.html>
19. MoneyTree™ Report 2014 full year // PricewaterhouseCoopers and National Venture Capital Association [електронний ресурс] – режим доступу: https://www.pwcmoneytree.com/Reports/FullArchive/National_2014-4.pdf
20. New concepts for academic entrepreneurship / Peter van der Sijde, Birgit Wirsing, Rudi Cuyvers, Annemarie Ridder (eds.). – Twente University Press, 2002.
21. NVCA Yearbook 2013 [електронний ресурс]// режим доступу: – http://www.nvca.org/index.php?option=com_content&view=article&id=257&Itemid=103
22. Oslo Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data. – A joint publication of OECD and Eurostat, 2005. – P. 160-163.
23. Paul A. Gompers The Rise and Fall of Venture Capital [електронний ресурс]// режим доступу: – <http://www.thebhc.org/sites/default/files/beh/BEHprint/v023n2/p0001-p0026.pdf>

24. Peter McGowan, Kimberly Everitt, (2012) «Venture capital funds – recent European developments», Journal of Investment Compliance, Vol. 13 Iss: 2, pp.57 – 59 [електронний доступ] – <http://www.proskauer.com/publications/client-alert/venture-capital-funds-recent-european-developments/>
25. REGULATION (EU) № .../2013 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of EUROPEAN UNION on European venture capital funds [електронний доступ] – <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/12/pe00/pe00073.en12.pdf>
26. Rolf Reiner, Udo Sievers. Pre-incubation: new concepts to support start-up activities of universities and research institutes // New concepts for academic entrepreneurship, 2002. «Twente University Press». – p. 100
27. Yearbook 2012. Activity Data on Fundraising, Investments and Divestments by Private Equity and Venture Capital Firms in Europe // European private equity and venture capital association [електронний ресурс] // режим доступу: – http://www.evca.eu/uploadedfiles/home/knowledge_center/evca_research/Yearbook_2012_Presentation_EVCA_Public_120530.pdf28. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – С. 54.
29. Атаманова Ю. До питання про правові режими інноваційної діяльності в Україні / Ю. Атаманова // Право України. – 2010. – № 8. – С. 72-79.
30. Атаманова Ю. Є. Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України : монографія / Ю. Є. Атаманова. – Х. : Факт, 2006. – 256 с.
31. Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : монографія / Ю. Є. Атаманова. – Х. : Вид-во: ФІНН, 2008. – 424 с.
32. Атаманова Ю. Правові проблеми комерціалізації результатів наукових досліджень вищими навчальними закладами в Україні // Вісник НАПРН України. – 2012. – № 3. – С. 109-121.
33. Барановська С.П. Інноваційні структури у національній економіці // http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/menegment/2007_606/39.pdf
34. Бурдые П. Дух государства: генезис и структура бюрократического поля / П. Бурдые // Поэтика и политика. Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии РАН. – М. : Ин-т экспериментальной социологии; СПб.: Алетея, 1999. – С. 125-166.
35. Буркова Анастасия «Развитие венчурного финансирования в Европейском Союзе» [електронний доступ] – <http://www.worldbiz.ru/analytics/detail.php?ID=804>

36. Буткевич О. В. Особливості функціонування технологічних парків // О. В. Буткевич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2007. – № 3. – С. 65-73.
37. Василенко М. Д. Визначення інновацій та інноваційної діяльності в стратегії освіти і науки України / М. Д. Василенко // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. / Наук.-метод. центр вищої освіти Міністерства освіти і науки України. – К., 2003. – Вип. 31. – С. 3-11.
38. Василенко М. Д. Генезис адміністративно-правового супроводження інноваційної діяльності в Україні: технологічні і наукові парки // М. Д. Василенко // Наук. вісник Чернівецького університету. Правознавство : зб. наук. пр. – Чернівці, 2006. – Вип. 365. – С. 64-69.
39. Василенко М. Д. Господарсько-правове «руйнування» технологічних парків у контексті незабезпечення інноваційного законодавства України / М. Д. Василенко // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Одеса : Фенікс, 2012. – Вип. 44. – С. 315-327.
40. Василенко М. Д. Інноваційна діяльність та інноваційні структури як адміністративно-правові категорії / М. Д. Василенко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / ОНЮА. – О. : Юрид. л-ра. – 2007. – Вип. 35. – С. 465-469.
41. Василенко М. Д. Інноваційна культура в контексті господарського права / М. Д. Василенко // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство : зб. наук. пр. – Чернівці, 2008. – Вип. 474. – С. 79-65.
42. Василенко М. Д. Наукові парки: порівняльно-правовий погляд на закон інноваційного розвитку за участю університетів (академій) / М. Д. Василенко // Юридичний вісник. – О. : Юрид. л-ра. – 2010 – № 3. – С. 57– 63.
43. Василенко М. Д. Реалізація інноваційного законодавства: деякі українські реалії в контексті створення ефективної правової бази / М. Д. Василенко // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство : зб. наук. пр. – Чернівці, 2008. – Вип. 435. – С. 66-70.
44. Василенко М. Д. Спеціальний режим господарювання: адміністративно-правове регулювання технопарків // М. Д. Василенко // Наук. вісник Чернівецького університету. Правознавство: зб. наук. праць. – Чернівці, 2007. – Вип. 402. – С. 52-57.
45. Василенко М. Д. Управління соціально-економічними процесами: нові виміри в розвитку українського суспільства / М. Д. Василенко // Людина і політика. – 2003. – № 4. – С. 3-10.

46. Василенко М.Д. Концептуальні засади господарсько-правового режиму технопарків і технополісів: Автореф. дис... докт. юрид. наук. 12.00.04. // НУ «ЮА», 2014. – 34 с.
47. Висоцький Д.Є. Правове забезпечення інноваційної діяльності: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Д.Є. Висоцький ; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2010. – 19 с.
48. Вишняков О. К. Правове забезпечення зовнішньоекономічної інтеграції України : монографія / О. К. Вишняков. – О. : Юрид. л-ра, 2007. – 288 с.
49. Вінник О. М. Інвестиційне право : навч. посіб. / О. М. Вінник. – К. : Юрид. думка, 2005. – С. 517-556.
50. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини: загальне та особливе / О. П. Віхров // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9. – С. 100-103.
51. Гаман М. В. Державне управління інноваціями: Україна та зарубіжний досвід / М. В. Гаман – К. : Вікторія, 2004. – 312 с.;
52. Господарське право : підручник / О. П. Подцерковний, О. О. Квасніцька, А. В. Смітюх та ін.; за ред. О. П. Подцерковного. – Х. : Одиссей, 2010. – 640 с.
53. Гудіма Т.С. Венчурна діяльність як правова категорія // Економіка та Право. – 2012. – №1 (37). – ст. 67-71.54. Гусєв В.О. Інноваційна діяльність в Україні у світових координатах розвитку / В. О. Гусєв // Статистика та економіка, аналіз. – 2003. – № 3. – С. 40-45;
55. Давидюк О.М. Технологія як об'єкт господарсько-правового регулювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О.М. Давидюк; Нац. юрид. акад. ім. Я.Мудрого. – Х., 2010. – 20 с.
56. Довгоповый Д. Горе от ума, как проблема отрясли [електронний ресурс] // режим доступу – http://dennydov.blogspot.com/2014/10/blog-post_26.html
57. Джерела венчурного капіталу // УАІБ. [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.uaib.com.ua/files/articles/204/15_4.pdf
58. Досвід європейських університетів з комерціалізації інновацій та можливості його застосування в Україні: Монографія / Загальна редакція: В. Шатоха. Редакційна колегія: М. Карпаш, В. Туляков, А. Петренко, А. Фалалєєв, А. Ферябов, Б. Залєська, К. Мітчел, Ж. Пабла, Ж. Сілва. – Дніпропетровськ: «Дріант», 2014. – 246 с. – ст. 8-58.
59. Єригіна Г.П. Правовий режим власних надходжень бюджетних наукових установ: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Г.П. Єригіна; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2007. – 20 с.

60. Жорнокуй Ю.М. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект) // Автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.03. – Національний університет внутрішніх справ, 2003. – 21 с.
61. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави : монографія / Д. В. Задихайло. – Харків : Юрайт, 2012. – 456 с.
62. Задихайло Д. В. Проект Інноваційного кодексу України в контексті інноваційної політики держави / Д. В. Задихайло // Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері. -Х.:ФІНН, 2011.– С.26-30.
63. Закон «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» від 9 квіт. 2004 р. № 1676-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 32. – Ст. 384.
64. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності наукових парків» // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 4. – Ст. 19.
65. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» від 25 берез. 2005 р. JN№ 2505-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 17, № 18-19. – Ст. 267.
66. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка», «Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона», «Ін-т монокристалів», «Углемаш» від 07 берез. 2002 р. № 3118-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 33. – Ст. 238.
67. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 верес. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.
68. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04 лип. 2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
69. Закон України «Про науковий парк «Київська політехніка» від 22 груд. 2006 р. № 525-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 10. – Ст. 86.
70. Закон України «Про наукові парки» від 25 черв. 2009 р. № 1563-VI // Офіційний вісник України. – 2009. – № 57. – Ст. 1978.
71. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10 лют. 1995 р. № 51/95-ВР (в ред. Закону від 11 лип. 2001

- р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 9. – Ст. 56.
72. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 8 верес. 2011 р. № 3715-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 77. – Ст. 2841.
73. Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка», «Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона», «Інститут монокристалів» від 16 лип.1999 р. № 991-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 363.
74. Закон України «Про спеціальну економічну зону «Яворів» від 15 січ. 1999 р. № 402 (в ред. Закону від 19 січ. 2006 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 15. – Ст. 82.
75. Згуровський М.Г. Набуття та здійснення прав інтелектуальної власності у вищих навчальних закладах // Наука та інновації.2007.Т 3.№ 4.С. 58–61.
76. Зельдина Е. Р. Льготные режимы в специальных экономических зонах (СЭЗ) и на территориях приоритетного развития (ТПР): проблемы и пути решения / Е. Р. Зельдина // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 7. – С. 6-10.
77. Зельдина Е. Р. Специальный режим хозяйствования на отдельных территориях в Украине / Е. Р. Зельдина // Журнал Российского права. – 2001. – № 1. – С. 137-144.
78. Зельдина Е. Р. Специальный режим хозяйствования: теоретические вопросы и направления модернизации : монография / Е. Р. Зельдина; НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк : Юго-Восток Лтд, 2007. – 327 с.
79. Зельдіна О. Р. Правове регулювання інноваційної діяльності в умовах технопарків України: окремі проблеми / О. Р. Зельдіна // Право України. – 2004. – № 12. – С. 54-58.
80. Зельдина Е. Р. Специальный режим хозяйствования на территориальном и отраслевом уровнях / Е. Р. Зельдина // Право Украины. – 2000. – № 7. – С. 25-28.
81. Зельдіна О. Р. Спеціальний режим господарювання : навч. посіб. / О. Р. Зельдіна. – К.: Центр навч. л-ри, 2005. – 112 с.
82. Зельдіна О. Р. Спеціальний режим господарювання як інститут господарського права / О. Р. Зельдіна // Право України. – 2006. – № 4. – С. 57-60.
83. Інформація щодо результатів діяльності спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України / [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/publish/article?art_id=36710&catid=36708
84. Квартальні та річні огляди ринку ІСІ / УАІБ [електронний ресурс]// режим доступу: – http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html
85. Кухта Г.М., Кравченко С.І. Особливості українських венчурних фондів [електронний ресурс] // режим доступу – <http://masters.donntu.edu.ua/2012/iem/kukhta/library/article1.htm> ;
86. Лічак Д.В. Господарсько-правове забезпечення непрямой державної підтримки суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Д. В. Лічак ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – О., 2011. – 21 с.
87. Мазур А. А. Современные инновационные структуры : монография / А. А. Мазур, И. Б. Гагауз ; под общ. ред. А. А. Мазура. – К. ; Х : СПД Либуркина Л.М, 2005. – 348 с.
88. Маматова Т.В., Гладка О.М. Організаційно-правові засади функціонування академічних бізнес-інкубаторів як інструмент місцевого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2013-02%2810%29/19.pdf>
89. Мамутов В. К. Развитие хозяйственного законодательства и хозяйственно-правовой мысли в суверенной Украине [Текст] : Докл. на междунар. науч.-практ. конф. «Хозяйственное законодательство Украины: практика применения и перспективы развития в контексте европейского выбора», 30 сент. 2004г. / В. К. Мамутов ; Ин-т экон.-прав. исслед. НАН Украины, Донец. нац. ун-т, Экон.-прав. фак. – Донецк : [б.и.], 2004. – 42 с.
90. Мамутов В. К. Совершенствование правового регулирования хозяйственной деятельности (методология, аправления) / В. К. Мамутов. – К.: Наук. думка, 1982. – 237 с.
91. Національний стандарт України: Інноваційна діяльність // Терміни та визначення понять (ГОСТ 31279-2004): ДСТУ ГОСТ 31279: 2005. – К.: Держспоживстандарт України, 2005.
92. Некрасова Т.В. Щодо питання відповідності деяких норм вітчизняного законодавства до вимог СОТ / Т.В. Некрасова // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 2. – С. 159-164.
93. Некрасова Т.В. Щодо питання про визначення видів державної допомоги суб'єктам господарювання / Т.В. Некрасова // Правове регулювання господарських відносин в окремих галузях економіки: напрями вдосконалення: зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк: Юго-Восток, ЛТД, 2008. – С. 188-197.

94. Ніколаєнко С. М. Проблеми практичної реалізації законодавства у науковій та науково-технічній діяльності / С. М. Ніколаєнко // Проблеми науки. – 2003. – № 11. – С. 2-5.
95. Няньчук Н. Ю. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку інноваційної діяльності малих підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01. – «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Н. Ю. Няньчук. – О., 2006. – С. 9.
96. Парламентські слухання «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» // Інтелектуальна власність. – 2009. – № 7. – С. 4-8.
97. Подлевський А.А., Перев'язко М.Ю. // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: Збірник наукових праць. Випуск XVII, № 4. – Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП, 2011. – С. 48-55.
98. Подцерковний О.П. Грошові зобов'язання господарського характеру: проблеми теорії і практики / О. П. Подцерковний. – Київ : Юстініан, 2006. – 420 с.
99. Подцерковний О.П. Правові проблеми фінансування інноваційних проектів // Підприємництво, господарство і право – 2006. – № 4. – С. 63-65.
100. Поняття венчурного капіталу: неформальний та формальний сектори / Українська асоціація інвестиційного бізнесу [електронний ресурс] // режим доступу: – www.uaib.com.ua/files/articles/204/13_4.pdf
101. Послання Президента України Верховній Раді України «Європейський вибір. Концептуальні основи стратегії економічного розвитку на 2002 – 2011 роки» // Урядовий кур'єр. – 2002. – 4 черв. – С. 1.
102. Постанова Верховної Ради від 17 берез. 2006 р. № 3585-IV «Про прийняття за основу проекту Закону України про технополіс «Київська політехніка» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3585-15>
103. Постанова Верховної Ради України «Про проведення парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» від 17 лют. 2009 р. № 965-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 30. – Ст. 439.
104. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації» від 27 черв. 2007 р. № 1244-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 46. – Ст. 525.

105. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вер. 2003 р. №1474 «Про затвердження Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів» // Офіційний вісник України. – 2003. – № 38. – Ст. 2031. (Із змінами // Офіційний вісник України. – 2010. – № 57. – Ст. 1964).
106. Про інноваційну діяльність: Модельний закон Міжпарламентської Асамблеї Держав-учасників СНД від 16.11.2006 року [електронний ресурс] // режим доступу: – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_g12
107. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 р. // Урядовий кур'єр. – від 26.09.2012. – № 174.
108. Проект Інноваційного кодексу України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndipzir.org.ua>
109. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: підруч. для студентів спеціальності «Правознавство» / М. П. Рабінович. – Вид. 2-е, змін. та доп. – К., 1994. – С. 28.
110. Рекомендації слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти «Інтелектуальна власність в Україні. Стан та концептуальні засади розвитку» [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/doccatalog/list?currDir=65584>
111. Рішення, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про склад і розмір витрат, що відшкодовуються за рахунок активів інституту спільного інвестування» від 02.07.2002 року [електронний доступ] – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0600-02>
112. Рішення, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про склад та структуру активів інституту спільного інвестування» від 11.01.2002 року [електронний доступ] – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0108-02>
113. Рішення, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про порядок визначення вартості чистих активів інститутів спільного інвестування (пайових та корпоративних інвестиційних фондів)» від 02.07.2002 року [електронний доступ] – <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0606-02>
114. Рішення, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску інвестиційних сертифікатів пайового інвестиційного фонду» від 24.11.2009 року [електронний доступ] – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1246-09>

115. Рішення, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про особливості здійснення діяльності з управління активами інституційних інвесторів» від 02.11.2006 року [електронний доступ] – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1252-06>
116. Рішення, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про порядок розміщення, обігу та викупу цінних паперів інституту спільного інвестування» від 09.01.2003 року [електронний доступ] – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0092-03>
117. Рудый К.В. Финансовые, денежные и кредитные системы зарубежных стран. – М.: Новое знание, 2004. – 400 с.
118. Седоволоса Н.І. Господарсько-правове забезпечення експорту інноваційної продукції суб'єктами господарювання України : Дис... кан. юрид. наук. 12.00.04. – Харків, НЮУ ім. Ярослава Мудрого. – 211 с.
119. Сімсон О. Е. Правова модель приватно-публічного партнерства в інноваційній сфері : монографія / О. Е. Сімсон ; Нац. ун-т «Юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2013. – 446 с.
120. Сімсон О. Правові проблеми функціонування спеціального режиму на території технопарків України / О. Сімсон // Право України. – 2006. – № 1. – С. 85-88; Симсон О. Новая редакция закона о технопарках: проблемы и перспективы / О. Симсон // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 5. – С. 11-16.
121. Смеричевский С. М. Правовые формы объектов инновационной деятельности / С. М. Смеричевский, Д. Е. Высоцкий. – Донецк : «Вебер», 2007. – 118 с.
122. Смеричевский С. М. Состояние и перспективы законодательного обеспечения инновационной деятельности в Украине: экономико-правовой аспект : монографія / С. М.Смеричевский, Д. Е. Высоцкий. – Донецк : ВІК, 2004. – 124 с.
123. Современные инновационные структуры и коммерциализация науки / А. А. Мазур, Г.С. Маринский, И. Б. Гагауз и др.; под ред. А. Мазура. – Х., 2000. – С. 292.
124. Спаський А. С. Правовідносини за участю органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2007. – С. 162-166.
125. Стратегія економічного та соціального розвитку України (2004-2015 рр.) «Шляхом європейської інтеграції» / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, С. Г. Бабенко та ін. ; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України,

- М-во економіки та з питань європ. інтеграції України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
126. Усатий В.О. Господарсько-правове забезпечення державної промислової політики України. : Дис... канд.. юрид.. наук; 12.00.04. – Х: НЮУ ім. Я. Мудрого. 2015 – 203 с.
127. Ушаков І.І. Неформальний ринок венчурного капіталу [електронний ресурс]// режим доступу: – http://www.ufin.com.ua/analit_mat/rzp/179.htm
128. Хозяйственное право : учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.; под ред. В. К. Мамутова. – К. : Юринком Интер, 2002. – 912 с.
129. Шумпетер Й. Теория экономического развития: исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер; пер. с англ. Л. И. Кравченко. – М.: Прогрес, 1982. – 455 с.
130. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія / В. С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.

Зміст

ВСТУП.....	3
-------------------	----------

РОЗДІЛ 1.

Економіко-правові засади інноваційного розвитку України

1.1. Інноваційна система та інноваційні структури на сучасному етапі економічного розвитку України та країн світу	5
<i>(О.П. Подцерковний, М.Д. Василенко)</i>	
1.2. Теоретичні питання структури інноваційної системи в українському та європейському правовому середовищі	29
<i>(О.С.Ліпська)</i>	
1.3. Законодавчі засади правового регулювання інноваційної діяльності в Україні	49
<i>(О.П. Подцерковний, Д.В. Зятіна)</i>	
1.4. Засоби державної підтримки інноваційної сфери	58
<i>(О.П. Подцерковний, Д.В. Зятіна)</i>	

РОЗДІЛ 2.

Спеціальний режим господарської діяльності інноваційних структур в Україні

2.1. Поняття спеціального правового режиму господарювання в контексті функціонування інноваційних структур	77
<i>(О.П. Подцерковний, М.Д. Василенко)</i>	
2.2. Особливості господарсько-правового регулювання діяльності технопарків та технополісів	102
<i>(М.Д. Василенко)</i>	

РОЗДІЛ 3.

Економіко-правове сприяння розвитку інновацій в окремих сферах

3.1. Удосконалення правових умов розробки та комерціалізації інноваційних проєктів	131
<i>(О.С. Ліпська)</i>	

3.2. Правове забезпечення залучення венчурного капіталу в інноваційні проекти	150
<i>(Р.В. Тарнавський)</i>	
3.3. Проблеми комерціалізації інновацій у діяльності ВНЗ ти наукових установ	179
<i>(Л.Д. Романадзе)</i>	
3.4. Новий Закон України «Про вищу освіту» як основа для утворення умов розвитку інноваційної діяльності та комерціалізації інновацій у ВНЗ	190
<i>(О.П. Подцерковний, Л.Д. Романадзе, Р.В. Тарнавський)</i>	
3.5. Вирішення проблем державної підтримки інноваційної діяльності в Україні з урахуванням практики ЄС	205
<i>(Д.В. Зятіна)</i>	
3.6. Проблеми наукових досліджень господарсько-правового забезпечення вироблення та експорту інноваційної продукції	218
<i>(О.П. Подцерковний)</i>	
3.7. Договірне забезпечення інноваційного проекту на прикладі он-лайн юридичної допомоги із залученням ВНЗ	231
<i>(І. М. Алексєєва)</i>	
3.8. Подолання перешкод на шляху інновацій через удосконалення законодавства про захист права інтелектуальної власності ...	239
<i>(Л.Д. Романадзе)</i>	
Післямова	250
Список використаної літератури	255

Наукове видання

**Правові засоби стимулювання
інноваційного розвитку України
в умовах євроінтеграції**

Монографія

Авторський колектив:

д.ю.н., професор Олег Петрович Подцерковний,
д.ю.н., професор Микола Дмитрович Василенко,
к.ю.н., доцент Луїза Джумберовна Романадзе
к.ю.н., доцент Діна Володимирівна Зятіна,
ас. Олена Савівна Ліпська,
асп. Роман Віталійович Тарнавський,
асп. Ірина Миколаївна Алексеева

За загальною редакцією

д.ю.н., проф., академіка
Національної академії правових наук України
С.В. Ківалова,

д.ю.н., проф., член-кореспондента
Національної академії правових наук України
О.П. Подцерковного

Підписано до друку 20.09.2015 р.
Формат 60х84/16. Ум.-друк. арк. 15,7.
Зам. № 1602-02. Тираж 300 прим.

Видає і виготовлює ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25. Тел. (048) 7777-591.
e-mail: fenix-izd@ukr.net